

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	12
EFIAFI	Pulelulu, 02 'Akosi 2017

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakafofonga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineti

'Eiki Pal mia

Samuela 'Akilisi P hiva

'Eiki Tokoni Pal mia

Siaosi Sovaleni.

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula
& Kau Tau 'a 'Ene 'Afio

Lord Ma'afu Tukui'aulahi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

Tevita Lavemaau

'Eiki Minisit Polisi & T mate Afi

M teni Tapueluelu

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H ai & Tute

Dr Pohiva Tu'i'onetoa

'Eiki Minisit Lao mo e Pil sone

Sione Vuna Fa'otusia

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

S misi Taulangi Fakahau

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

Poasi Mataele Tei

'Eiki Minisit Mo'ui

Dr. Saia Ma'u Piukala

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Semisi Lafu Sika

Hou'eiki Fakafofonga N pele

Lord Tu'i' fitu

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Vava'u.

Lord Vaea

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Tongatapu

Lord Tu'ilakepa

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Vava'u.

Lord Tu'iha'angana

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 1 Ha'apai

Lord Tu'iha'ateiho

'Eiki Fakafofonga N pele Fika 2 Ha'apai

Lord Nuku

'Eiki Fakafofonga N pele 'Eua

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakafofonga N pele Ongo Niua

Kau Fakafofonga Kakai

Fakafofonga Kakai Fika 5, Tongatapu

Dr. 'Aisake Eke

Fakafofonga Fika 12, Ha'apai

Vili Manuopangai Hingano

Fakafofonga Fika 13, Ha'apai

Veivosa *Light of Life* Taka

Fakafofonga Fika 15, Vava'u

S miu Kuita Vaipulu

Fakafofonga fika 17, Ongo Niua

Fe'ao Vakata

FALE ALEA 'O TONGA

'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 12A/2017

FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA

'Aho Pulelulu 02 'Aokosi, 2017

10.00am.

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	KOMITI KAKATO
	:	4.1 'Ofisi 'Atita 2015/2016 4.2 Potungaue Fakamatala 'Ea, Ma'u'anga Ivi, Ma'u'anga Fakamatala, Tokangaekina Ngaahi Fakatamaki Fakanatula, 'Atakai, Feliuliuaki 'a e 'Ea mo e Fetu'utaki 2016 (MEIDECC) 4.2 Polisi Tonga 2015/2016 4.3 Potungaue Fakamaau'anga 2015 & 2016 4.4 Potungaue Fefakatau'aki, Takimamata mo e Ngaue 'a e Kakai ki he mahina 'e 6 ngata ki he 30 Sune 2015 mo e Ta'u Fakapa'anga 2015/2016 4.5 Potungaue Toutai 2015/2016 4.7 Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga ki he ta'u 'oku ngata ki he 'aho 30 'o Sune, 2016
Fika 05	:	LIPOOTI KOMITI:
		5.1 Lipooti Fika 7/2017 – Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Fokotu'u fika 29/2016, 30/2016, 1 & 2/2017)
		5.2 Lipooti Fika 9/2017 – Komiti Tu'uma'u ki he Ngaahi Totonu 'a e Fale Alea (fekau'aki mo e Fokotu'u Tu'utu'uni fika 4/2017)
Fika 06	:	Ngaahi Me'a Makehe
Fika 07	:	Kelesi

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	7
Lotu	7
Ui ‘o e Fale.....	7
Poaki.....	7
‘Ikai ha totongi makehe he totongi & fua e uta kautaha <i>FISA</i>	8
Kei fai ng ue <i>FISA</i> ke ta’etotongi ta’u 75+ mo e ta’u 4 ki lalo	9
Tu’unga fakafiem lie pe ‘a e vai ‘o ‘Eua.....	9
‘UHINGA e vahe tomu’a Poate Vai ‘i ‘Akosi ‘o a’u ki N vema	9
Kole fakavavevave ki he palopalema fehangahangai mo e kau faiako ‘i motu	13
Taukave’i fu’u mamafa totongi pasese he folau vaka tahi.....	14
‘Ikai ko e Poate mo e <i>FISA</i> ‘oku faitu’utu’uni ka ko e Pule’anga	15
Taukave’i ko e fatongia Pule’anga ke tokoni’i e kakai	16
Kole fakamolemole ki he tuai ngaue Pule’anga ki he mamafa totongi folau tahi	19
Tokanga ki he ta’efiem lie ki he fakataha uki ‘e he Pal mia ki he langa Ha’apai	21
Kole ki he Pal mia ke faitu’utu’uni kae fai fakapotopoto	21
‘UHINGA faitu’utu’uni Pal mia ko e tuai ng ue langa ‘i Ha’apai.....	23
Fakama’ala’ala ‘ikai ko ha ta’ofi ‘osi langa Ha’apai ka ko e ta’ofi fakataimi p	24
Tokanga ke fakapapau’i mei he Pule’anga pe ‘oku faka’ilo e fonua ‘e he Kosilio Sipoti Pasifiki	33
Fakah Pal mia te’eki ma’u he Pule’anga ha tikite faka’ilo	33
Fakamahino Pal mia ko ‘ene hoha’a kuohili ke ‘oua ng ue hala’aki e me’a fakapule’anga ...	35
Taukave’i mahu’inga ke fakapotopoto’i hono ngaue’aki me’alele fakapule’anga	36
Me’a ‘a e Sea K miti Kakato	40
Mahu’inga ke ta’ota’ofi ngaue faihala he fonua	40
Fakam l ’ia faifaiange pea lava ke alea’i tau’at ina l pooti ‘atita.....	41
Kole ke fa’u ha Lao ki hono tokangaekina Pa’anga tokoni v henga fili	46
Fokotu’u ke ‘i ai ha mafai ‘Ofisi ‘Atita Seniale ke faitu’utu’uni ki ha potung ue	47
Fakama’ala’ala he tefito’i fatongia ‘Ofisi ‘Atita.....	48
Poto’i ng ue fika l fokotu’u mai ‘Ofisi ‘Atita.....	49
Pole hono ua fokotu’u mai ‘Ofisi ‘Atita ko e ivi fakpa’anga.....	49
Kole ke fakaivia fakapa’anga ‘Ofisi ‘Atita mei he Patiseti Pule’anga.....	50

Pole fika 3 ko e tomui taimi fakahu atu Fakamatala Pa'anga e Pule'anga ke 'atitai	50
Mahu'inga ke fakatokanga'i lelei pea fai e ng ue ki he L pooti e 'Atita.....	51
Taukave'i kamata fakalalakaka kimu'a hono tauhi koloa Pule'anga talu mei he kuohili.....	53
Kole ki ha ng ue fakataha ke fakangata ngaue hala'aki 'o e pa'anga he kuohili	55
Kamata ng ue e Potung ue Ngoue & Toutai ki he ngaahi tonounou 'asi he l pooti 'atita	60
Kole fakah mai l pooti makehe 'Ofisi 'Atita ki he 16/17 ke fai hono muimui'i.....	61
Fokotu'u ke fakah fakamahina ono mai l pooti 'atita ki Fale Alea.....	61
Fakamamafa'i mahu'inga ke fai ng ue Pule'anga fakatatau ki he tu'utu'uni & founga ng ue	62
Fokotu'u ke 'ave L pooti 'Atita ki he K miti Pa'anga ke nau faitu'utu'uni ki ai	63
Poupou ke 'ave K miti Pa'anga pea tali 'a e L pooti 'Atita	64
P loti'i 'o tali L pooti 'Atita 2015/2016 pea 'ave ki he K miti Pa'anga.....	67
L pooti mei he ng ue kuo lava he K miti Kakato	68
Tokanga ki he founga tataki e K miti Kakato	69
Tapou totonu ke 'oua kau Sea e Komiti Kakato ki ha fa'ahi	69
Kelesi.....	70
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga	71

Fale Alea 'o Tonga

'Aho: Pulelulu 02 'Aokosi, 2017

Taimi: 1000-1005 Pongipongi

S tini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea 'a e Fale Aleá. (*Lord Tu'ivakan*)

'Eiki Sea: K taki Kalake 'o fai mai e lotu 'a e 'Eiki.

Lotu

(Na'e kau fakataha 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Aleá hono hiva'i 'a e Lotu 'a e 'Eiki ke kamata'aki 'a e fakataha alea 'o e 'aho ní.)

'Eiki Sea: K taki Kalake 'o fai mai e tali ui 'o e Falé.

Ui 'o e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá tapu mo e 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki 'o e Kapinetí, tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele 'o 'Ene 'Afi kae 'uma' 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí kae 'at ke fakahoko hono ui e Falé ki he pongipongi ni, 'aho T site 'aho ua 'o 'Aokosi 2017.

(Na'e fakahoko heni 'a e tali ui 'a e Falé.)

<003>

Taimi: 1005-1010

Kalake T pile: 'Eiki Sea, kole ke u to e fakaongo atu mu'a.

'Eiki Sea: M 1 .

Kalake T pile: 'Eiki Minisit Pa'anga mo e Palani Fakafonua, 'Eiki Minisit Lao & Pil sone, 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Lalahi mo e Takimamata, 'Eiki N pele Nuku, 'Aisake Valu Eke. Sea, ko e ngata'anga 'a e Tali Ui ho Fale ki he pongipongi ni.

Poaki

Ko e poaki mai 'oku poaki mai 'a e 'Eiki Minisit Fonua mo e Koloa Faka natula mo e Kau Tau 'o 'Ene 'Afió. Pea peh kia 'Eiki N pele Tu'i'afitu, pea ko e poaki folau 'oku kei hoko atu 'a e poaki folau 'a e 'Eiki Minisit ki he ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'angá pea mo 'Eiki N pele Fusitu'a. Ko e toenga 'o e Hou'eiki M mipa 'oku 'ikai tali mai honau ui, 'oku 'i ai 'a e tui 'oku nau me'a t mui mai p . M 1 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: M 1 . Tapu mo e 'afio 'a e Tolu Taha'i 'Otua 'i hotau lotolotonga. Fakatapu foki ki he 'Ena 'Afifi , Kingi Tupou VI, kae 'uma' 'a e Ta'ahine Kuini, Kuini Nanasipau'u mo e Fale 'o Ha'a Moheofo. Tapu foki ki he Pal mia kae 'uma' 'a e Hou'eiki Kapineti. Peh 'a e fakatapu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o e Fonua, kae 'uma' 'a e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai.

Hou'eiki! M 1 'aupito ho'omou laum lie lelei ki he pongipongi ni. Pea 'oku tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua Mafimafi He'ene kei fakakoloa 'aki kitautolu 'a e mo'ui 'o tau a'usia 'a e pongipongi ko eni, koe'uhí ke hoko atu p ng ue 'a e Fale . 'Oku fakamanatu p ki he Minisit Ng ué manatu'i p 'oku kei toe ho'o 'a'ahi mahalo ko koe p 'oku kei toe koe'uhí ke toki ng ue ki ai mo ho'o kau 'a'ahi ke toki fakah mai 'a e L pooti. Pea 'i he taimi tatau p , Hou'eiki Fale Alea manatu'i ki ho'omou L pooti kapau 'oku tonu p ke ki'i faka'osi'osi koe'uhí kuo 'osi tuku atu 'a e uike 'e taha ke fai 'a e ng ue ki ai, koe'uhí kae fakah mai ki he Fale. Ka kimu'a ke tau to e hoko atu, na'e kole mai p 'a e 'Eiki Minisit Mo'ui ke fakahoko mai 'a e me'a fekau'aki pea mo e vaká. 'Eiki Minisit me'a mai.

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga (Le'ole'o): Tapu mo e Feitu'u na Sea, kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Tau fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi, 'i he 'omi kitautolu ki he 'aho ni, pea mo'oni 'a e lau 'a Molitoni. 'Oku puli 'amui 'i he 'ofa 'a e 'Otuá, pea 'oku tau fakafeta'i ai 'i he pongipongi ni.

Sea, tuku p ki he ...ko e motu'a ni foki 'oku le'ole'o 'i he ngaahi Potung ue Pisinisi 'a e Pule'anga. Pea ko e me'a mahu'inga na'e 'ohake 'e he Fakafofonga Vava'u 16 'aneafi, kae 'uma' 'a e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea ni, fekau'aki pea mo e Kautaha ko ia ko e FISA 'a 'oku 'i ai 'a e 'Otuanga'ofa.

'Ikai ha totongi makehe he totongi & fua e uta kautaha FISA

Sea, te u feinga p ke u fakanounou na'e fai 'a e ki'i fakataha pea mo e kautahá 'aneafi ke 'omai ha tali ki he Fale ni....

<004>

Taimi : 1010-1015

'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi Pule'anga (Le'ole'o): ... kae 'uma' e fonuá, fekau'aki pea mo e ngaahi 'siu na'e fai ki ai e t langá. Sea, te u 'oatu p , to'oto'o me'a lalahi p . Ko e totongi ko eni 'o e kau p sesé ki he 'otu motú, ko e totongi p ia na'e ng ue'aki talu mei he 2013, te'eki ai ke liliu e totongi ko iá 'o a'u ki he 'aho ni. Ko e pa'anga e 99 ki Vava'u, pea 79 ki Ha'apai. Totongi ko iá talu mei he 2013. 'Oku faka'at p e ki'i kato ia ko na'e fai e, ke te lava mo ia ki vaka. Pea 'ohake ko ena 'oku fua 'a e fanga ki'i kató, 'o peh , ke fai'aki e totongi. Sea, ko e fua ia e fanga ki'i kato ko ení, ko e taha p ia 'a e fokotu'utu'u ng ue 'i he *recommendation* 'a e ' titá, ke fakapapau'i, mamafa e vaká, *for safety reason*. 'Oku faka'at p , 'oku 'ikai ke toe totongi makehe. Ko e fua kotoa ko ia e me'á, 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha totongi makehe ia. Ko 'enau hanga p 'enautolu, ko e 'ai p 'enautolu ke nau hanga 'o l kooti, 'a e mamafa ko ia 'o e vaká, telia na'a hoko ha fakatamaki.

Ko e totongi ko eni ko ki he ngaahi uta ko 'oku 'avé. Talu hono ng ue'aki mei he 2010, te'eki ai ke liliu, Sea. Pea ko e fakahoha'a ko mei he kau ng ué. Neongo 'oku nau 'omai e totongi ki ai, ka 'oku *flexible* p ia 'o fakatatau ki he'enu, 'oku faka'atu'i p 'enu 'u totongi, Sea. 'Oku 'i ai p e ngaahi me'a. Ko e taimi ko 'oku nau 'alu atu ai 'o fua e utá, 'oku 'ikai ko e fua ia ke totongi, ko e fua ia ke nau hanga 'o 'ilo'i, ko e h e mamafa 'oku 'alu mo e koniteiná, ke tokoni ki he *safety reason*, 'a e kakai e fonuá.

Kei fai ngaue FISA ke ta'etotongi ta'u 75+ mo e ta'u 4 ki lalo

Sea, na'e 'ohake ai pea mo e fakahoha'a ko eni ki he.. Pe 'oku 'i ai, tau peh p ha me'a'ofa kia nautolu, e kau ta'u motu'á, 75. Sea, 'oku lolotonga fai e ng ue ki ai, fakataha mo e fokotu'utu'u ng ue ko ení. Ki he ta'u 4 ki lalo, pea mo e ta'u 75 ki 'olunga, ke ta'etotongi ia, Sea. Pea 'oku 'i he'enu Poaté ia 'anautolu, mahalo pe. Sea, 'e vave ni p e 'omai e tu'utu'uni ko eni mei aí, 'a e me'a ko eni 'oku ou fakah atú, Sea. Ko e ta'u 75 ki 'olunga, mo e ta'u 4 ki lalo, e kau leká, 'e ta'etotongi ia. Ko e tu'u ko he taimi ni, 'oku kei totongi n molo p e ta'u 75 ki 'olunga, pea ko e ta'u 3 ko ki laló, 'oku pa'anga e 1 ki he toko taha. Pea 'oku fai leva 'a e sio ki ai, Sea, ke fakahoko, 'a e me'a ko eni kuo fakahoha'a atu ki ai 'a e motu'a ni.

'Oku ou tui ko e l pooti ia fekau'aki pea mo e taalafili pea mo e hoha'a ki he 'Otuanga'ofá. 'Oku mahino p , Sea, 'a e vaka na'e me'a'ofa mai 'aki 'e he Pule'anga Siapaní, ka ko e fatongia ia 'o e Pule'angá, ke fakapapau'i ko e s vesi ko ki motú, 'oku kei tu'ul hoko. Pea ko e 'uhinga ia 'oku 'i ai e ngaahi totongi, mo e ngaahi me'a ko ení, ke lava 'o fua e ngaahi fakamole 'a e fakahoko fatongia 'a e kautahá.

Tu'unga fakafiem lie pe 'a e vai 'o 'Eua

Sea, na'e 'i ai mo e hoha'a p 'e taha'a e 'Eiki N pele Fakafofonga 'a 'Euá, ki he vai 'a 'Euá, he taimi ko na'e fakahoko ai e *show*. Na'e l pooti mai mei he Potung ue ko iá, 'a e Poate Vaí, mahalo ko e ki'i... 'oku fakalakalaka ange e vaí he taimi ni, mahalo na'e 'i ai ha ki'i maumau he'emau paipa vaí 'o fai e ng ue ki ai, 'o 'asi ai e ki'i me'a ko ení, 'o fai ki ai e ki'i hoha'á. Ka 'oku fakafiem lie p e tu'unga e lele 'a e vaí 'i 'Euá, 'i he l pooti mai ko ení, Sea. Pea 'oku ou fakahoko atu p 'e au ia ki he Fale ni.

'Uhinga e vahe tomu'a Poate Vai 'i 'Akosi 'o a'u ki N vema

Na'e 'i ai e ' siu 'e taha na'e 'ohake he... Mahu'inga Sea, pea na'e tokanga ki ai e motu'a ni, pea na'e peh . Na'e Poate Vaí, na'a nau vahe 'enautolu 'enu vahé 'i 'Akosi, kae vahe'i 'o a'u ki N vema. Sea, ke fakatokanga'i p 'e he Fale 'eiki ni, ko e l pooti eni he Poate Vaí. Na'e fai e *reform* 'a e Poate Vai, ke 'ai e Sea e *Board*, 'o *Utility Board* he taimi ni. Pea ko e taimi na'e tu'utu'uni ai 'i 'Akosi, ki he kau Tal kita ko ení ke nau *resign*, kae fai ko 'a e tu'uaki ko 'a e Sea e *Board*, na'e 'uhinga ai ko hono vahe kinautolu he'enu fakafisi má, kae a'u ki Novema kae fakahoko e fo'i *exercise* ko iá. 'A ia ko e 'uhinga ia 'a e me'a ko eni 'oku 'asi he fakamatala 'a e ' titá, na'e vahe nautolu 'i 'Akosi, kae a'u e fo'i vahé ki N vema. Ko e 'uhingá ia, pea 'oku 'uhinga m lie p ia ki he ...

Taimi: 1015-1020

'Eiki Minisit Mo'ui: ...'o fanongo, Sea 'oku 'ikai ko ha faihala ia, na'e tu'utu'uni ki he Poate kau Tal kita ke nau *resign* kae fai ko fokotu'utu'u fo'ou ko ke 'ai e Sea e *board* ko e fo'i fakamatala ia 'oku ou 'oatu pea tukukehe p ko e h ha vakai ia 'a e Fale ni k ko e fakamatala eni 'oku ou 'oatu ke fakamatala'aki 'oku 'ikai ke to e 'i ai ha Poate Vai he taimi ni, 'a ia 'oku nau *Utility Board* 'i he fo'i poate p 'e taha. Sea 'oku ou fakam l atu 'i he ma'u faingam lie k ko 'eku fakama'ala'ala p 'a'aku ki he Fale ni 'a e me'a na'e fai 'a e hoha'a ki ai 'aneafi. Pea 'oku ou tui 'e tokoni atu p ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale ni kae 'uma' e kakai e fonua fekau'aki mo eni tukukehe kapau 'oku 'i ai ha tali ia m l Sea.

'Eiki Sea: M l 'aupito 'Eiki Minisit Mo'ui, Fakafofonga Niua

Fe'ao Vakata: Tapu p mo e Feitu'u na Sea, tapu atu ki he Hou'eiki M mipa e Fale Alea, fakahoha'a nounou p Sea ko e fekau'aki p hang ko e me'a ko 'a e Minisit , fekau'aki p pea mo e totongi ko e vaka. 'Eiki Sea faka'amu p au ke fakahoko atu ki he Feitu'u na mo e Hou'eiki M mipa 'oku pa'anga e uangeau tupu e Ongu Niua ia 'a e totongi vaka, pea ko e ngaahi me'a na'e 'ikai ke u fie 'ohake 'aneafi na'e 'ai ke u toki lele atu p ki he 'ofisa, k 'oku ou lave'i p Sea 'oku *subsidize* p 'oku totongi he Pule'anga pea mo e folau ko ki he Ongu Niua, taimi ni mahalo 'oku a'u 'o nima mano ki he fo'i folau 'e taha, na'e 'ai p ke toki fai ha lele atu 'o sio ki ai mo e kau ng ue, na'a to e lava ha tokoni, pea 'oku 'i ai p foki mo e ki'i... 'oku mea'i p he Feitu'u na Sea ki'i vaka ko ko Niuafo'ou, na'e tokoni mai 'a e Feitu'u na 'o feinga'i 'o lava mai e ki'i vaka pea ng ue'aki foki he kautaha, kautaha ko eni ke mea'i p faka'amu p p 'e lava 'o ki'i tokoni ai ki he fea e k inga mei Niuafo'ou, he na'e maumau e ongo m sini nau ng ue'aki to e tohi mai nautolu ke ngaahi he K miti Niua 'a e m sini ko eni he'enu ng ue 'anautolu maumau pea tohi mai ke mau ngaahi 'emautolu e fo'i m sini.

Sea na'a ku lele atu p ki he kautaha 'ikai ke u fie tali e tohi ko eni lele atu p 'o mau talanoa pea 'oku nau lolotonga ng ue'aki he taimi ni kole mai ko 'enu *project* Ha'apai 'oku nau kei ng ue'aki p , pea 'oku 'i ai p , ko e faka'amu p ke mea'i he Feitu'u na mo e Hou'eiki 'a e tu'unga ko 'o e totongi 'oku totongi ko ki he ongo Niua, 'oku pa'anga 'e 201 lava p ke 'i ai ha ki'i tokoni mo ha meesi mei he kautaha kae toki fai ha ng ue ki ai Sea m l Sea.

'Eiki Sea: M l Minisit Ako

'Eiki Minisit Ako: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'o Tonga, tapu mo e 'Eiki Pal mia, kae 'uma' 'a e 'Eiki Tokoni Pal mia mo e Hou'eiki Minisit e Kapineti, tapu ki he Hou'eiki N pele e Fonua, tapu ki he Hou'eiki Fakafofonga e Kakai, tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua kei Tonga p 'a Tonga kei 'afio p 'a Tupou he taloni e Fonua, pea 'oku kei fakakoloa kitautolu 'aki 'a e fatongia ko eni m l ho'o laum lie Sea.

'E Sea ko e fakam l lahi au ki he 'Eiki Minisit Le'ole'o 'i he ngaahi fakama'ala'ala ko eni 'oku fai pea kuo t tu'o lahi hono fakahoko atu mei he t pile ko eni, 'i ai ha me'a 'oku tokanga ki ai,

pea 'omi ke tau 'uluaki fai 'a e femahino'aki kimu'a, t ko ko e tali totonu , kae hang 'oku ki'i houhou 'etau feme'a'aki 'aneafi, k 'oku mahu'inga ke tau femahino'aki.

'E Sea na'e lele mai e ki'i motu'a 'o l unga ki he taha e ngaahi 'apiako, pea u fekau 'eku 'ofisa ke 'alu 'o vakai'i, pea vakai atu ia ko ia 'oku 'ikai ha me'a peh ia, kuo t tu'o lahi hono 'ohake 'a e me'a heni fel ve'i pea mo e ako, 'oku ou vakai atu ki he'eku kau 'ofisa mei he ngaahi vahefonua ki tahi 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a peh ia, ko ia ko e tu'o fiha eni hono fakahoko atu mei he t pile ko eni Hou'eiki kau Fakafofonga k 'i ai ha me'a 'oku mou tokanga ki ai tau 'uluaki talanoa pea toki 'omi ki he Fale Alea

Lord Tu'iha'angana: Sea ki'i fakatonutonu

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai

Lord Tu'iha'angana: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea pea tapu mo e Hou'eiki 'o e Fale Alea, kole mu'a ki he Minisit ke me'a p ia 'uhinga 'e toki fakahoha'a atu e motu'a ni 'oku hala 'a e eni 'a e peh mai ia ko eni 'a e me'a ko 'oku 'omai he Minisit Le'ole'o he 'oku hala ia e peh mai talu e 'u totongi ko eni mei he 2010 mo e 2013 'oku hala he ko e me'a na'e 'omai he fakataha tau fakat t 'aki ko e k , ki'i k ki Ha'apai na'e pa'anga 500 'oku 'ikai ke to e pa'anga 'e 500 ia he taimi ni. 'Oku ...

'Eiki Tokoni Pal mia: Ki'i fakatonutonu atu Sea...

<007>

Taimi: 1020-1025

Lord Tu'iha'angana : ..lahi ange 'Eiki Sea kae takitaha me'a mai p kae toki 'oatu e..

'Eiki Sea : M l . 'Eiki Tokoni Pal mia.

'Eiki Tokoni Pal mia : Ko e *schedule* eni 'a e 'Ofisi eni e *fees* 'oku ma'u ko eni 'e he 'Eiki Minisit Le'ole'o 'o e *Public Enterprise* kae peh ki he motu'a ni. Kapau p 'oku fie me'a ki ai 'a e Hou'eiki M mipá lava p 'oatu ha *copy*. 2013 hang ko 'ene me'á, te'eki ke liliu 'a e p sesé, totongi p sese. 2010, hang ko e me'a 'a e Fakafofonga Niuá, 201 talu mei he 2013 'a ia mo'oni p 'a e lau ia 'a e Fakafofonga Niua. 'Oku 'asi pe ia he *schedule*

Lord Tu'iha'angana : Sea, ko e p sesé ia, ko e uta eni 'oku fakahoha'a atu..

'Eiki Tokoni Pal mia : Te ke fai tu'utu'uni koe...

Lord Tu'iha'angana : Ko e me'a na'e l unga mai ai 'a Ha'apai ko e uta. Ko e me'a kehekehe 'oku 'ikai ke tatau.

'Eiki Sea: Me'a mai 13.

Veivosa Taka : Tapu pea mo e 'Eiki Sea Fale Aleá. Sea m l mu'a 'a e kei fakalaum lie lelei 'a e Feitu'na, kei 'uli fohe 'i he ngaahi sopusopu 'a natula. Ka 'oku ou fakam l atu he ma'u 'a e faingam lié pea 'oku ou fie fakatapu atu p ki he 'Eiki Pal miá mo e Hou'eiki Minisit 'o e Kapinetí, peh foki ki he Hou'eiki N pele 'o e fonuá, pea peh ki he kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea, ko e palopalema ko ení, talu 'a e lele mai 'a e motu'a ni he 2015 mo 'eku 'ohake, 'o a'u mai ai ki he 'aho ni, te'eki ai p ke liliu 'a e palopalema. Sea, tuku mu'a ke u talanoa atu, fakamolemole p Sea ki he tu'unga 'oku 'i ai 'a e uta pea mo e p sese. Ko e p sesé 'oku mo'oni ia, ko e utá 'i he'ene *normal* ko ia 'a e utá na'e 'i he pa'anga 'e \$8 ki he pa'anga 'e \$10 'a e tangai. Ko e kato 'uffi, pa'anga ia 'e \$6 ki he pa'anga 'e \$10, 'o lele mai. Ko e 'aho ni kuo hili ia ki he me'afua, pea kuo 'alu hake ia 'o 10. 'A ia ko e me'a ko iá Sea 'oku ou faka'ikai'i ai 'a e fakamatala 'a e Minisit Le'ole'o. Ko e 'uhinga hono fuá ke nau 'ilo 'a e kilo, 'Oku hanga 'e he Potung ue ko ení 'o fakapuliki 'a e me'a ko e *fee p* ko e *wharfage fee*, 'oku hili ki he uma ko ia 'o e kakai masiva 'o Ha'apai. Ko e 'uhinga ia 'oku nau hanga ai 'o fuá, ke nau lava 'o 'ilo, he 'oku nau *charge* fakatatau p ki he ngaahi vaka kotoa p 'oku nau folau 'i tahi. He ko e t 'uta ko ia he uafu ko ení, 'oku Poate, pea kuo pau ke totongi ha uta 'oku kolosi 'i he uafú ki he vaka. Pea ko e 'inasi ko iá 'e fua ia 'e he kakai masivá, ka 'oku 'ikai ke nau hanga 'e nautolu 'o tala ki he kakaí, ko e 'uhingá 'eni. 'Oku mo'oni p 'a e me'a ko ia 'oku me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Minisit , ka ko e 'uhinga 'eku fakatangi atú 'Eiki Sea, 'oku 'ikai hala. Ko e 4x4 na'e 100 'aneafi, 'aho ni kuo 'i 'olunga 'a e 4x4 ki he 200. Ko e 8x4 na'e 150 'aneafi, 'aho ni kuo 'alu ia ki he 250 ki he 300. 'A ia ko e me'a ia 'oku ou peh 'Eiki Sea, tuku mu'a hono *defend* 'a e kakaí, kae 'oatu 'a e me'a mo'oni. 'Oku totongi...

'Eiki Minisit Mo'ui : Sea, ki'i tokoni atu p Sea.

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Mo'ui : 'Eiki Sea ko 'eku fie tokoni atu p 'aku ia ki he Fakafofonga. Hang eni ia kuo tau fet kuaki kitautolu ia he Fale ni, ka 'e 'ikai ke ma'u ia mo'oni ia ai Sea. Ko e me'a ko ení Sea 'oku ou ma'u p 'e au 'a e la'ipepá 'i mu'a 'iate au. Ko e me'a ko ia mei he 2010 'oku 'i heni p Sea. Ka 'oku ou kole atu au mo 'eku fokotu'u Sea, tukuange mai mu'a 'a e kau Fakafofonga ia mei tahi, kae ui mai 'e au ia 'a e kau ng ue, ko u tui ko e me'a ia te mau solova aí, ko 'emau fehangahangai 'o talamai 'a e *information* ke mau tukuaki'i... Ke mau tukuaki'i atu pea 'omai 'a e tali, ko 'emau tukuaki'i holo pea tau fep paasi hono ko ení, he te tau lava 'o solova heni?

Vili Hingano : Kole atu Sea ki he 'Eiki Minisit p 'e laum lie lelei p .

'Eiki Sea : Me'a koe ki lalo.

'Eiki Minisit Mo'ui : Ko e ki'i fokotu'u p , ko 'eku fokotu'u ia Sea ka tau nounou, 'Oku ou tui te mau lava p ia 'e mautolu 'o solova, pea toki l pooti mai.

'Eiki Sea: Faka'osi mai koe 13.

Veivosa Taka : 'Oku ou fakam l 'aupito ki he 'Eiki Minisit , kapau ko e me'a ia te tau *way forward* ai, pea 'oku ou tui ki ai. Ko e me'a ko iá Sea 'oku ou fokoutua hake aí, ko hono tu'usi

fakavalevale 'o peh ko e 'uhinga hono fuá, ke nau 'ilo 'a e kilo 'oku lele he vaká, 'a e mamafa. Ka 'oku nau 'osi ma'u ia 'e nautolu ia 'a e fua ko ia 'o e fo'i koniteiná 'a e toni ko ia 'oku 'i ai. Toni 'e 1.5, pea 'oku nau *charge* 'e nautolu ia 'a e totongi uafú ki he vaka. Ka ko e 'uhinga foki 'oku nau fet 'aki a'í...

'Eiki Tokoni Pal mia : Sai p ke u ki'i fehu'i ange ki he Fakafofongá Sea k taki.

'Eiki Sea : 'Eiki Tokoni Pal mia me'a mai.

'Eiki Tokoni Pal mia : M l Sea, kapau 'e fa'o ha koniteina fa'o maka ha koniteina 'e mamafa ange ia 'i ha'ate fa'o m ha koniteina. He 'ikai ke tatau p , M l Sea.

Veivosa Taka : M l Sea ki he faka'apa'apa lahi ki he 'Eiki Tokoni Pal mia. 'Oku 'ikai ke u talanoa au ki ha fa'o ha koniteina mamafa mo ha koniteina ma'ama'a. Ko 'eku talanoá ko e hikihiki 'a e totongi 'o e uta. Ko 'eku poiní ia. Ko e me'a Sea 'oku ...

<008>

Taimi: 1025-1030

Veivosa Taka: Ko u fakahoha'a atu ai fekau'aki pea mo e faingata'a ko eni, 'i he ngaahi ng ue ko kuo hili fekau'aki mo e vaka ko e palopalema lahi . Pea ko u faka'amu p au ia fakamolemole p au ki he kautaha vaka 'oku 'ikai ko e peh ia ko 'eku *defend* e kautaha vaka na'a ku ng ue ai, ka na'a ku ng ue vaka. Pea na'a mau f tukuaki mo e kakai ko eni 'i he palopalema ko eni pea 'oku te'eki ke solova, 'a ia 'oku nau 'ilo 'oku mo'oni e me'a ko 'oku ou 'oatu pea 'oku nau hiki leva 'o fai e fua kilo ke fakapuliki 'aki 'a e *fee* 'oku hili ki he kakai 'uhinga ia 'oku 'alu ai e uta ki 'olunga. Ka na'e tonu ke nau hanga p nautolu 'o 'oange ki he kakai ke nau mahino'i. Pea ko u tui Sea ko e, ko e taha ia e kongá 'oku ou lave ai fekau'aki pea mo e uafu.

Ko e me'a hono hoko Sea ke u 'oatu ai leva 'eku ki'i fakahoha'a fekau'aki pea mo e folau 'a e 'Eiki Pal mia ki Ha'apai. 'E, pea 'oku fetu'utaki mai foki 'a e kakai 'oku 'i ai e lea Tonga Sea 'oku peh ko e t fola veteveteki afi. Ko e veuveuki ke sai p ko e veuveuki ke lelei. Pea 'oku ou tui 'Eiki Sea ko e hoha'a ia ka 'oku ou fie 'oange p ki he 'Eiki Pal mia ke fai mai ha'ane fakamatala 'o fakatatau ki he me'a 'oku 'omi 'e he kakai 'oku fu'u hoha'a pea 'oku fu'u palopalema ki he'eku fakakaukau. Sea, ka 'oku ou tui ko e kongá ia fekau'aki pea mo e af ka u faka'osi ai leva fekau'aki pea mo e ako.

Kole fakavavevave ki he palopalema fehangahangai mo e kau faiako 'i motu

Ko e palopalema eni Sea mei mu'a. 'Uluaki na'e tamate'i foki 'a e Fale Pa'anga 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na. Pea na'e 'alu e vahe 'a e kau, lau eni ki motu. 'Alu leva e vahe 'a e kau faiako ki he Pangik Fakalalakalaka. Pea na'e folau leva 'a e Pangik Fakalalakalaka 'i he m hina kotoa p 'o vahe 'a e kau faiako pea totongi ai mo e n 'a e kakai 'i motu, vahe ai mo e kau vaivai. 'Aho ni kuo liliu ki he foki mai e Fale Pa'anga pea ko e fetu'utaki atu ia, m hina eni 'e taha te'eki ke nau vahe. Pea ko e fetu'utaki atu 'a e kau faiako ko e tali ia ko mei, mei he'enau kau 'ofisa, mou mai ki Pangai 'o vahe ai. Ko e fehu'i, 'e tuku e ako? Kae lele 'a e si'i k inga 'a e si'i kau faiako 'o 'omai 'enau

vahe? Ko e me'a ia 'oku ou hoha'a ki ai Sea, 'e fakamolemole p , kapau 'oku 'ikai ke fai ha a'u atu ka na'e 'osi fetu'utaki mai e kau faiako pea ko e tali eni, ki Fale Pa'anga 'o vahe ai. 'E sai ia ki Pangai pea mo Kauvai, ka ko Lulunga mo Mu'omu'a, faka'ofa, m hina eni 'e taha pea ko e 'uhinga ia 'a e fakahoha'a Sea 'oku k taki p kae 'oatu p 'a e ngaahi fiema'u 'a e kakai he 'oku ou tui 'oku 'i ai p lea ia 'o Ha'apai 'oku peh , kai p lea. Ko ho'o me'a mai p 'a 'au, fiem lie e k inga Ha'apai. Pea 'oku ou tui ko e fakahoha'a ia 'oku fakahoko atu ko e fiema'u fakavavevave he 'oku 'i ai e palopalema fekau'aki pea mo e kau faiako 'o vahe motu.

Sea 'oku mea'i p he Feitu'u na ko e ngaahi fiema'u 'a motu 'oku kehe ia mo e fiema'u 'a Pangai. Kehe ia mei he fie ma'u 'a 'Eua, kehe ia mei he fiema'u 'a Neiafu. Pea 'oku ou tui 'oku mea'i p 'e he Feitu'u na 'a e ngaahi ng ue pea mo e ngaahi palopalema 'oku fuesia 'e he k inga ko eni ka 'oku ou tali lelei e me'a 'oku 'omi he ki'i, Minisit ke fai ha talanoa ke lava 'o feau 'a e ngaahi faingata'a ko 'eni. M l 'Eiki Sea e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea: 16, me'a mai.

Taukave'i fu'u mamafa totongi pasese he folau vaka tahi

'Akosita Lavulavu: Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Fakatapu heni ki he 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu foki heni ki he Hou'eiki N pele pea peh foki e fakatapu heni ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea m l mu'a ho'o laum lie lelei ki he pongipongi ni peh ki he Hou'eiki M mipa, m l mu'a ho'omou laum lie lelei. Ko u fakam l heni Sea ki he 'Eiki Minisit he fakama'ala'ala mai e fakahoha'a ko eni ko mei he Vahefonua Vava'u fekau'aki pea mo e vaka tahi Sea. Ko e me'a 'oku ou tokanga ki ai Sea ko e poini 'oku fu'u mamafa 'a e tikite pasese mei heni ki Vava'u mo foki, mei heni ki Ha'apai mo foki peh ki Niua, ko e me'a ko e poini ia 'oku ou 'uhinga atu au ia ai Sea ko e mamafa ko eni ko e tikite. 'Oku 'ikai ke u 'uhinga atu au ia Sea p na'e fiha 'i he 2013, p na'e fiha 'i he 2010. 'Oku 'ikai ke u tokanga au ia ki ai Sea. 'UHINGA atu au ia Sea ki he 'aho ni, 'aho ni Sea 'oku fu'u mamafa 'a e tikite pasese folau he vakatahi.

Ua ki ai Sea ko e peh ko eni ko ki he fua ko eni ko 'a e uta Sea, fua ko eni ko kato to'oto'o, kilo p 'e 15, ko e me'a 'oku ou tokanga ki ai 'e Sea 'oku nau peh ko ko e fua 'a e kato ko eni ko e 'uhinga ko e *safety reasons* he . Ko e sio p ki he me'a faka-*safety*. Ko e h ha 'uhinga 'oku to e fekau ai ki he kakai ke 'a 'au 'enau kato ke ma'u e fo'i kilo 'e 15? Pea hoko ki ai Sea ko e h e me'a 'oku 'ikai ke fua ai e pasese kapau ko ena 'oku fua ko e 'uhinga ko e *safety reasons*? Na'e tonu ke fua mo e kau pasese, fua mo e me'alele, fua mo e h fua e 'uta 'oku uta he vakatahi Sea, fua k toa kapau ko e *safety reasons* 'a e 'uhinga 'oku fua ai e kato Sea. Pea ko e ...

<009>

Taimi: 1030-1035

'Akosita Lavulavu: Ko e poini 'e taha Sea ko e mamafa ko eni ko utá. 'Oku kei fu'u mamafa 'aupito 'aupito. Ko u pou pou au ia ki he me'a ko eni ko 'a e fakahoha'a atu ko 'a Ha'apai Sea 'oku mo'oni 'ene lau ia 'a'ana. 'Oku fu'u mamafa 'aupito Sea pea ko e 'uhinga ia na'e 'omai ki Fale ni Sea ko e mamafa. Me'a hoko Sea ko u tokanga ki ai ko e me'a ko eni ko 'oku m hino

p 'oku kei fai e ng ue ko eni ko ki he kau toulekeleká Sea ke nau heka ta'etotongi he vaká. Faka'ofa'ofa 'aupito ia Sea pea ko u pou pou p seti 'e 100 ki ai. Ka ko 'eku kolé Sea ke fakamolemole mu'a Sea ke tukuhifo mu'a e ta'u, ta'u 75. T taitaha ke lava ha taha 75 'o heka he vaka tahi ko eni Sea. Ko u kole atu ke tukuhifo mu'a ke ki'i ta'u 65 p ta'u 60 65 p 'alu hifo p 'o ta'u 50 ko e lelei taha ia Sea. Ko u tui 'e lava ai ke tau tokoni'i ai e kau toulekeleká 'e Sea mei he ngaahi 'otu motu pea peh ki Tongatapu ni Sea. Pea ko e anga p 'eku fakahoha'a atu Sea ko e poini 'oku fu'u mamafa e t kite pea 'oku fiema'u ke holoki e totongi pea peh ki he ngaahi utá Sea ke holoki 'a e *price* ko eni ko hono 'ave ko eni ko 'a e ngaahi utá. M l e ma'u faingam lie.

'Eiki Sea: 12.

'Ikai ko e Poate mo e FISA 'oku faitu'utu'uni ka ko e Pule'anga

Vili Hingano: Fakam l atu 'Eiki Sea 'i he faingam lie ko eni kuo foaki mai ke fai ai ha fakahoha'a 'i he pongipongi ni. Pea 'oatu 'a e fakatapu ki he Feitu'u na tapu atu ki he 'Eiki Pal mia 'o Tonga kae 'uma' e Tokoni Pal miá, Hou'eiki Kapineti, Hou'eiki 'o e fonua kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. Sea ko e fie lave atu p ki he *issue* ko eni 'o e 'Otuanga'ofa mo e pou pou atu ki he, 'i he fakahoha'a kuo fakahoko atu 'e he Fakafofonga 'o e Kakai Vava'u 16.

Ko e *issue* ko na'e 'oatu 'aneafi ko e mamafa 'a e p sese pea mo e koloá pea mo e totongi ko ia 'o e utá. 'A ia ko e fakama'ala'ala ko eni kuo fakahoko mai he 'e 'Eiki Minisit Le'ole'o 'oku m hino ki he motu'a ni ko e Poate pea mo e FISA 'oku 'ikai ke nau faitu'utu'uni. Ko e me'a 'oku m hino kiate au ko e Pule'anga 'oku faitu'utu'uni. Pea kapau 'e 'oatu e kau Fakafofonga ki he loki konifelenisi pea 'omai mo e FISA pea mo e Poate ki ai he 'ikai ke lava 'o solova e palopalema ko eni. Ka 'oku hang ko e me'a 'a e Fakafofonga Vava'u 15 'aneafi ko e Pule'anga 'oku totonu ke faitu'utu'uni he *issue* ko eni ke tukuhifo 'a e mahu'inga ko ia hono totongi e kau p sese pea mo hono totongi ko ia 'o e koloá.

'Eiki Sea ka u ki'i to e ki'i fakaloloto ange p mu'a 'a e ki'i fakahoha'a na'e fakahoko atu 'aneafi ki he *issue* ko eni. Ko e s vesi foki ko hono fakalea ko e tokoni. 'A ia ko e tefito'i fatongia ia 'o e Pule'anga 'oku fai ki he kakai 'o e fonua ko e tokoni ki he kakai ko 'i Tokelau ki hono 'oatu kinautolu ki Tokelau.

'Eiki Pal mia: Sea ki'i fakatonutonu.

'Eiki Sea: 'Eiki Pal mia ko e h e me'a ...

Vili Hingano: Ko e fakatonutonu eni Sea p ko e ...

'Eiki Pal mia: Ko 'eku fakatonutonu ko e me'a ko na'e lau atu ko e tu'utu'uni ia. Ko 'eku fokotu'u atu ko ia ko 'oku faikehe mei h , t t kite. Ko e laó ko e me'a ena 'oku tu'u he ko e me'a 'oku tohi'i. Pea kapau 'oku ha fa'ahinga ia 'o mavahe mei h 'oku mou 'at ke mou 'eke ki he Fakamaau'anga ka tau nounou.

'Eiki Sea: M l .

Vili Hingano: M l Sea. 'Io. Ko u tui au ko e ng ue ia 'e a'u ki ai kapau 'e me'a ka ko e me'a ko eni 'oku 'omai he 'e kakai ko 'o e fonua ia ko e mamafa 'a e s vesi 'oku fai 'e he Pule'anga ki hono kakai. Ko u manatu'i Sea 'i he *workshop* ko eni na'e fakahoko 'i he uike ko eni kuo ...

Veivosa Taka: Sea k taki p Sea p 'e lava p ha tokoni kia 12.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea tapu pea mo e Fale 'Eiki ni. 'Eiki Sea ko u kole fakamolemole p au ki he Pule'anga ke nau fakamolemole ko e ma'u ko 'emau fakatangi ke solova he Pule'anga 'emau palopalema. 'Oku 'ikai ke mau loto ke fai ha faka'ilo mo ha ngaahi me'a peh ka 'oku ou tui ko e me'a ko eni pea ko u fokotu'u atu Sea kapau leva 'oku faingata'a ke solova tu'utu'uni leva e Fale ke 'ave ki he fakafuofua koloá 'a e totongi mo'ui 'a e kautaha mo'ui mautolu. Pea ko e tui ko e founa ia 'oku ou fokotu'u atu Sea m l 'aupito.

Taukave'i ko e fatongia Pule'anga ke tokoni'i e kakai

Vili Hingano: 'Eiki Sea ko e poini ko 'oku ou fiema'u ke 'ave ko ki he Pule'anga 'i he pongipongi ni ko honau tefito'i fatongia ko e tokoni ki he kakai 'o e fonua. Pea ko e tokoni eni nau si'i feinga'i mai ai e vaka ko eni nau 'ai mo e totongi ki ai pea ko e totongi ko 'oku nau 'omai ...

<002>

Taimi: 1035-1040

Vili Hingano: ... talu eni mei he 2010 Sea mo e 2013 na'e tu'u hangatonu 'a e kakaí. Taimi ni kuo nau peh , m pelu e kakai mafasia nau ongosia. Fu'u ta'u eni 'e fitu eni p valu eni Sea ko 'enau ' tunga mai 'enau faingata'a'ia koe'uhi ko e totongi kuo, 'oku foaki 'e he Pule'anga ko e tokoni ka 'oku hoko 'a e tokoni ko iá Sea ko ha me'a ia ke ongosia ai 'a e kakai 'o e fonua. Ko hono fakafoki he 'e Pule'anga 'a e s vesi ki he kakai 'oku nau totongi 'a e tukupau 'o e fonua ko hono fakalelei'i 'o e palopalema ko eni. 'Oku kau e k inga mei he Tokelau 'a hono tokonia 'a e 'ekon mika 'o e fonua 'oku tau 'i ai. Pea ko e tefito'i fatongia ia 'o e Pule'anga ke fakapapau'i 'oku ma'u 'a e fiema'u 'a e kainga mei Tokelau. Pea ko 'enau fiema'u eni 'oku 'omai 'oku fai atu ai 'a e fakahoha'a ko eni 'Eiki Pal mia kae 'uma' e 'Eiki Tokoni Pal mia pea mo e 'Eiki Minisit Le'ole'o mou k taki fakamolemole ka mou tokoni mai ke solova 'a e palopalema.

'Eiki Pal mia: Sea.

Vili Hingano: Na'a ku ki'i fakataha 'aneafi pea mo e *CEO* ko eni 'o e *FISA* Sea ko e me'a na'e m hino ki he motu'a ni 'oku 'ikai ke nau faitu'utu'uni. Ko e Pule'anga ! Fokotu'utu'u 'e he Poate fanga ki'i me'a ko eni 'oku me'a mai 'aki 'e he 'Eiki Pal mia ko e lao pea *ok* atu he 'e Kapineti. Ka 'oku totonu ke nau to e ki'i *review* hifo e fanga ki'i me'a ko eni 'oku 'omai 'e he Poate.

'Eiki Tokoni Pal mia: Fakatonutonu Sea. 'Oku 'ikai ke ha'u ki he Kapineti 'oku ke mea'i p Sea 'oku 'ikai ke ha'u ki he Kapineti 'a e me'a ko ia. Pea kapau 'e peh ko e *parking fees* ko

'i mala'e vakapuna 'e pau ke ha'u ki he Kapineti ko e totongi e *taxi* ko eni me'a 'ikai ke ha'u e me'a ko ia ki he Kapineti Sea. Fakatonutonu ia.

'Eiki Sea: M 1 .

Vili Hingano: Sea.

'Eiki Sea: Faka'osi mai.

Vili Hingano: Ko 'etau *Public Enterprise* eni. 'A ia kapau leva 'oku peh 'oku faitu'utu'uni p Poate ki he me'a ko eni pea 'oku nau fa'iteliha nautolu ki he me'a ko eni ki he koloa 'a e fonua pea mo e kakai 'o e fonua. Ko e me'a ia 'oku ou tokanga atu ki ai Sea. Pea ko e me'a ia 'oku fai atu ki ai 'a e fakahoha'a Sea ke fai 'e he Pule'anga 'ene tafa'aki ke 'oua 'e tamate'i 'a e kakai Sea. Hou'eiki Pule'anga hang ko e me'a 'a e Fakafofonga 13 mo'ui 'a e Pule'anga mo e vaka pea si'i mo'ui p mo e si'i kakai.

Veivosa Taka: Sea 'e lava ke loto 'a 12 ke u ki'i tokoni atu.

'Eiki Sea: Fu'u lahi e ngaahi tokoni 'a 13.

Vili Hingano: Tokoni mai 13.

Veivosa Taka: 12 k taki. Sea tapu p mo e Feitu'u na tapu pea mo e Hou'eiki Minisit e Kapineti kae peh foki ki he Hou'eiki N pele mo e kau Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea ko e ki'i tokoni 'oku pehé ni. Ko e Poate Tal kita ko hai na'a ne *appoint* ? Ko hai na'a ne hanga 'o *appoint* ? 'A ia ko e tali *appoint* 'e he kau *panel* ka ko e Minisit 'oku 'i ai. Ko hai na'a ne *appoint* e 'Eiki Minisit ? Ko e 'Eiki Pal mia. Pea ko 'eku fehu'i ko e h e me'a 'oku 'ikai ke nau lava ai 'o tu'utu'uni ki he Poate ko nautolu na'a nau, 'oku tonu ke nau *accountability* mai ki heni.

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea ki'i tokoni atu p Sea ki he ...

Veivosa Taka: M 1 Sea.

'Eiki Sea: 'Eiki Minisit Mo'ui.

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea 'oku, tapu mo e Feitu'u na Sea kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha taha ia Sea 'e ta'etui 'oku fiema'u e s vesi ke tokoni'i e kakai 'o e fonua. Mole ke mama'o. 'Oku tau 'ofeina kotoa p Sea kinautolu 'oku mai mei tahi 'oku nau ng ue'aki 'a e vaka. Ka 'oku hang ko 'eku fokotu'u 'anenai 'e f fokifoki'aki p Sea ka ko u tui te mau, ko e *issue* ia ko eni Sea 'oku lava p ia 'o solova pea 'oku solova faingofua mo vave Sea. Ka he 'ikai ke lava 'o solova ia Sea he'etau fanongo p ki he tafa'aki 'e taha 'oku 'ikai ke 'omai e tafa'aki 'e taha pea tau fai ki ai. Ko e toki, 'oku 'ikai ke 'i ai ha palopalema Sea 'e ta'e'iai hano *solution*. Ko eni kuo 'ohake 'a e palopalema ko 'etau vakai eni ko e h ha *solution* ke fai'aki Sea. Ko u fokotu'u atu Sea 'a eni nau fakahoko 'anenai ...

Lord Tu'ilakepa: Sea ki'i fakatonutonu atu 'a e Minisit fakamolemole.

‘Eiki Sea: Fakatonutonu mai.

Lord Tu’ilakepa: Ko e fakatonutonu kapau te mou me’a mai ki he t pile ‘o e Hou’eiki ‘oku nau fanongo he anga homou f me’a’aki. Ko ‘eku fakatonutonu e Feitu’u na ‘oku ke me’a mai ‘oku fakapalataha. ‘A ia ko e fa’ahi p eni ‘e taha. Na’e toki ‘osi eni ho’o me’a mai ‘aneuhu mo e pepa ‘o e fa’ahi ‘e taha ‘o fakahoko mai talu mei he 2013 ‘oku holo e ngaahi me’a ko eni pea fakahingoa mai. Fakakikihi atu ‘a e kau Fakafofonga ‘a e Kakai ...

‘Eiki Minisit Mo’ui: Sea ko e fakatonutonu na’e te’eki ke ‘i ai ha’aku fakahoha’a ‘oku holo. Ko e totongi ...

Lord Tu’ilakepa: Ko ia.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Ko e totongi tu’uma’u p mei he 13 totongi tatau p ...

Lord Tu’ilakepa: ‘A ia ko e fa’ahi ia ‘e taha ‘Eiki Sea.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Ko ia.

Lord Tu’ilakepa: Ko f fa’ahi ‘oku ke to e me’a mai ‘oku ‘ai ke ‘omai ? Ko u peh ‘ai e Fale ni koe’uhí ‘oku fanongo mai ‘a e kakai ‘o e fonua ‘Eiki Sea.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Sea. Tapu pe mo e Feitu’u na ...

‘Eiki Sea: Me’a mai koe.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Sea ko e ‘uhinga Sea tapu p mo e Feitu’u na.

‘Eiki Sea: Me’a mai.

‘Eiki Minisit Mo’ui: Ko e ‘uhinga ko ‘e Sea ke tuku mai ke mau ‘o talanoa mo e kautaha nautolu ‘oku nau me’a ke ‘ohake ‘a e ngaahi *issue* ko eni ke mau solova pea toki l pooti mai ki he Fale ni pea ko u tui ko e me’a ko ia ‘e Sea te tau lava ...

<002>

Taimi: 1040-1045

‘Eiki Minisit Mo’ui: ...lava p ke solova ‘a e ngaahi hoha’a. ‘Oku tau tui kotoa p Sea, ke tokoni’i ‘a e kakai ‘o e fonua, ‘oku tau tui tatau kitautolu ki ai. Ka ko e founa eni ke vave ange ai ‘a e ng ue.

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Minisit , ka u tokoni atu p ki he Feitu’u na fakamolemole.

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki N pele.

Lord Tu’ilakepa: ‘Oku ou fa’a sai’ia ma’u p ‘i he taimi ko ‘oku mou fai tu’utu’uni mai ai. ‘I he ivi mo e m lohi ‘o e mafai ‘o ha Minisit , te ne lava p ‘o fai tu’utu’uni ‘iate p ‘i he taimi

ni 'i he tu'unga 'oku hoha'a ai 'a e kakai 'o e fonuá, ke holoki 'a e ngaahi me'a ko eni, 'a ia 'oku me'a 'aki 'e he Fakafofonga. Ko hono to e talatalanoa'i ko eni pea kuo 'osi me'a atu 'a e kau Vava'u pea 'oku mo'oni 'a Sela Kasinga Sea. Ko e to'utangata 'o e 'aho ni nau fakaongoongo nautolu ki he me'a *electronic* pea toki tuku atu. Ko Sela, ha'u hangatonu p mei he 'Otua pea tuku atu leva he taimi p ko ia. Ko e me'a totonu ia. Ko e me'a ko eni 'oku mai 'e he kau Fakafofonga ko e me'a mo'oni ia. Ko foki ia 'oku fakaongoongo p ia ki he *CEO*, fakaongoongo ke 'omai 'a e fakamatala meihe Taki Pule Poate mo e FISA. Ko e *source* mo'oni eni 'oku 'omai 'e he kau Fakafofonga makatu'unga 'i he faingata'a'ia 'a e kakai 'o e fonua, pea 'oku mau tui ki ai he 'oku mau 'i tahi 'i he 'aho kotoa, 'Eiki Pal mia 'o mea'i 'e he kau Fakafofonga pea lave'i 'e he motu'a ni 'a e pal palema ko eni. Ko u fokotu'u atu 'Eiki Minisit 'oua te mou fo'i 'i he feme'a'aki 'i he Fale ni, kae tuku ke 'ata ki tu'a ke mea'i 'e he kakai, ko e ola eni 'etau.... Pea 'oku mea'i p 'e he kakai pea te nau lava p 'enautolu 'o fakamaau'i 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai 'a e 'Eiki Pal mia.

Kole fakamolemole ki he tuai ngaue Pule'anga ki he mamafa totongi folau tahi

'Eiki Pal mia: Kole fakamolemole atu. He 'ikai ke 'oatu ha tali. Hou'eiki! 'Oku fanongo lelei 'a e motu'a ni pea 'oku 'i ai ho'omou mo'oni 'amoutolu, te u fakah atu 'oku tuai 'emau ng ue, kole fakamolemole atu. Kapau ko e tu'utu'uni eni na'e fai 'i he 2013 pea kuo mou toutou talamai 'oku 'ikai ke peh . 'Oku mou mo'oni moutolu ia ai. Ko e me'a 'oku mou feinga mai ai ke mau ng ue ki he fakahokohoko 'o e me'a ko . 'Oku ou kole fakamolemole atu.

Hou'eiki! 'Oku ou kole fakamolemole atu ki he tuai 'a e ng ue. Ko e ta'u 'aki eni 'e tolu, ta'u eni 'e ua talu 'emau h mai mo hono 'ohake 'a e mamafa. 'Oku ou kole atu 'oku tuai 'a e ng ue 'a e Pule'anga, 'oku ou kole fakamolemole atu ke fai ha ng ue ki he me'a ko eni. Kapau ko e Lao 2013, kuo 'osi hala ia totonu ia ke fakatonutonu 'o fakatatau ki he me'a totonu 'oku hokó. Ko ia 'oku ou kole fakamolemole atu, Hou'eiki k taki ko e t nounou eni 'a e motu'a ni mo e Kapineti. Pea ko u kole fakamolemole atu, tuku ke mau fakatonutonu 'a e me'a ko eni he 'oku 'ikai ke kei mo'oni ia.

'Eiki Sea: M l 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Sea, ko u kole fakamolemole atu ki he Feitu'u na 'i he ma'u faingamalie pea ko u kole fakamolemole atu ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí, Hou'eiki N pelé 'i he fu'u fuoloa 'etau takatakamilo 'i he *issue* na'e totonu ke fai mo solova ke 'osi. M l 'aupito.

'Eiki Sea: Faka'osi mai.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e Sea. Kole fakamolemole atu 'Eiki Sea, kapau kuo u toutou maumau'i 'a e lao ho Falé, pea fakam l atu ki he ma'u faingamalie kau h fanga atu 'i he ngaahi tala faka'apa'apa.

Sea, ko u kole fakamolemole ki he 'Eiki Pal mia, koe'uhí ko e fakahoha'asi 'a e Hou'eiki 'o e Pule'angá 'i he pongipongi ni.

‘Eiki Sea, ko u fakam l koe’uhi ko e tali kuo ‘omi ma’a e hoha’a ‘a e k inga ‘o e Vahefonua Ha’apai. ‘Oku mau kole fakamolemole atu Hou’eiki kae ‘uma’ ‘a e k inga ‘o e fonua, na’a ‘oku hoha’asi ‘e he Fo’i ‘One’one mo Ha’apai Veu ‘a e Fale ‘eiki ni. Ka ‘oku ou to e kole atu p ki he ‘Eiki Pal mia, ‘oku ki’i loloto ange ‘a e me’a ‘oku ou vivili atu ki ai. Vakai’i ange ‘a e vahe ‘a e kau Poate Tal kita, na’a ko e pal palema ia ‘oku fai ai ‘a e hikihiki ko eni ‘a e ‘u kavenga ‘oku hilifaki mai kiate kimautilu. M l ‘Eiki Sea, ‘a e ma’u faingamalie.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Minisit Ako.

‘Eiki Minisit Ako: Tapu mo e Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. Tapu pea mo e ‘Eiki Pal mia mo e Hou’eiki Fakafofonga N pele kae’uma’ ‘a e Hou’eiki Fakafofonga ‘o e Kakai. Sea, ko u fokoutua hake p ...

<004>

Taimi: 1045-1050

‘Eiki Minisit Ako : ... ke tali atu ‘a e tokanga ko eni ‘oku fai ki he Akó. Na’e ‘i ai e vaka ‘o e Akó, pea na’e ng ue’aki ia ki hono tufa e v henga mo e me’a ko iá, pea ne maumau. ‘Oku lolotonga ngaahi e vaká, pea ‘oku vave ni p hono toho ki ‘uta, pea ‘e fiem lie leva. Ka ‘oku ou kole fakamolemole ki he kau faiako, kapau ‘oku mo’oni e l unga ko eni ‘oku fai mai ‘e he Fakafofongá, pe ko e ‘ai p ‘e he Fakafofongá. Ka ko e Fakafofongá, ‘oku ma faikava ma’u p . ‘Oku ‘ikai ke ne fakahoko mai kiate au, kae toki me’a mai ia ‘o fakahoko heni. Ka ko e kole fakamolemole atu, ko e vaka ‘o e Akó, ‘e vave ni p hono toho, pea ‘e fiem lie leva ‘a e Potung ue Akó, mo hono ‘ave ‘enau ngaahi v hengá. M l .

‘Eiki Sea : Fika 12.

Vili Hingano : M l ‘aupito, ‘Eiki Sea. ‘Oku ou kole fakamolemole p he to e tu’u haké. Ka ‘oku ou fai atu p ‘a e fakam l loto hounga ‘aupito ki he ‘Eiki Pal miá, pea mo e Hou’eiki Pule’angá, ko hono ‘uhingá ko ho’omou me’a mai ki he hoha’a pea mo e fiema’u ‘a e kakai e fonuá. ‘Oku ou ‘oatu ‘a e fakam l lahi. Pea ko e me’a ko ‘oku faka’amu ki ai ‘a e motu’a ni ia, ‘Eiki Pal mia, fai leva he vave tahá. ‘etau ng ue ko ení. ‘Oku fai atu e fakahoha’a ko ení, ka ‘oku ou ongo’i lahi, si’i k inga mei he Vai ko Tokomeá, totongi 10,500 ‘enau uta he uike p he kuo ‘osí, si’i fakafolau atu ki motu. Pea ‘oku ou ongo’i e si’i tangi mai ‘a e k inga ko ení, ko e ‘uhingá ko ‘enau utá. Pea ‘oku kei toe ‘enau ki’i uta heni, ‘oku te’eki ai ke ‘osi ‘enau naunaú.

‘Eiki Pal mia : Sea, ka u ki’i tokoni ange mu’a fakamolemole. ‘E Fakafofonga, mahino ki he motu’a ni mo e Kapineti, ‘a e hoha’a. Ka ko e kole ‘a e motu’a ni, tukuange mu’a ke ‘osi eni, kae ui ‘a e kautaha ko ení ke nau mai, pe ‘oku nau kei nofo ‘i he tu’utu’uní, pe ‘ikai? Tukuange ‘a e fatongia mu’a ko ia kia mautilu ke mau hoko atu, pea mau ng ue ki ai, ko e ‘uhingá ke mahino mai ‘apongipongi, pe ko e h e .. Kole fakamolemole atu he fu’u fuoloá.

‘Eiki Sea : Faka’osi mai e 12.

Tokanga ki he ta'efiem lie ki he fakataha uki 'e he Pal mia ki he langa Ha'apai

Vili Hingano : M l 'aupito. 'E 'Eiki Sea, ko e fie lave p ki he me'a ko eni na'e me'a ki ai e Fakafofonga Ha'apai 13. Na'e 'i ai e fetu'utaki pea mei Ha'apai 12, 'o fekau'aki pea mo e fakataha ko eni 'a e 'Eiki Pal miá, pea mo e Minisit Laó, na'e fakahoko 'i Ha'apai 'o fekau'aki pea mo e langa Saikolone 'Ieni. Pea 'oku 'i ai e hoha'a lahi 'aupito, 'aupito, 'aupito 'a e kakai ko eni na'e uesia ko eni he matangí, tatau p 'a Ha'apai 13 mo Ha'apai 12. Pea kuo a'u mai e fetu'utakí 'anep pea mo e pongipongi ni, ki he motu'a ni, Sea, pea 'oku ou fiefia 'aupito 'i hono 'ohake ko eni 'e he Fakafofonga Ha'apai 13. Ko hono 'uhingá, he 'oku 'ohovale e motu'a ni. Ko e fokotu'utu'u foki ki he ng ue ko ení, Sea. 'Oku 'i ai foki 'a e K miti 'oku ui ko e K miti *Task Force*, pea 'oku Sea ai 'a e 'Eiki Tokoni Pal mia. Pea 'oku 'i ai leva 'a e K miti 'e taha, 'a ia 'oku nau *base* kinautolu 'i Ha'apai. Oku 'i ai pea mo e kau *supervisor*, 'oku nau tataki ko ia e ng ue ko ia 'o fai ko 'i Ha'apai. Ko e h atu ko eni 'a e fo'i fakataha ko eni ki Ha'apai ko ení, 'oku 'ikai ke mahino ia ki he ongo Fakafofonga ko eni 'o Ha'apai, 'a e makatu'unga pea mo e 'uhinga 'o e fakataha ko ení. Ka te u fakahoko atu p 'o fakataha ki he ki'i mahino ko eni, mei he me'a ko eni na'e fakahoko mai 'e he k ingá, Sea, kiate au 'anep , mo e pongipongi ni. 'Oku fekau'aki mo e fakataha ko eni, 'enau ta'efiem lie ki he tu'utu'uni na'e fai 'e he 'Eiki Pal mia

'Eiki Pal mia : Sea, na'e 'osi fai mai e fehu'i ke 'oatu ha tali, ka ko 'eku kole atú, ke tuku mai ka u tali 'e au e me'a ko eni oku tokanga mai ki aí.

'Eiki Sea : 'Oku 'ai ke ke fakamahino mai pe ko e h e me'a na'e hoha'a ki ai e Fakafofonga?

'Eiki Pal mia : Ko e hoha'á he ui e fakataha, ka ko e 'ai eni ke u fakah atu 'a e 'uhinga na'e ui ai 'a e fakatahá.

Lord Tu'ilakepa : Sea, laum lie lelei p , 'Eiki Pal mia, fakatonutonu atu e 'Eiki Pal mia.

'Eiki Sea : Sai p ke faka'osi mai 'e he Fakafofongá.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'ikai ke mahino ki he kau M mipa ni, pe ko e h ko e me'a 'oku mai ki ai e Fakafofongá. Mahino p na'e fai e fakataha. Ka ko e h ko ho'omou fakataha na'e faí, 'oku ke hoha'a ki ai he Fale ni? Me'a mai angé.

'Eiki Sea : Me'a ki lalo. Me'a mai koe, 12.

Kole ki he Pal mia ke faitu'utu'uni kae fai fakapotopoto

Vili Hingano : M l 'aupito, 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, ko e me'a ko eni 'oku hoha'a ki ai e motu'a ni, ko e 'uhingá ko e hoha'a 'oku 'omai pea mei he vahefonua Ha'apai 12, mo e 13. Koe'uhí, ko e tu'utu'uni 'e he 'Eiki Pal mia 'o Tongá, 'i he fakataha ko ení, ke ta'ofi. K taki 'akimoutolu ko eni 'oku te'eki ai ke 'osi 'a ho'omou ngaué, 'i he polokalama langa af ko ení, ka ko eni kuo ta'ofi 'a e ng ue. Pea ko e me'a ia 'oku si'i fai ...

Taimi: 1050-1055

Vili Hingano: ... 'a e fakahoha'a Sea, 'a e k inga 'uhinga ko e taimi faingata'a ko eni 'oku 'uho'uha fet kehekehe'aki e 'ea ko e h e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi f mili ko eni, ko e me'a eni ia 'oku hoha'a lahi taha ki ai e motu'a Sea 'a e faka'ofa mo e faingata'a'ia 'a e kakai 'a eni kuo kamata fai e ng ue ki he'enau ngaahi fale mo e ngaahi monomono ko eni ko e 'amanaki atu eni Sea ke 'osi 'etau ng ue kuo me'a atu 'a e 'Eiki Pal mia pea mo e Minisit Lao 'o ta'ofi e ng ue, talu e fakahoko au mei he t pile ko eni he 'Eiki Fakafofonga Ha'apai 13 pea mo e motu'a ni mo e Hou'eiki 'a e fet kehekehe'aki 'a e ng ue, 2015/2016, 2017 eni mo hono fakahoko mai he 'Eiki Pal mia ki'i lahi e f si'a 'a Ha'apai, k ko e 'aho ni kuo me'a atu 'a e 'Eiki Pal mia ta'ofi e ng ue ko eni pea 'oku 'ikai ke u lave'i 'e au ko e h 'ene 'uhinga ki ai, k ko e me'a ko 'oku ongo'i he motu'a ni, ko e h 'a e me'a 'oku si'i hoko ki he kakai ko eni ko e h e me'a 'e hoko fanongo mai e *donor* 'oku ne fakapa'anga e ng ue ko eni p ko e *World Bank*, f f e K miti *Task Force* pea mo e ng ue 'oku fai 'e he Tokoni Pal mia mo kimautolu ko eni 'oku mau fakakaungat maki 'i he polokalama ng ue ko eni, ko e me'a 'oku fai ki ai e hoha'a Sea e motu'a ni 'i hono 'omai e fakakaukau ko eni mo e 'omai e hoha'a ko eni 'a e k inga mei Ha'apai, ongo'i lahi 'aupito he Fakafofonga 13 pea mo e 12 'a e fai 'a e fakataha ko eni 'oku 'ikai ke ma 'i ai ke mahino kia maua ko e h e 'uhinga, 'oku ma fakafofonga'i maua e kakai e fonua, peh 'e he kakai e fonua ko e h e 'uhinga 'oku 'ikai ke ma 'aluange 'o kau he fakataha ko eni.

H e 'uhinga 'oku me'a ki ai 'a e 'Eiki Pal mia mo e Minisit Lao, kae 'ikai ke me'a ange ai 'a e Tokoni Pal mia pea mo e ongo Fakafofonga he ko nautolu 'oku nau 'i ai tonu e polokalama ng ue ko eni. 'Eiki Sea ko e me'a ko 'oku fai ki ai e hoha'a ko e h e 'uhinga 'oku ta'ofi ai 'a e polokalama ng ue ko eni, 'e f f e kakai ko eni 'oku ou lave ki ai, kamata ng ue, te'eki ai ke 'osi e ng ue, 'e tuku pehe'i ai p , teuteu eni ke talitali 'e Ha'apai e Konifelenisi he ta'u fo'ou fu'u kakai ko eni lau afe, lau mano te nau tu'uta atu ki he vahe fonua te nau sio ki he t nounou ko eni e ng ue ko eni, 'e manatu'i'aki kitautolu.

'Oku ou kole atu p 'Eiki Pal mia ko e h ho'o tu'utu'uni, tu'utu'uni mu'a ke fakapotopoto ko e 'uhinga he 'oku 'i ai 'a e ngaahi kupu fekau'aki, 'oku 'i ai 'a e ngaahi kupu fekau'aki mahu'inga 'aupito.

'Eiki Sea: Sai koe'uh ke tuku ke me'a mai e 'Eiki Pal mia

'Eiki Pal mia: P te tau tuku tautolu ia ai.

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki Pal mia

Vili Hingano: M l Sea

'Eiki Pal mia: Ko u fakam l atu ki he Fakafofonga he tuku mai fehu'i ko eni, ko e fatongia 'o ha Pule'anga ke nau hanga 'o vakai'i fakalukufua p nau hanga 'o *oversee* ha ng ue p , neongo p 'oku 'i ai 'a e lao mo e tu'utu'uni k 'o kapau 'e fakakaukau e Pule'anga ko ia 'i he'ene fakapotopoto 'oku 'i ai ha me'a 'oku ngali tukungat maki pea 'oku 'i ai 'ene totonu ke h atu p he taimi p ko ia 'o vakai'i, pea 'oku ou kole fakamolemole atu he me'a ko eni 'oku hoko, ko e talu p 'a e t la'a e motu'a ni ia 'i he kamata 'a e langa he 2014 faai mai ai, pea na'e te'eki p ke

'i ai ha faingam lie 'a e Pule'anga ko eni koe'uh 'oku 'osi seti e ng ue ia 'i he Pule'anga ki mu'a, ko 'emau me'a p na'e fai ko 'emau mai 'o hoko atu 'e ng ue.

'UHINGA FAITU'UTU'UNI PAL MIA KO E TUAI NG UE LANGA 'I HA'APAI

Ko e me'a ko na'e 'uhinga ai 'a e tu'utu'uni 'a e motu'a ni, na'a ku toki fakatokanga'i kimui 'i he'eku 'alu atu he uike atu he *show*, 'oku ou fakatokanga'i 'oku fu'u tuai e ng ue, pea u kumi ke 'ilo ko e me'a eni na'a ku ma'u eni, toko 18 'oku nau hanga 'o vakai'i e ng ue, pea 'oku ou tui ko e fatongia ia 'o moua ongo Fakafofonga na'e tonu ke mo fekumi ki he t teila ko moua 'oku mo nofo 'i Ha'apai, 'a ia ko e *information* ko ia na'a ku ma'u ko e toko 18 'oku nau fai 'a e ng ue ko eni, me'apango ko 'eku toki 'ilo t mui, pea u peh ma'u e fakaikiiki heni pea 'oku 'ikai ke u loto ke u to e hanga 'o fu'u fakaikiiki atu, na'e pau leva ke u huke ki he *report* 2014/2015 'o 'ilo ai na'e 'i ai 'a e *overpayment* ko e 9 kilu, 9 kilu 'a ia ko e *overpayment* 'a ia ko e totongi 'oku te'eki ke fai e ng ue, pea to e 'asi p he fakamatala ko 'oku ou ma'u he l pooti, na'e 'i ai mo e 4 kilu tupu ko e fehalaaki ia 'atautolu pea tu'utu'uni ke totongi ia ki he kautaha 'e taha. Fakafisi mai e *World Bank* ke nau to e totongi e me'a ko ia ko 'etau hala, totongi leva e 4 kilu tupu ko ia, to e h mai mo e fo'i ...

<007>

Taimi: 1055-1100

'Eiki Pal mia : .. fo'i savea fo'ou 'o ma'u 'a e fale 'e 75, ke toe langa, 'oatu ai mo e 4 kilu 'Amelika 'a ia mahalo ko e meimei 9 kilu Tonga ia, pea 'oku kei lele 'a e langa ko ia. Ko e 'uhinga 'eku folau atu ki Ha'apai, ke u vakai'i ko e h 'a e me'a 'oku fu'u tuai peh ai 'a e ng ue.

'Eiki Sea : Me'a mai 'Eiki N pele Fika 1 'o Tongatapu.

Lord Vaea: Kole p ke u ..tapu mo e 'Eiki Pal mia, na'e fai ha tu'utu'uni 'a e Kapineti, fekau'aki mo e me'a ko ena 'oku ke me'a mai 'aki? P ko e fakatotolo p ia 'a e Feitu'u na.

'Eiki Pal mia : 'Ikai ko ha'aku fakatotolo, ko 'eku sio he *report* na'e 'ikai ke 'i heni 'i Tonga ni 'a e me'a he taimi ko ia, 'ou ma'u ai 'a e *information* kou 'uhinga atu ki ai. Pea u peh ke u 'alu mu'a 'o vakai'i p ko e ha 'oku fu'u fuoloa peh ai 'a e langa. He ko e fu'u toko 18 eni 'oku nau tokanga'i 'a e langa. Pea ko e 'uhinga ia 'eku folau Hou'eiki, pea u tu'utu'uni, ke ki'i ta'ofi fakataimi. 'Oku 'ikai ke ta'ofi 'aupito ia, ko e ki'i ta'ofi kae fai ha sivi faka-'atita he 'oku te'eki ai ke sivi faka-'atita mei Sune ki Sune ko eni, Siulai ta'u kuo 'osi. K taki mu'a 'o ki'i tatali hifo. 'Ai koe.

'Eiki Sea : Me'a mai koe 'ai ke 'osi mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia : Na'e 'ikai ke fai ha sivi faka-'atita mei Siulai ta'u kuo 'osi ki Sune 'o e ta'u ni, ke tau sio ange p ko e h 'a e tu'unga totonu 'oku 'i ai 'a e langa. He ko e 'uluaki L pooti 'oku ne talamai na'e 'i ai 'a e *over payment*, pea na'e 'i ai pea mo e *untreated timber*, papa na'e 'ikai ke faito'o fakatau ki he *specification* 'asi he aleapau. Ko e 'uhinga ia Hou'eiki 'a e fakakaukau 'a e motu'a ni mo e Kapineti, f f ke ki'i ta'ofi fakataimi p , kae fai hano vakai'i faka-'atita 'oku fakapotopoto ange ia. Pea fai ha talanoa mo e ni'ihiko eni. Ne 'osi ui 'a e tokotaha mei he *World Bank* 'oku fakafofonga 'o ma talanoa 'aneafi. 'Oku 'i ai p founa, 'e 'ikai ke peh ke fai hano

maumau'i noa'ia ke uesia ha taha, he 'oku 'ikai ko ha ta'ofi 'aupito ke tuku. Ko ho'o peh ko ia 'oku ongosia 'a e kakai, 'ikai. 'Oku 'osi, konga lahi ia 'oku langa pea 'oku nau nofo m fana kinautolu ia he taimi ni honau takitaha fale. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha taha ia 'i Ha'apai 'e tukuhausia he lolotonga 'o e taimi ní kuo faka'osi'osi 'a e langa.

Lord Tu'ilakepa : Sea, ki'i fakatonutonu atu 'a e 'Eiki Pal mia.

'Eiki Sea : Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa : Ko u fakatonutonu atu 'a e Feitu'u na 'oua te ke me'a mai 'aki 'oku 'ikai ke uesia 'a e kakai. 'Oku uesia he ko e langa 'a e fale ha ni'ihi, mahalo ko ha ni'ihi p kuo 'osi lava. Ko e langa sai nautolu, ko e ni'ihi ko eni 'oku nau hoha'a ki ai fakafofonga'i mai 'e he ongo Fakafofonga 'oku uesia. 'Ai angé ha'o me'a ki ai. 'Oku uesia p ta'euesia?

'Eiki Pal mia : 'Oleva ke 'osi atu mu'a eni he na'a ku 'i Ha'apai.

Lord Tu'ilakepa : 'Ikai, tali mai 'a e me'a ko eni he te ke to e mimio 'e koe (h fanga he fakatapu) 'o tau aafe kitautolu ki ha me'a kehe.

'Eiki Pal mia : Sea ko u kole atu ke 'oleva..

'Eiki Sea : Me'a mai koe 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia : Kapau 'oku ke ta'etui pea ke fononga atu ki Ha'apai. Me'a atu ki ai.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'ikai ke u tui he ko 'oku ke ta'ofi 'a e ng ue.

'Eiki Pal mia : Sea, 'ai koe.

Lord Tu'ilakepa : 'Io tuku ke u 'ai. F f 'a e vahe si'i ni'ihi ko eni 'oku ke ta'ofi? Ko 'eku toki ma'u mai eni 'a e *text* Sea, ta'ofi ai p mo e si'i vahe ko ia.

'Eiki Pal mia : 'Oku ou kole atu ki he Fakafofonga fakamolemole..

Lord Tu'ilakepa : 'Oua 'e toe fakamolemole 'a e Feitu'u na. Me'a mai p 'a e Feitu'u na ia ko e 'uhinga ke tau hoko atu 'etau ng ue.

'Eiki Minisit Polisi : 'Eiki Sea ke u ki'i tokoni nounou atu p he ki'i vaha'a taimi ko eni, kapau 'e laum lie 'a e Feitu'u na.

'Eiki Sea : Me'a mai koe 'Eiki Minisit Polisi.

Fakama'ala'ala 'ikai ko ha ta'ofi 'osi langa Ha'apai ka ko e ta'ofi fakataimi p

'Eiki Minisit Polisi : Tapu mo e Feitu'u na 'Eiki Sea, m l ho'o laum lie ki he popngipongi ni pea peh ki he Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea 'o Tonga. Sea, mahalo 'oku fiema'u p ke

fakamahino ‘uluakí ko e tu’utu’uni eni ‘a e Kapinetí, na’e tali ‘e he Kapinetí, ‘a e fokotu’u mai ko eni, pea ‘oku ‘ikai ko e ta’ofi ‘aupito. Ko e ki’i ta’ofi fakataimi p Sea, kae fai hano to e vakai’i, makatu’unga ‘i ha lava atu hamau ni’ihi ‘i he *Show* ki Ha’apai, pea ko e anga ia ‘o e tui ‘oku totonu ke vave ‘aupito ‘a e ng ue, ‘o fakatatau ki he fanga ki’i fale ko ‘oku langa Sea. ‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi ‘uhinga kehe ‘oku mau ongo’i ‘oku tuai ai ‘a e ng ue. Ke fakatonutonu mo fakam ’opo’opo kae tokoni ke oma ange ‘a e ng ue Sea. Ko e taumu’á ia. ‘Oku ‘i ai mo e ngaahi ‘uhinga kehe Sea, ‘oku ou tui au ‘oku ‘ikai ke fakapotopoto ia ke fakahoko atu ‘i heni. Ka ‘oku mou mea’i Hou’eiki, ‘oku ‘ikai ke ‘i ai ha Pule’anga ia ‘e tafoki p ‘o ta’ofi ha tokoni ki he kakai. ‘Oku ‘i ai hono ‘uhinga. ‘Oku mau loto ke fakahoko totonu ‘a e ng ué, pea ‘oku mau loto ke oma ‘a e ng ue. Pea na’e t langa’i eni ‘i he Kapineti. Tatau p ia Sea pea mo e l unga ko eni ‘oku ‘omai ki he kautaha vakapuna. Uike kuo ‘osí p na’e fokotu’utu’u mai ‘a e *presentation* ki he Kapinetí ke feinga ke *address* eni Sea kau ai, ‘uluaki ‘ai ha toe kautaha ke ua ‘aki p ko e *join venture private* pea mo e Pule’anga. ‘Oku ‘ikai ke nofo noa ‘a e Pule’anga Sea. ‘Oku mau fekumi ki ha founga ‘e lava ai ke tali kakato ai ‘a e ngaahi fehu’i ko eni ‘oku tokanga ki ai ‘a e kau Fakafofonga. Ko e feinga p Sea ke fakahoko atu. ‘Oku ‘ikai ko e ta’ofi ‘aupito ia, ko e feinga ke fakamahino ko e h e me’a ‘oku tuai ai ‘a e ng ué, kae oma ‘Eiki Sea. Na’a ko e tuai ko e ‘uhinga ko e fanga fu’u vahe ko eni ‘oku ma’u ‘e he toko 18 ‘oku tuai ai ‘a e ng ue he ‘oku ‘i ai ‘a e ni’ihi ia ‘oku 1200 ‘i he ‘aho. Ko e ‘uhinga ia Sea, pea ko e pou pou p Sea ko e feinga ke lava ..

‘Eiki Sea : M l ‘Eiki Minisit Poliisi, ki’i me’a hifo angé ki lalo ‘Eiki Minisit Polisi. Ki’i me’a hifo ange ki lalo. Ko eni kuo mahino ko e tu’utu’uni ‘a e Kapineti, ka koe’uhi p ko mautolu ko eni ‘oku mau ng ue faka-Pule’anga ta’u lahi pea mo ‘emau ‘i he Kapineti pea mo e Fakataha Tokoni. ‘Oku pelepelengesi ‘aupito ‘a e fatongia ‘o e Pal mia. ‘Oku ou tui ‘oku ‘i ai p ‘a kinautolu, pea ko e me’a eni ‘oku sai kapau na’e me’a atu ‘a e ‘Eiki Tokoni Pal mia, p ko e kinautolu ‘a e Hou’eiki Minisit ko ia ‘oku fekau’aki pea mo e Potung ue. ‘Oku ou tui ko e to e me’a atu ‘a e Pal miá ki he ngaahi me’a peh , ‘oku to e ..‘ikai ke ngali sai ia ‘i he anga ‘etau tu’u fakang ue. Ka ‘oku tonu p ke mou toe fakakaukau lelei ange ki he ngaahi me’a pehe ni. Kaikehe kae faka’osi mai ka tau...

Vili Hingano : Sea m l ‘aupito. Ko e me’a ko eni ‘oku ou hoha’a ki ai he taimi ní ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea : Ko ia ki’i hoha’a p ka tau m tuku ai, kae toki foki mai ‘anai.

Vili Hingano : M l Sea.

(*Na’e m l l heni ‘a e Fale*)

<008>

Taimi: 1120-1125

S tini Le’o: Me’a mai ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea. (*Lord Tu’ivakan*)

‘Eiki Sea: Ha’apai 12 faka’osi mai ho’o me’á.

Vili Hingano: M l ‘aupito ‘Eiki Sea. ‘Oatu ai p fakatapu ki he Feitu’u na tapu atu p ki he ‘Eiki Pal mia kae ‘uma’ e Hou’eiki M mipa ‘o e Fale Alea ‘o Tonga. Ko u, ‘osi m hino eni Sea ‘a e me’a ko eni kuo me’a mai ki ai ‘a e ‘Eiki Pal mia. Pea ko u fanongo ki he’ene me’á ‘oku m hino ki he motu’a ni ‘oku ‘i ai e, ‘a e f t kehekehe’aki. Pea ko e f t kehekehe’aki ko ení ‘oku ‘i ai e ngaahi kupu pea ko e ngaahi kupu ko íá ‘oku totonu ke nau hanga ‘o *brief* ‘a e ‘Eiki Pal mia ke ne mea’i ‘a e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e ng ue pea mei he kamata’anga ‘o a’u mai ki he tu’unga lolotonga. Ka ‘oku m hino kiate au ‘oku ‘oange ki he ‘Eiki Pal mia ‘a e fale’i ko eni ‘o makatu’unga mei ai ‘a e faitu’utu’uni ko eni ‘oku fai he ‘e Kapineti. Ka ko e me’a ‘oku m hino ki he motu’a ni Sea ‘oku ‘i ai ‘a e ...

‘Eiki Pal mia: Ka u ki’i fakatonutonu atu p fakamolemole.

‘Eiki Sea: Fakatonutonu mai ‘Eiki Pal mia me’a mai.

‘Eiki Sea: Ko e peh ‘e he Fakafofonga na’e fale’i na’e ‘omai kiate au. Ko ‘eku fakatonutonu ‘ikai. Ko e t la’a p ‘a’aku ia he’eku sio ki he fu’u fuoloa ‘a e me’á pea u fekumi ‘o ma’u ‘ema ki’i *information* ka na’e ‘ikai ke peh ke fale’i au ia ‘e ha taha ke fai e me’a ko eni.

‘Eiki Sea: Ko e mahalo na’e ‘uhinga p Fakafofonga ‘Eiki Pal mia ko e me’a na’e tonu ke fai na’e tonu ke fale’i atu ki he Feitu’u na.

Vili Hingano: ‘Io.

‘Eiki Sea: Me’a mai Fakafofonga.

Vili Hingano: M l ‘aupito ‘Eiki Pal mia. M l ‘Eiki Sea. Ko ‘eku ‘uhinga ki ai ‘Eiki Sea ko e ‘uhinga ko e ngaahi fakamatala ko eni ‘oku tuku mai ‘e he ‘Eiki Pal mia ko e ngaahi fakamatala eni ia kuo ‘osi fai ‘a e ngaahi ng ue ia ki ai. Pea ko e tu’utu’uni ko eni ‘oku fai ‘e he Kapineti pea mo e ‘Eiki Pal mia ‘oku *base* mei he ngaahi fakamatala kuo ‘osi solova ia. ‘A ia ko e 2017 eni 15 mo e 16 na’e kole atu he Fakafofonga Ha’apai 13 mo e 12 ki he Pule’anga ke fai ha ng ue ‘a e ‘Atita ki he ng ue ko eni ‘i Ha’apai. Pea na’e me’a mai p ‘a e Pule’anga tuku mai, tuku mai ke mau sio ki ai. Ko e ‘aho ni kuo fai ‘a e tu’utu’uni ko eni pea ‘oku ‘i ai ‘a e fakakaukau ke fai hano ‘atita’i pea mo hono sivi ‘a e ng ue ko eni. ‘Eiki Sea ko e me’a ko ‘oku hoha’a e motu’a ni ki ai ‘oku hulu’i mai ‘e he fo’i ‘e he, ‘a e h ‘a e fo’i fakataha ko eni ‘oku ne talamai ‘oku t nounou ‘a e fua fatongia ‘oku fai he ‘e ‘Eiki Tokoni Pal mia pea mo e K miti *Task Force* pea mo e ki’i k miti ko eni ko ‘i Ha’apai ‘oku nau hanga ‘o *supervise* ‘a e ng ue ‘oku fai ki he ngaahi ki he ng ue ko eni ‘oku fai ‘i Ha’apai.

<002>

Taimi: 1125-1130

Vili Hingano: ... ‘oku, ko e me’a ia ko ‘e Sea ‘oku ou ‘oatu ai ‘a e fakamatala ‘oku totonu ke *brief* he ‘e ‘Eiki Pal mia ke ne mea’i he ko e ngaahi fakamatala ‘oku ne tuku mai ko eni ko e *time frame* ko ia ia kuo ‘osi fai ia he ngaahi ta’u kuo m hili ange. Pea ‘oku ‘osi, ‘oku ‘osi *take care* e ngaahi me’a ia ko ia. ‘A ia ko e faitu’utu’uni ia ko eni Sea ‘oku peh he motu’a ni ‘oku

‘ikai ke fakapotopoto. ‘Uluaki ‘oku ne hanga ‘o tukuhifo ‘a e tu’unga m lala ‘o e ng ue ‘oku fai ‘e he ‘Eiki Tokoni Pal mia pea mo e K miti *Task Force*. Ua k miti ia ko ‘oku ‘i Ha’apai pea tolu ko e ng ue ‘oku fai he ‘e ongo tu’unga m tu’a ‘oku na fakafofonga mai mei he vahefonua Ha’apai.

Ko e h ‘a e fakataha ko eni Sea neongo ‘oku h hala taimi hala na’a nau ‘i f ‘ia he 15 mo e 16 na’e fai atu ai ‘a e fakahoha’a mei he t pile ko eni ‘o fekau’aki pea mo e ng ue ko eni.

‘Eiki Pal mia: Sea kau ki’i tokoni atu p .

‘Eiki Sea: Me’a mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Ko e 14/15 ‘a na’a ku lave ki ai ‘anenai ‘oku ‘osi fai e ng ue ki ai ‘a e Pule’anga ‘oku fai e hopo. ‘Oku fai e hopo ‘eke’i ‘e he Pule’anga ‘a e maumau ko eni ‘oku hoko ‘i he, na’e tupu mei he kau ni’ihi ko eni. Ka ko ‘eku tali atu p ‘e Fakafofonga ‘osi fai p ‘a e ng ue ‘a e Pule’anga ‘o fakatonutonu ‘a e me’a ko eni na’e hoko he 2015. Ko e *report* ko eni ‘o e uaafe ‘i Sune ‘i Siulai ki Sune ‘o e ta’u kuo ‘osi ko hono toki ‘omai eni kia mautilu. ‘Oku te’eki ke ‘atita’i ‘a e *report* ia ko eni ‘o Siulai ‘o e ta’u kuo ‘osi ki Sune ‘o e ta’u ni.

‘A ia ko e ng ue ko e me’apango p ko e ‘atita ‘oku ‘ikai ke vave ‘enau ng ue ‘oku lahi ‘enau ng ue ‘anautolu ‘oku faingata’a ia ke nau lava ‘enautolu ‘o ‘atita’i k toa k toa ‘a e potung ue ‘a e Pule’anga. Ka ko ‘emau ng ue ‘oku ng ue fakatatau ki he ‘atita. Ko ho’o hoha’a ‘a e me’a ko ena na’e ‘uluaki kuo ‘osi fai ‘a e fakatonutonu ki ai pea ‘oku lolotonga fai ‘a e hopo ‘oku kei lele p fo’i hopo ko ia ke ‘eke’i ‘a e fo’i f halaaki ko na’e hoko ko ia. Ka ko ‘eku kole atu ko ‘emau ng ue ‘oku fakat fito ‘i he ‘atita. Ko e toki ‘omai eni ‘a e ‘atita ko ‘o e Siulai ki Sune ‘o e ta’u kuo ‘osi. ‘A ia ‘oku te’eki ke ‘atita’i mei Siulai ‘o e ta’u kuo ‘osi ki Sune ‘o e ta’u ni. ‘E toki ‘omai ‘a e fakamatala ‘a e ‘Atita ko honau fatongia ke nau vakai’i p ‘oku ng ue fakapotopoto mo totonu ‘aki ‘a e pa’anga ‘a e Pule’anga ko ia ‘oku *base* ai ‘emau ng ue.

Vili Hingano: M hino ia ‘e Sea. ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Me’a mai koe.

Vili Hingano: Ko e me’a ko ‘oku ou tokanga ki ai ko e ta’ofi fakataimi ko eni ‘oku lele mei he fo’i pilote f ki he fo’i pilote f ? Te tau tali ke ‘osi e ‘atita ko eni ‘o e ‘atita ‘o e 15/16, 16/17 ?

‘Eiki Pal mia: Sea ka u to e ki’i tokoni atu.

Vili Hingano: Ko hono ‘uhinga eni Sea. K taki Sea ‘oku ‘ikai ke u tali ‘a e tokoni.

‘Eiki Pal mia: Fakatonutonu atu Sea.

Vili Hingano: Ko e h ‘eku hala ?

‘Eiki Sea: ‘Io fakatonutonu.

‘Eiki Pal mia: Ko e ta’ofi fakataimi ko eni ‘oku ‘ikai ke, he ‘ikai ke to e tatali ki he ‘Atita fakamolemole. ‘Oku fai p ‘emau talanoa pea mo e tokotaha ko eni fakafofonga ‘o e *World Bank* ‘i Tonga ni pea mo e fale’i ‘o e Pule’anga fale’i fakalao ko ‘ene m hino p ia fai atu leva e tu’utu’uni. He ‘ikai ke peh ia ke mau to e tatali mautolu ki he *report*. M 1 .

‘Eiki Sea: Me’a mai Fakafofonga 12.

Vili Hingano: M 1 ‘aupito ‘Eiki Sea. Fakam 1 ki he ‘Eiki Pal mia ko e ‘uhinga ko e, neongo ‘oku ‘ikai ke u fiem lie ki he me’a ‘oku me’a mai ‘aki ka ‘oku ‘i ai p ‘ene ki’i fakafiem lie p ko e ‘uhinga kapau ko e tu’unga eni Sea. Ka ko ‘eku faka’amu fai mo fakahoko leva ke vave ‘a e fatongia ko ia ‘Eiki Pal mia ko e ‘uhinga kae hoko atu ‘a e ng ue. Ko e ‘uhinga he ‘oku ‘osi seti he taimi ni pea ‘oku ‘osi m hino ki he kakai ko e *deadline* ‘aki eni ‘e fiha kuo fakahoko ki he si’i kainga Ha’apai ‘e ‘osi ki ai ‘a e ng ue.

Kuo ‘osi fakahoko ki he kainga Ha’apai ko Sune ta’u fo’ou ‘osi e me’a k toa. Pea ko e anga ia e faka’amu ‘a e ongo tu’unga m tu’a ko eni mei he t pile ko eni ke faifaiange kuo a’u ki he ta’u fo’ou pea mo’oni e fo’i *deadline* ko ia kae ‘oua ‘e hoko ‘a e fo’i tu’utu’uni ke ta’ofi fakataimi ko eni ke to e *extend* atu ‘a e taimi ke a’u ki mui ke *excuse* ‘aki ‘a e fo’i me’a ko eni. Ka ko e me’a ko ‘oku fai ko ki ai ‘a e faka’amu ‘a e motu’a ni fakahoko e ng ue ko eni pea mo e tokotaha ko ena mei he *World Bank* kae lava ke fakafoki ke hoko atu ‘a e ng ue. Pea ko e me’a ko ko u kole atu ‘Eiki Pal mia tau ng ue fakataha. Me’a hifo Tokoni Pal mia ko ia ‘oku Sea he k miti ko pea mo e ng ue ‘oku mau fakahoko. ‘Oku mahu’inga ‘aupito hang ko e me’a na’e me’a atu ki ai ‘a e ‘Eiki Sea ko ho’o me’a atu ko ki Ha’apai ka mau f f mautolu mei heni. Hang ‘oku si’i tukuhifo ‘a e fakaf tunga ‘emau ng ue pea mo e to’o fato...

<002>

Taimi: 1130-1135

Vili Manuopangai Hingano: _...fatongia ‘oku mau fakahokó, ka ko ‘eku kole p ia ‘Eiki Sea, pea peh ki he ‘Eiki Pal mia ke fakahoko mu’a he vave taha ‘a e ng ue ko eni ka e lava ke fakafoki ‘a e ng ue ke hoko atu ‘a e Potung ue ko eni. M 1 ‘aupito ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea: Koe’uhi he ko u tui ‘oku tau ng ’unu atu p ki he to’u af ko eni hono hokó. Ka ‘oku tau faka’amu p ke malavalava tautolu. Me’a mai.

Veivosa Taka: Tapu pea mo e ‘Eiki Sea. Tapu pea mo e Hou’eiki ‘o e Fale ni. ‘Eiki Sea, ‘oku fakam 1 atu ‘a e motu’a ni, kuo ha nenefu mai ‘a e fonua, pea ‘oku ‘i ai ‘a e fiefia ‘i he tu’unga ko eni.

Sea., ‘oku ‘i ai foki ‘a e ki’i himi ‘a Molitoni ‘oku peh . Ko e tuai ‘a e ng ue kae ‘ai p ke fu’u lelei, ko ‘ene aalonga p , mafana ‘a e kainga Ha’apai. Sea, ko e lave atu p ke ‘oatu pe ‘aku ia ‘a e ki’i talanoa ‘osi mea’i p ‘e he Feitu’u na. Ka ko u ‘oatu p ke mea’i p ‘e he kainga ‘eiki ‘o e Fale ni, fekau’aki pea mo e tu’unga ‘oku ‘i ai ‘a e pal palema. ‘Oku ou ‘amanaki ke u fakahoha’a Sea, ko u manatu ki he tangi ‘a e finemotu’a ‘i he putú.

‘Eiki Sea: Feinga koe he kuo mei ‘osi ho’o miniti ‘e taha.

Veivosa Taka: M l Sea. Ko e mate hono hoa pea tangi, pea ko e ta'ofi atu 'e he kainga ke tuku 'a e tangi, ko e 'uhingá ka tau leva 'o fai 'a e me'a 'oku hoko. Peh mai 'a e finemotu'a. Tuku p mu'a Sea, keu ki'i tangitangi p ke mole ai si'eku mamahi. Ko 'eku 'uhinga Sea, 'eku fakahoha'a. Ko e af ko Sea, 'i he 82. Na'e af ai 'a Tonga ni mo Ha'apai katoa, ka na'e mahina p 'e ono 'a e langá ia pea langa ia 'e he ni'ihi ko e *experience* p ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha'anau *certificate* 'anautoluj ia ki he langa.

Sea, na'a mau fai 'a e ng ue ko eni 'i hoku kolo p 'o'okú. Na'a mau fakava'e 'a e fale 'e 4 'i he 'aho, hiki 'a e fale 'e 4 ki 'olunga, 'ato 'osi 'a e uike lava 'a e fale 'e 4 kakato fakava'e 'a e fale 'e 4 'i he fo'i taimi ko ia. Ko e fehu'i ko eni Sea, ko e langá eni ia 'e toki 'osi ia ki he 2018, 'a ia ko 'ene mahino eni. Ko 'eku sio p Sea, keu hanga 'o *compare* 'a e ongo fa'ahi. Ko e ka u *certificate* lalahi, ko e kau ma'u mata'itohi 'a eni 'oku nau 'atiteki ko eni hono siofi ..Ko e taimi 'oku tuki ai 'e he si'i kain ga ni 'a e fa'o,manavasi'i na'a tau 'a e hamala 'i he tama 'Atiteki.. Sea, ko 'ene 'osi ko 'a e falé, pea t 'a e 'uhá, fonu vai 'a fale ia. Ka ko 'eku hanga 'o 'omai ke mea'i p 'e he Hou'eiki Pule'anga 'a e fu'u tokolahi 'a e kau mata'itohi. Ko e ki'i tama taki ko e ki'i motu'a (tapu p mo e motu'a kuo m l l), ko e motu'a ko Soape mei Mo'unga'one, ko e ki'i motu'a p 'e taha na'a mau 'o taki ng ue ka mau fai 'a e ng ue.

'Eiki Sea, ko e me'a ia 'oku ou 'oatu ki he Hou'eiki Pule'anga. Tau fusi mu'a 'a e ng ue ki he tu'unga ko ia, pea 'aonga 'a e ki'i seniti ki he ni'ihi ko eni, kae tuku p 'a e kau ma'u mata'itohi ke n au me'a p 'i Tonga ni, kae 'oange p ha ki'i tokotaha. Ko e me'a 'oku ou tukuaki'i Sea, ko e taimi 'i Ha'apai....Ko e taimi toutai Sea.

'Eiki Sea: Me'a mai 'a e 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Sea, ko e kehekehé, he ko e langa ko 'i he 83 na'e fai p 'e he Pule'angá. Ko e langa ko eni na'e loto 'a e *World Bank* ke *tender* ki tu'a, pea ha'u leva 'a e ngaahi kautaha 'e 5 p 6 'o fai 'a e langá. 'A ia ko e 'uluaki kehekehe ia. Ko e langa ko 82/83 ko e tangata ko *David Keith* na'e Tal kita ko e tangata palangi. Ko ia p mo 'ene kaung ue, Pilimi 'Aho, Tau'aika Lavulo pea na'a mau fai 'a e *brief* atu mei Tonga ni 'o *shift* leva ki Ha'apai mo Vava'u. 'A ia ko e kehekehe ha'u 'a e kautaha kehekehe ia 'e 5 'o fai 'a e fo'i ng ue, 'oku natula peh p ia. Kapau na'e tukuange 'a e langa ko eni ke fai p ia 'o hang ko e founga ko na'e ng ue 'aki 'i he 83. Fai p 'e he Pule'anga *brief* atu katoa p mei Tonga ni, 'alu katoa hang ko ho'o fakamatala ko 'ene p t p 'alu. Ka ko e tefito'i kehekehe ia ko e *World Bank* 'oku nau pule ki he'enu silini mo e *ADB* mo e founga ko ke ng ue 'aki. Ko hono fo'i pal palemá ia kapau na'e tuku mai kia tautolu mahalo na'a tau mei nounou p . M l .

Veivosa Taka: M l Sea, kau faka 'osi ai leva au miniti p 'e 1. 'Eiki Sea, 'oku lave'i 'e he motu'a ni 'oku toe fiema'u ia ki he langa af 'a e 6milion ke fakalahi ange ke fakahoko 'aki 'enu ng ue ke faka'osi. Ko e 'uhinga ia Sea, na'a ku hoha'a ai 'a e motu'a ni, kae'uma' 'a e 'Eiki Kovana, pea ko u fakam l ki he 'Eiki Kovana ki he'ene me'a 'i Ha'apai, kau fokoutua atu heni ke lava 'o fai 'a e fehokotaki.

Sea, pea ko e hoha'a ia ko e toe 'oatu 'a e fu'u 6milion ko eni ke toe f f 'i? Ko e fale eni 'oku toe p 'a e fale 'e fiha?

'Eiki Tokoni Pal mia: Ke u ki'i tokoni atu Sea, ke fakama'ala'ala.

'Eiki Sea: 'Eiki Tokoni Pal mia me'a mai.

'Eiki Tokoni Pal mia: Tapu mo e Sea, tapu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Falé. Ko e langá na'e 'omai 'a e seniti ke langa 'aki 'a e 'u fale....

<004>

Taimi: 1135-1140

'Eiki Tokoni Pal mia : .. pea na'e 'i ai leva e fakakaukau ke 'ai pea mo ha, h fanga p he fakatapu, mo ha toileti pea 'ai mo e sepitiki, ko e 'uhingá p ko e mo'uí, pe ko e mo'ui lelei. Pa'anga ko na'e 'omai, ko e langá p . Na'e fakakaukau, mai mo e 6 miliona ko e ní, ke langa'aki e falem l l , pea 'ai mo e ' sepitiki 'a e ' 'api ko ení. Kapau 'oku peh 'e he Fakafofongá ia ke tuku e ' me'a ia ko iá, fiefia p mautolu.

Vili Hingano : K taki, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'oua.

Veivosa Taka : Sea, 'oku ou fakam l ki he mamahi'i 'e he Tokoni Pal mia e fo'i 'one'one, mo e 'ofa ki he si'i k ingá, Sea. Ko e 6 milioná, kapau ko e *bathroom*, te tau 'esitimetri. Ko e lahitahá, kapau 'e pa'anga, tau pehe p , pa'anga 'e 1,000, ko ha *bathroom* ia 'e 500. Ko e 5 kilu p , Sea. Pea kapau te tau peh , 2,000, ko e 1 miliona p .

Vili Hingano : Ki'i tokoni ki he Fakafofongá, 'Eiki Sea. Laum lie lelei p , 'Eiki Fakafofonga.

Veivosa Taka : Me'a mai.

'Eiki Sea : 'Ai ai leva koe, Ha'apai ke mou lava he 'aho ni. Me'a mai.

Vili Hingano : 'Eiki Sea, ko 'eku ki'i tokoni p 'aku ki he Fakafofonga Ha'apai 13. Fakamolemole, 'oua mu'a 'e toe 'omai e me'a 'aneafi. Ko e fokotu'utu'u eni 'a e kakai 'oku nau fakapa'anga 'a e ng ue ko ení, 'i Ha'apai. Pea ko e me'a eni 'oku nau 'omai, 'omai e fo'i 6 miliona ko , ke tokanga'i 'aki e koloa mahu'inga ko , 'ai mo e tangik vai, 'ai mo e lingi'anga veve 'a Ha'apai.

S miu K. Vaipulu : Ki'i tokoni p ki he ongo Fakafofonga Ha'apai.

'Eiki Sea : Me'a mai koe, Vava'u.

Samiu K. Vaipulu : Pe 'e toe 'oange mo ha pepa? M l 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Faka'osi mai 13, me'a hifo 12 ki lalo.

Veivosa Taka : M l Sea e ma'u faingam lie, ke fakahoko e fakahoha'á, 'Eiki Sea. Ko e 'uhinga ia 'a e hoha'á. Kapau te tau peh 'etautolu ko e 2,000 'a e ki'i fale ko ení, ko e 1 miliona p . Pea kapau 'e 'omai e vahe ko 'a e kaung ué, 1 miliona, 2 miliona. 'A ia ko 'eku sió, Sea, ko e 'uhinga ia 'oku fai ai 'a e ng ue mo hono fakalelei'i ko ení.

Lord Tu'ilakepa : Sea, 'ai ke ki'i fakatonutonu atu ange 'a e Fakafofongá, fakamolemole.

'Eiki Sea : Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa : Fakamolemole Fakafofonga. Ko 'eku fakatonutonú, 'oku hang 'oku toki langa'ia 'eku fakakaukaú, ho'o me'a mai 'ai 1,000 p ki he toileti, pe ki ha bathroom, 'Eiki Sea. Fakamolemole atu, ko eni kuo toe hiki hake ki he 2,000. Kapau te tau. 'Oleva te ke fakatonutonú, 'oleva hifo he te ke Sea p 'anai pea ke toki ta'ofi kimautolu. 'Oleva hifo kau 'ai au he taimi ni. Ko e kapá, Sea, 'oku lau mita, mamafa 'aupito, Sea, 'a e lau mita ko iá, mahalo 'oku 10 tupu, pe 20 tupu ki he mita. Pau ke 'ai, tau peh , fo'i p soni hinehina ko eni 'a ia 'e ng ue'akí, 'oku 'i he 400 mahalo, 'Eiki Sea.

Veivosa Taka : Sea, ka u ki'i faka'osi atu au, Sea, kae toki

Lord Tu'ilakepa : Pau ke taila, pau ke 'ai mo hono piliki. 'Eiki Sea, kakato e ' me'á. Faka'osí, 'ai hano *shampoo*. 'Ai mo hano koa kaukau kae kakato.

Veivosa Taka : Tapu pea mo e Sea, kae 'at ke faka'osi atu e fiema'u 'a e motu'a ni, Sea.

'Eiki Sea : Me'a mai koe, 13.

Veivosa Taka : Ko e 'uhinga 'a e hoha'á, Sea, ko e 'uhingá, ko e fu'u pa'anga lahi 'oku feinga ke fakamoleki, ka ko e to'o mei he patiseti 'a e fonuá.

Lord Tu'ilakepa : Fakamolemole atu, fakatonutonu atu. Ko e pa'anga ia na'e kole ki he. 'Ikai ke ke fanongo ki he me'a mai 'a e Tokoni Palemiá. Ko e 'oatu ia mei he *World Bank* ke fakalahi'aki 'a e me'a ko 'oku ou lave atu ki ai. Ke 'ai mo ha

Veivosa Taka : Sea, ko e pa'anga ko ení, Sea, 'oku kole ki he patiseti 'a e fonuá. *Budget Support*. Ko e pa'anga 'e 3 miliona *US*. Pea ko e 'uhinga ia 'oku ou fakahoha'a atu aí, mo 'eku vakai ki he fokotu'utu'u ko ení. 'Oku fu'u lahi 'a e pa'anga ko ení. Kapau 'e foki ia ki he fo'i founga fo'ou ko ena ko ena 'a e Pule'angá, ke foki ki he Pule'angá, he ko e pa'anga eni 'a e Pule'angá eni. Ke fai e me'a ko iá, Sea. Sea, 'oku ou talaatu, Sea, 'oku ou fakapapau atu, ko e 3 miliona p kuo 'osi e fanga ki'i me'a ko eni 'oku hoha'a ki ai 'a e kautaha ko eni. Pea 'oku ou tui ko e 'uhinga ia 'a e fakatangí, pea mo e fakahoha'á. 'Oku fiema'u, tau fusi e ng ue kotoap ki he kakai. Pea 'oku ou tui ko e ngaahi me'a ia te tau fiem lie ai, Sea, pea 'oku ou fakam l atu, tukuange ki he Fakafofonga 2 'o Vava'ú, ke ne fakahoha'a mai. M l 'aupito.

Lord Tu'ilakepa : 'Oku 'ikai ke ke Sea, ke ke fai tu'utu'uni ki he Sea e Fale Aleá.

'Eiki Sea : 'Eiki N pele, me'a mai koe.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea, 'oku ou tokanga ki he me'a ko eni 'oku me'a atu ki ai e Hou'eikí, fekau'aki, pea 'oku ou fakam l atu, 'Eiki Pal mia, ko ena kuo ke me'a mai 'o fekau'aki pea mo e me'a ko eni 'oku hokó. Fakafofonga 13, 'oku ou faka'amu ange, kapau 'oku ma'u ha 6 miliona 'i Vava'u, 'oku mau k nima 'o fakalongolongo

Taimi: 1140-1145

Lord Tu'ilakepa: ...Ke fai ki he lelei taha pea ke toe pea fakafoki leva 'a e silini ko ia, mou me'a ange talu eni mei he Pule'anga 'aneafi faai mai e ng ue 'o a'u mai ki he taimi ni, hoha'a e kakai e fonua he me'a 'oku hoko 'Eiki Sea. 'Eiki Pal mia ka u 'oatu e me'a ko eni ke ke me'a ki ai, vakai'i ange 'a e faitu'utu'uni 'a e 'Eiki Minisit ko eni 'a eni na'e mavahe mei he Fale ni, na'a 'oku kau mo ia he uesia 'ene fakataha 'o to e fakalahi e ' fale mei he tu'unga totonu na'e 'i ai e Fale, f f nai e hopo 'a e Pule'anga pea mo e kautaha langa ko e fale 'e 74 p 75 p ofi ki ai, pea ko e me'a 'e taha ke tau tokangaekinga tukuange e ng ue 'oua te tau hanga 'o ta'ofi 'o kapau 'oku 'i ai ha vahe ha ni'ihi kehe he 'oku 'ikai ha'atau pa'anga he fonua ni, te tau kau 'i he fakamole ko ia, 'oange ki he *World Bank* ke nau fai e ng ue, ko e mo'ua ko eni 'oku 'omai 'e he 'Eiki Pal mia ko e 9 kilu mo e to e 'atu mo e 4 kilu ko e kovi ia 'a e potung ue ko na'a nau tokanga'i 'a e polokalama ko eni pea kuo pau leva ke 'oatu 'a e pa'anga tukupau e fonua 'o fakahoko, ko e toki mea'i p eni he Pal mia 'a e ngaahi fika ko ia pea ko 'ene tu'utu'uni ia ke fai leva hano ta'ofi e ng ue. 'Eiki Pal mia ko e kole atu, 'oange mo e si'i vahe e ni'ihi ko eni 'a ia na'a nau 'i he ng ue, 'oange e vahe pa'anga e ni'ihi ko eni, he ko e 'omai e pa'anga ko ia ko e pa'anga 'a e *World Bank* ke 'omai ke fai e ng ue tokoni ki Ha'apai.

'Oku fakaloloma 'etau fanongo he 'oku fu'u fuoloa ki ha ki'i fonua si'isi'i fai e fu'u tokoni lahi faufaua 'ikai p ke maau ia 'Eiki Sea, k 'oku tau faka'amu ke fai mo 'ai ki he lelei taha, 'anenai ko u h atu ki tu'a, me'a mai e Pal mia ko e 'uhinga hono ta'ofi ko e monomono e ' fale, me'a ko 'oku ou ma'u 'e au mei he ni'ihi falala'anga ko eni nau meili mai kiate au ko e hili e fakava'e nau hiki ki he fakava'e 'e taha hiki atu ki he fakava'e 'e taha pea ko 'enau foki ke fakalelei'i kuo fai leva e ta'ofi, kai kehe kuo 'omi e ngaahi fakamatata kehekehe ki he kau Fakafofonga ongo t pile 'e ua ko eni, k 'oku mau tuku atu 'Eiki Pal mia, tau 'ai p tau 'ai p fo'i lea ko ia 'oku angamaheni he Fale ni, tuku mai pea ko eni 'oku mau tuku atu ki he Feitu'u na ke mou fai ha'amou ng ue ki ai.

'Oku 'i ai e ki'i me'a 'Eiki Sea faka'osi 'oku ou hoha'a ki ai 'i he Fale ni, 'aneafi na'a ku lave 'Eiki Pal mia 'oku 'ikai ke ke me'a heni fekau'aki mo e sipoti, ki he loto lahi 'a *Bainimarama* ke nau totongi e 2 miliona ke fai'aki e 'akapulu 'o ma'u e tupu faka'ekon mika, kuo tau s tu'a atu p 'Eiki Sea pea 'oku mo'oni e ongo Minisit

Veivosa Taka: Sea ki'i fakatonutonu atu

'Eiki Sea: Fakatonutonu

Veivosa Taka: Sea ko 'eku fakatonutonu 'oua mu'a fa'a 'omai e me'a loi ki Fale ni, 'oku 'ikai hano fakamo'oni 'oku 'ikai ha pepa ia 'e tuku he'emau t pile kae 'oua mu'a 'e to e fai ha lea ki ai he 'oku 'osi paasi ia he Fale ni m 1 Sea.

'Eiki Sea: M 1 , faka'osi mai koe

Lord Tu'ilakepa: Mou me'a ange ki h , ki he tangata 'oku tau falala ki ai 'oku ne me'a mai 'oku ou loi he Fale ni, kapau na'a ke faka'aonga'i lelei hota tu'unga fakalaum lie te ke tui mai ki he'eku mo'oni, k koe'uh 'oku 'ikai ke ke tui mo ke falala k 'oku ou tui mo falala atu au kia koe.

'Eiki Sea tukunoa'i p 'ene me'a 'a'ana ia 'oku ou 'osi 'oatu 'e au pea 'oku 'osi mahino e me'a ko ia 'oku mo'oni na'e 'i ai e fu'u tupu faka'ekon mika 'Eiki Sea.

Tokanga ke fakapapau'i mei he Pule'anga pe 'oku faka'ilo e fonua 'e he Kosilio Sipoti Pasifiki

Ko e me'a ko ena 'oku me'a mai e ongo Minisit , 'ai ha taimi ke mau atu Hou'eiki Minisit ke talatalanoa mo moutolu. Hou'eiki Minisit fo'i mautolu he talatalanoa mo e kau CEO p 'ikai ke 'i ai ha faingam lie ia ke a'u atu, mahalo ko ha Minisit p 'e ua hena 'oku ou lave'i p tolu 'oku ou fa'a a'u atu hangatonu p kia nautolu Hou'eiki Minisit , sai ange hono 'oatu he taimi ni ke mou me'a ki ai he 'oku lahi hono 'ave holo pea lahi hono lohiaki'i e fonua ni fekau'aki pea mo e sipoti k ko 'eku fehu'i atu 'Eiki Pal mia ko e mo'oni 'oku faka'ilo 'a e Pule'anga e fonua 'i he Kautaha Sipoti Pacific Game 2019 koe'uh he 'oku lahi hono 'ave he media, social media Sea pea 'ave holo 'o fai f tukuaki e kakai pea kuo hang nai 'Eiki Sea 'oku mo'oni k 'oku mau fiema'u ke 'omi ki he Fale ni ke fehu'i atu e 'Eiki Pal mia ko e mo'oni ia?

Fakah Pal mia te'eki ma'u he Pule'anga ha tikite faka'ilo

'Eiki Pal mia: Fie fakah atu ki he Fakafofonga 'oku 'i ai p talanoa 'oku sasala holo p 'oku 'ai ke fai e faka'ilo k 'oku te'eki ai ke ma'u he ...

<007>

Taimi: 1145-1150

'Eiki Pal mia : .. Pule'angá ha tikite. Ko e fanongo p . Ko e taimi ko ia te mau toki ma'u ai 'a e tikité, te mau toki peh atu 'io, 'oku fai 'a e hopo, ka 'oku te'eki ke 'i ai ha tikite, m l .

'Eiki Sea : M l .

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea, ko e me'a ia ko 'oku tau faka'amu ki ai, ke 'omai ki he Fale ni. Ko e me'a ko ia ki hono toe 'o talatalanoa, p 'e me'a atu 'a e Fakafofongá ki he kau Minisit , ko ko e me'á 'oku me'a mai'aki 'e he 'Eiki Pal mia. 'Eiki Pal mia, 'oku ou faka'amu ange ko ho'o mo'oni tahá eni, 'oku te'eki ke fai ha faka'ilo 'o fekau'aki mo e me'a ko eni. 'I he Fale ni, na'a tau 'osi fai 'a e feme'a'aki he Fale ni, 'o fekau'aki pea mo e fakamo'oni ko ia 'a e Digicel, pea nau me'a mai, tukumai he te mau toe foki mai ki ho Fale 'eiki. 'Oku ke me'a Sea ki hono lohiaki'i 'a e Feitu'u na, mo e fonua ni. Ta ko na'a nau fakamo'oni nautolu, te'eki ai fakahoko p 'omai. Ko e toki uike p 'aneafi 'Eiki Sea, na'e toki 'omai ai 'a e Sea 'o e Digicel. Pea 'oku ou faka'amu p 'Eiki Pal mia ho'o tali 'i he 'aho ni, fe'unga ia, pea 'oku totonu ke fakangata 'a e ngaahi talatalanoa 'i tu'á, pea mo e me'a ko ia 'oku 'ave holo, ko ena 'oku te'eki ai ke fai ha

faka'ilo. Pea 'oku tau 'amanaki p 'Eiki Pal mia ko e mo'oni tahá ena, mo'oni p , h ? M l 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia : Fakamolemole na'a ku fuakava he Fale ni, he 'uluaki 'aho p na'a ku h mai aí pea u toe fuakava p ke u ha'u p 'o tala 'a e me'a ko . 'Oku ou 'osi peh atu 'oku te'eki ai ke ma'u ha tikite, m l .

Lord Tu'ilakepa : 'Oo 'oua te ke toe me'a mai ho'o fuakavá he 'oku 'osi loi p 'a e Feitu'u na ia ki mu'a. Lahi 'a e ngaahi me'a ia kapau te u hanga 'o 'oatu ki he Feitu'u na, 'a e ngaahi me'a ko ia...

'Eiki Sea : Faka'osi mai 'Eiki N pele.

'Eiki Minisit Polisi: 'Eiki Sea ke u ki'i tokoni p ki he 'Eiki N pele kapau 'e laum lie lelei ki ai 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Me'a mai Minisit Polisi.

'Eiki Minisit Polisi : Tapu mo e Feitu'u na Sea ko e mo'oni 'a e me'a 'oku tokanga ki ai 'a e 'Eiki N pele. Ko e 'uhingá 'oku lahi hono 'ave holo, pea 'oku lahi 'a e talanoa pea 'alu mo e tele louniu, ka ko e mo'oni ia 'Eiki N pele, 'oku te'eki ai ke a'u mai ha tohi faka'ilo ia kia kimautilu. 'Oku kau 'a e motu'a ni ia he faka'amu ke 'omai 'a e tohi faka'iló, kapau 'oku fai ha faka'ilo, pea 'oku ou faka'amu au ke fai ha hopo. Ko e 'uhingá, ke hoko ia ko ha t s pinga ki he kaha'u. Ka ko hono mo'oní a'u mai ki he 'aho ni, 'oku te'eki p ke 'omai ha tohi faka'ilo. Ko e tokoni p ia Sea. M l .

'Eiki Sea : M l 'Eiki Minisit Polisi.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Minisit Polisi, 'oku ou 'ohake p 'e au ia 'Eiki Sea koe'uhí, 'oku mea'i lelei p 'e he Minisit Polisi, ko e kau e ni'ihi ia ko ení, 'oku nau mea'i lelei 'a e ' me'a ko eni 'oku hoko ko eni 'oku hoko he fonua ni 'Eiki Sea. 'Eiki Pal mia, ko e taha e me'a na'a ke tokanga ki ai 'i he taimi na'ake hoko ko e Pal miá, hang ko e me'a na'a ke me'a ki ai 'aneafi. Me'a ko eni ko e lahi hono ng ue'aki 'a e me'alele faka-Pule'angá 'Eiki Pal mia. Mahalo p te u 'ai mo'oni atu p . Ko e Minisit p 'a e Ngoué mo e Toutaí 'Eiki Sea 'oku fiefia ma'upe 'a e ni'ihi 'o e kakaí, kau 'a e motu'a ni ia, he 'oku ne nofo ki he taumu'a, pea mo e me'a ko na'e makatu'unga ai 'a e 'uhinga, 'o 'enau 'i he Fale ni 'Eiki Sea. Ka 'i he taimi ní ho'o me'á 'Eiki Pal mia, 'e 'ikai ke lava ke tuku 'a e me'angaue ko iá, he ko ia 'e makatu'unga mei ai 'a e fakavavevave ho'omou ng ue. Mou me'a ki he 'ata mei tu'á, 'a e 'ave 'o hanga 'e he kakaí ia 'o fakakaukaua nai ko e mo'oní p ko e tonu tahá ia, 'a e 'ikai ke ng ue'aki 'a e 'u me'alele. Na'a mou ng ue'aki 'a e ' me'alelé 'e he Feitu'u na 'Eiki Sea he taimi na'a mou Pal mia ai. Pea na'e fai hono fakaanga'i lahi. 'Aho ni, ko e h 'a e me'a 'oku ola ki ai, 'ikai ko 'Eiki Pal mia 'oku ke toki fakamo'oni'i mai, 'a e mo'oni mo e taau ke mou ng ue'aki 'a e me'alele 'a e Pule'angá, p koe tukuhau 'a e fonua. 'Oku ou fakam l atu 'Eiki Pal mia, kapau 'e fakam 'opo'opo 'a e ' me'a ko ia.

'Eiki Sea : Fakatonutonu.

Veivosa Taka : Tapu pea mo e 'Eiki Seá, tapu pea mo e Fale 'eiki. 'Eiki Sea, ko e fakatonutonu, 'oku fakalao pea fokotu'u 'a e Lao ko ení, pea ko e 'uhinga ia 'oku 'i ai 'a e totonu 'a e tokotaha ke ne fakahoko 'i he Lao. M 1 Sea.

Lord Tu'ilakepa : Si'i, kapau na'e 'i heni ha motu'a kene fanongo he me'a ko eni, te ne 'omai 'a e lea ko eni. 'Aua, ta ko 'oku 'i ai p 'a e Lao, ka na'a mou nofo 'o lau mai ki he Pule'angá hono ng ue'aí i t ko ko e Lao. Tonu 'aupito, kou lue mai au ia 'anep , 'oku tau p ho'o veení mahalo ko e 'osi ia 'a e 2:00 p ko e 3:00 homau faitu'u. 'Oku ou m lie'ia 'Eiki Pal mia, ko e taha 'a e Sea 'o e K miti Kakató, tau p he ve'e vale kalapu 'o mautolu 'i Mohokoi. Kou luelue mai 'anep 'oku tau ai. Ko u lave'i p 'e au, ko e h hono kovi?

Veivosa Taka : Fakatonutonu Sea.

Lord Tu'ilakepa : 'Aua.. ko e ...

<008>

Taimi: 1150-1155

'Eiki Sea: Me'a mai, fakatonutonu.

Veivosa Taka: Sea ko 'eku fakatonutonu atu, ko e tu'utu'uni fakalotu eni ia ke u 'alu 'o fakasiosio p 'oku 'ilo kava e Hou'eiki, kae to'o hono lakanga, m 1 Sea.

Lord Tu'ilakepa: Ke me'a ki h Pal mia, a'u he tu'utu'uni fakalotu ho'omou ng ue hala 'aki 'a e me'ang ue, 'a e tukuhau e fonua, ke me'a hake ki h , me'a hake ki he, pea 'oua te ke fu'u me'a mai ka au he ko e Fakafofonga na'a ne ng ue'aki. Taha e me'a Sea 'oku ou ki'i tokanga ki ai.

Fakamahino Pal mia ko 'ene hoha'a kuohili ke 'oua ng ue hala'aki e me'a fakapule'anga

'Eiki Pal mia: Tokanga atu ki he me'alele. 'Oku mo'oni 'oku 'i ai p 'a e lao ke ng ue'aki. Ko e me'a ko na'e fai ki ai 'a e tokanga ia 'atautolu k toa he kuo hili, ke 'oua 'e ng ue hala 'aki 'a e me'alele, ke 'oua te te 'alu kita 'o, ki 'uta ai 'o tokonaki, p te te uta ai hoto f mili 'o ki ha faitu'u kehe. 'Oku 'ikai ko ha ng ue, fatongia faka-Pule'anga, na'e 'uhinga peh . Ka 'oku 'i ai p e lao ki ai ke ng ue'aki p 'e he kau ng ue. Ko e me'a ko 'oku tau tokanga ki ai k toa kitautolu ke 'oua te te ng ue'aki e me'alele ki ha'ate me'a faka'iateia p kita 'oku 'ikai ko ha fatongia. Ko e me'a ia 'oku fai ki ai 'a e tokanga. Pea 'oku ou tui au ko e anga 'eku fakafehoanaki 'oku 'alu ke to e ki'i maau ange mo sai ange, hei'ilo koe ho'o fakamaau 'a 'au ka ..

Lord Tu'ilakepa: Ko e toki 'osi ni p eni e me'a atu e Fakafofonga ko 'ene me'a he po'uli ki he me'a kehe, me'a fakaf mili, 'a e me'a ko 'oku ke me'a mai 'aki ke tuku hono ng ue'aki.

Veivosa Taka: Fakatonutonu. Sea ...

Lord Tu'ilakepa: Ke fakatonutonu ko e fo'i la'i t eni nau faitaa'i 'anep .

Veivosa Taka: Sea ko e motu'a ni 'oku *under* he Feitu'u na Sea.

'Eiki Sea: Ko ia.

Veivosa Taka: Ko e 'uhinga ia 'eku fakatonutonu. M l .

Lord Tu'ilakepa: Ke me'a ange ki h 'Eiki Pal mia. 'Oku ou faka'amu ange ke to'o ia mei ho'omou fakakaukau pea to'o ia mei he fakakaukau e kakai 'o e fonua ni. Tuku hono takihala'i, kapau ko e lao ia, 'oatu e faingam lie ko ko ho'omou *privilege* ia 'a moutolu ke mou ng ue'aki mo ho'omou ngaahi f mili, kae 'oua 'e 'ai 'o takihala'i he sosiale *media* sosiale pea toki mai 'o toki 'ai heni he Fale ni 'o peh nai ko e 'uhinga ke 'oua 'e ng ue'aki ... 'oua, 'oua 'e tuku ia. Kapau 'e puke ha taha ho'omou ngaahi f mili ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha'o me'alele 'e h ? Te ke to e t ki ha feitu'u p 'oku sai ange ho'o leleaki'i (*Tapu ange mo koe Hou'eiki Minisit*) 'a e tokotaha ho f mili 'i he me'alele 'a e ng ue. 'Oku 'ikai ke 'i ai hano kovi. Ko e lelei ia 'oku 'oatu kiate kimoutolu ke mou ng ue'aki 'Eiki Sea. 'Eiki Sea 'oku ou faka'osi atu 'Eiki Sea he 'oku ou fakatokanga'i atu e kau Minisit , mou fakamolemole, 'ikai ke 'i ai ha t ufehi'a.

'Eiki Minisit Polisi: Sea kae ki'i tokoni atu p ki ...

Lord Tu'ilakepa: Ko e 'oatu p .

'Eiki Minisit Polisi: Ki'i tokoni p Sea ki he 'Eiki ...

'Eiki Sea: Me'a mai Minisit Polisi.

Taukave'i mahu'inga ke fakapotopoto'i hono ngaue'aki me'alele fakapule'anga

'Eiki Minisit Polisi: 'Oku mo'oni foki e me'a 'oku me'a ki ai e 'Eiki N pele Sea he 'oku fakatohitapu. Hoko ha fakatamaki 'i 'api 'oku 'ikai ke 'i ai ha to e me'alele kuo pau ke ng ue'aki 'a e me'alele ko 'a e Pule'anga. Ko e hang p ko e me'a ko na'e fakahoko atu Sea, 'i he kuohili, na'e 'i ai e ni'ihi ia na'a mau fakatokanga'i 'oku nau me'alele ua, taha ko e me'alele fakainu pulu 'a e Minisit pea taha ko e me'alele ke me'a ai ko ki he ng ue. Na'e hoko ia Sea. Pea ni'ihi ko e me'alele 'oku 'alu p 'o tuku p 'o ng ue'aki 'e he hoa 'i 'api kau ai 'a e ngaahi me'a ki he putu mo e ' me'a peh , me'alele tolu, hoko ia Sea. Na'a mau hiki mai p he 2015 'oku te'eki ke hoko mai e motu'a ni ki he lakanga ni na'e 'ohake 'a e *issue* tatau. Na'e *address* ki he 'Eiki Pal mia 'oku 'i ai e ni'ihi 'i he kau Hou'eiki Minisit 'oku me'alele ua. Ko e fai e tokanga Sea ki he fakapotopoto taha kuo lava 'o ng ue'aki. Mo'oni p ia 'oku, ko e lao ia, 'oku a'u ia ki he kau *CEO* mo e ni'ihi 'oku 'ikai ke *CEO* Sea 'oku pau ke nau ng ue'aki e me'alele ko e 'uhinga ko e fatongia ka 'oku pau p ke pukepuke ke fakapotopoto mo'oni 'aupito Sea. Ko e mahalo ko e poini ia, mo'oni p 'a e fakalao, pea 'oku pau ke fakapotopoto 'o 'oua 'e p ' si'i Sea. Ko e ki'i tokoni p ki he 'Eiki N pele 'oku mo'oni e me'a ia 'oku me'a mai 'aki 'e he N pele.

'Eiki Sea: Minisit Mo'ui.

Lord Tu'ilakepa: 'Oku ou fakam l atu ...

'Eiki Sea: 'Oku 'i ai ha me'a ke me'a ki ai? Me'a mai.

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea tapu p pea mo e Feitu'u na kae 'uma' e Hou'eiki M mipa 'o e Fale Alea. Sea ko e ki'i me'a iiki p Sea 'e tolu 'oku ou fie tokoni ai Sea, *issue* ko eni e me'alele. 'Uluaki me'a mahu'inga p ke 'oua 'e *abuse* e me'alele. Ko e *issue* ko hono hoko na'e 'ohake he Fakafofonga Fika 2 'o e Hou'eiki N pele 'o Vava'u, fekau'aki ko eni ko u faka'amu p ia, ko 'eku 'ai p Sea ke tohi p he l kooti ke, 'a e me'a ko ki he sipoti, loto lahi 'a *Bainimarama* ke vahe'i e ua miliona ke, hono talitali ko e *Crusader* ...

Lord Tu'ilakepa: Sea, tuku p mu'a ke nau toki malanga ka u faka'osi atu ...

'Eiki Minisit Mo'ui: 'Ikai 'e vave p ia.

Lord Tu'ilakepa: Mei 'osi e taimi ia 'Eiki Sea.

'Eiki Minisit Mo'ui: He ko e fakatonutonu 'e au ia 'a e fo'i fika ko na'a ne 'omai, hono, tau ko 'a e *Crusader*.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Taimi: 1155-1200

'Eiki Minisit Mo'ui: ... pea na'e ma'u ai 'a e 19 miliona. Ko 'eku 'ikai ke u ma'u au ki he fika ko ia. Te u 'oatu p au 'a e fika ko hono talitali 'e Ha'amoia 'a e *All Black* na'e fakahoko he ta'u kuo 'osi. Fo'i tau 'e taha ko ia na'e mole ai e mei 4 miliona 'a Ha'amoia. Ko e 'ai p au ia ke fakaofiofi. Ko e me'a 'oku 'osi tohi'i ia Sea pea 'oku 'osi m hino. Ko e me'a ko ki he 19 miliona 'oku 'ikai ke fakapapau'i ia he 'e motu'a ni. Faka'osi p Sea ko e fakahoko atu p ki he kau Fakafofonga ko mei tahi ko e taha he ho'at ni ke fai e ki'i fakataha pea mo e *FISA* ke tau ke mau talanoa mautolu ki he ngaahi palopalema ko eni na'a lava ha solova'anga ai ke fakafiem lie ki he kau Fakafofonga kae 'uma' 'a e kakai e fonua.

'Eiki Sea: M l 'Eiki Minisit .

Vili Hingano: Ko e kole p ki he 'Eiki Minisit Le'ole'o ko e 'uhinga ko e me'a ko na'e me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Pal mia 'uhinga kae ki'i mohetolo atu mu'a 'a e fakataha ia ko kae 'uluaki 'omai 'a e me'a ia ko 'a e Pule'anga ko ia 'oku mau fie fakaongo atu mautolu ki ai. 'Ikai ke mau fie ...

'Eiki Minisit Mo'ui: Sea 'oku 'ikai ke u 'ilo au p ko e h e me'a 'oku nau 'ikai ke nau loto ai ke fakataha ko e me'a eni 'e solova ai.

Vili Hingano: Kuo 'osi m hino e me'a ia ko 'oku ...

'Eiki Sea: 'E ongo Hou'eiki.

Lord Tu'ilakepa: Sea.

'Eiki Sea: Mahalo 'oku sai ke mo me'a moua ki lalo faka'osi mai koe 'Eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: 'Io toki 'ai ange ho'omou p p aki ko ia he 'oku ke hanga Minisit 'o taki 'etau t peiti mei he me'a ko eni 'oku ou tokanga ki ai. 'Eiki Sea ko e me'a ko 'oku me'a ki ai 'a e 'Eiki Minisit he 'ikai fakatataua 'a Ha'amoia ia ki he tokolahi 'o Fisi. Fisi ia kuo 9 kilu ki he 1 miliona pea ko e fu'u kei lahi fakamana, ko e ngaahi tupu lalahi ia na'e ma'u 'e Fisi. 'Eiki Minisit ko e me'a 'oku ou fakam l atu 'Eiki Minisit ko eni mei he kau polisi ho'o me'a mai ke ke fakasi'isi'i 'aki 'a e ng ue'aki e me'alele 'e ua p tolu. Hou'eiki tuku ia ko u kole atu ko 'eku poini to'o e fakakaukau ko ia mei he kakai he koe'uhí kapau te tau fakatotolo'i 'Eiki Minisit lahi p hono ng ue'aki. 'Oku ke mea'i lelei p 'Eiki Pal mia fu'u fanga pulu ko he na'e f tuku'aki 'a e me'ang ue 'a e Pule'anga. Ko e h nai ia ? Ko e me'alele ia 'ahai ? Ma'u lelei he motu'a ni 'a e ngaahi fakamatala ko ia. Ko e me'a ni te tau hanga 'o 'ave, ko u kole atu tuku ia...

Veivosa Taka: Sea ki'i fakatonutonu atu ki he ...

Lord Tu'ilakepa: Ka mou ng ue'aki fakapotopoto p 'o hang ko e me'a 'a e 'Eiki Pal mia.

Veivosa Taka: Sea fakatonutonu atu Sea.

'Eiki Sea: Fakatonutonu mai.

Veivosa Taka: Ko e ng ue 'a e Pule'anga 'oku fai 'aki 'a e ng ue 'a e Pule'anga ka ko 'eku vakai 'oku ne 'alu 'o fakasiosio holo e ngaahi me'a, kapau te u fakasiosio 'ene 'alu ko ki Fisi ko 'o kole *visa* pea na'e tuli mai ia mei ai.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: 'E ...

Veivosa Taka: Ko 'eku me'a ia 'oku 'uhinga atu ke tuku 'a e 'omai 'a e ngaahi me'a peh ki heni. M l Sea.

Lord Tu'ilakepa: Sea ko u fakam l au ki he Fakafofonga. Mahalo 'oku sai ke u talaatu 'Eiki Sea 'oku mo'oni 'a e Fakafofonga 'ikai ke tali 'eku *visa*. Ko e h na'e 'ikai ke tali ai ? Tu'unga he Pal mia ko eni. Fakaongoongo kovi'i e motu'a ni fa'u mo e filimi. Na'a ku faka'amu au ke hoko atu kae faka'ilo ke ma hopo.

'Eiki Pal mia: Sea kau ki'i fakatonutonu.

Lord Tu'ilakepa: Mou me'a ange ki he me'a ki he kovi 'a e Pal mia ko eni hono fatongia ta'engali mo ha Pal mia 'i he fonua ni ke ne kei fai 'a e me'a ko ia ko e lau'i kovi'i he fonua ni.

'Eiki Pal mia: Sea kau fakatonutonu atu Sea. Fakatonutonu.

‘Eiki Sea: ‘Eiki Pal mia me’a mai.

Lord Tu’ilakepa: Pea ‘oku ‘i ai hono kovi ko u sai p au ko u nofo p au ‘i Tonga ni pea u ‘alu ‘o t e hina ‘o tokoni.

‘Eiki Sea: Pea ko ia ‘Eiki N pele ...

Lord Tu’ilakepa: Hala ke mou fai ha ng ue ko homou fo’i palau p he fonua ni ta’efai ha me’a.

‘Eiki Sea: ‘Eiki N pele me’a hifo ange.

‘Eiki Pal mia: Kole atu ki he ‘Eiki N pele ke fiem lie p . Ko e, ‘i he *Sydney Herald* ko e fu’u nusipepa lahi ia ‘a *Sydney* ‘a Sen kapau te mou me’a hifo p moutolu ki he ‘init neti ‘asi lelei ai fu’u fo’i fakamatala ko eni ki he f tohi’aki ko eni ‘a e Sea pea mo e, ‘ikai ke u to e lave ki ai ka mou kumi ai ‘oku ‘asi ai fu’u t fekau’aki mo e me’a ko eni ‘oku fai ki ai e tokanga.

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Sea.

‘Eiki Pal mia: Fekau’aki mo e *cocaine*.

Lord Tu’ilakepa: Ko e fu’u me’a ko iá kuo fuoloa ‘ene ‘osi. ‘Oku ke ‘ilo’i Pal mia kapau te u ‘ai atu e fo’i me’a ko eni ki he Feitu’u na faka’ofa ‘aupito e Feitu’u na ia. ‘Osi taimi ke ke fakafisi koe mei he fatongia ‘i he tu’unga mahamahaki ‘oku ‘i ai he taimi ni. ‘Osi taimi ke ke me’a ki ‘api he ‘oku ‘ikai totonu ke ke taau mo fe’unga ke ke toe hoko atu ko e ‘Eiki Pal mia.

Veivosa Taka: Sea.

‘Eiki Sea: ‘Eiki N pele mou me’a ki lalo.

Lord Tu’ilakepa: ‘Oange ki ha taha ke ne fakahoko ...

‘Eiki Sea: ‘Ai p .

Lord Tu’ilakepa: He ko e tu’unga ko ia ‘Eiki Sea ‘oku pelepelengesi ‘aupito.

‘Eiki Sea: Me’a ki lalo me’a hifo ange ki lalo. ‘Ai p ho’omou f me’a’aki ke, he ‘oku ou fa’a sio p he me’a ‘oku fa’a kau p mo au he ‘asi he me’a ‘Eiki N pele ka ‘oku ‘ikai ko ha me’a ia ke te nofo kita. Ko e anga p ia ‘onautolu h kae kehe ‘ai p homou loto ke mou loto lelei pea ‘ai p lotu ke mo’oni pea mou nofo ma’u p he me’a ko eni ‘oku tau tui ki ai. He ko e, he ‘ikai ke lava ke to e liliu ha fa’ahinga ia. ‘I he’ene peh Hou’eiki tau m l l ai ki he ho’at ni.

(*Na’e m l l ‘a e Fale Alea.*)

<002>

Taimi: 1400-1405

S tini Le‘o: Me‘a mai ‘Eiki Sea fakatapú.

‘Eiki Sea: Hou‘eiki tau liliu ai pe ‘o **K miti Kakato**.

Na‘e liliu ai p ‘a e Falé ‘o K miti Kakato.

Me‘a ‘a e Sea K miti Kakato

Sea K miti Kakato: Ki‘i fakama‘ama‘a atu Hou‘eiki. Tapu ki he ‘Eiki Pal miá. Fakatapu atu ki he Hou‘eiki Minisit e Kapinetí kae ‘uma‘ e Hou‘eiki N pele e fonuá. Fakatapu atu ki he kau Fakafofonga e kakaí. M l mu‘a e kei fakalaum lie lelei Hou‘eiki ke fakahoko hotau fatongiá. Kae tuku mu‘a ke ‘oatu ha ki‘i taumu‘a hotau folaú ‘i he efiáfi ni. “Vakai ‘oku ui ‘a e tokolahi, kae fili ‘a e tokosi‘i, pea ko e h ‘oku ‘ikai ke fili ai ‘a kinautolú, koe‘uhí he ‘oku fakam lohi‘i peh ‘i fau hono tuku honau lotó ki he ngaahi faka‘apa‘apa ‘a m maní. ‘Oku ‘ikai te nau ‘ilo‘i ‘a e mo‘oni ‘e taha ko ‘ení”. Hou‘eiki ko e ki‘i kongá ia ‘oku ‘omai ke tau ki‘i fakataumu‘a ‘aki ‘etau folaú. ‘Oua ‘e tataka, ka mou me‘a mai ki he‘etau ‘asenita 4.1, kapau kuo mou laum lie lelei ki ai ka tau p loti. Me‘a mai N pele Fika 2 ‘o Ha‘apaí.

Mahu‘inga ke ta‘ota‘ofi ngaue faihala he fonua

Lord Tu‘iha‘ateiho: M l ‘aupito Sea. Fakatapu atu ki he Feitu‘u na kae ‘uma‘ e Pal miá kae ‘uma‘ e Hou‘eiki ‘o e K miti Kakató kae ‘at ki he motu‘a ni ke fai atu ha ki‘i fakahoha‘a. ‘Oku ou fakam l lahi ki he Pule ‘o e ‘Atitá pea mo ‘ene kau ng ué kotoa ki he ng ue lahi kuo nau fakahoko ne fuesiá. Pea mo e Sea e Fale Aleá ‘i he tauhi v lelei kuo ne fakahoko ke to e vave ange ai ‘a e ng ue ‘a e Potung ue ‘Atitá, pea to e mahino ange ‘a e ‘u fakamatala ‘i he l pooti ‘oku tau ma‘ú. ‘Oku lava pe foki ke tau fakapapau‘i ‘a e fai fatongia lelei ‘a e ‘Atitá ‘i he mahino ‘a e l pooti ...

<003>

Taimi: 1405-1410

Lord Tu‘iha‘ateiho: ... ‘oku tau ma‘u. Ko e me‘a p ‘e taha te u t naki atu ki he feme‘a‘aki ‘a e Falé. ‘Oku mahu‘inga ‘aupito ke tau fakahoko ha ng ue te ne lava ‘o ta‘ofi ‘a e *corruption* p ko e ta‘efaitotonu. Ko e kaha‘ú ‘oku fiema‘u ia ke tau fa‘u ha ngaahi Lao, fa‘u ha ngaahi Tu‘utu‘uni pea tau muimui ki ai, ke to e fakalelei‘i ange ‘a e founga ng ue ki ha founga, ke ne ta‘ofi p ta‘ot ‘ofi ‘a e ngaahi ng ue ‘a eni ‘oku ‘asi ko ‘i he L pooti ‘a e ‘Atita. ‘Oku ‘ofa p ke kau mai ‘a e ‘Eikí ‘i hono fakaivia ‘a e kau ng ue, ke nau manatu ma‘u p ko hotau ki‘i fonua ni, ‘Otua mo Tonga, ko hotau Tofi‘a, pea nau fai ha ng ue ‘osikiavelenga ki he lelei fakalukufua ko eni ‘a e ki‘i fonua ko Tonga. M l ‘aupito Sea, ‘a e ma‘u taimi.

Sea K miti Kakato: M l me‘a mai ‘a e ‘Eiki Minisit Tanaki Pa‘anga.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Fakatapu ki he Feitu'u na pea ko u fakatapu ki he 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu atu foki ki he Hou'eiki N pele, Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele, peh 'eku fakatapu ki he kau M mipa 'o e Kakaí.

Sea, ko u tu'u hake p 'oku 'i ai 'a e ki'i me'a 'e tolu 'oku ou fie lave ai ki he ngaahi feme'a 'aki ko eni fel ve'i mo e L pooti ko eni 'a e Potung ue 'a e 'Atitá. 'Uluaki p , na'e 'i ai 'a e ngaahi feme'a'aki ko ia mei 'aneafi mo e 'aho ni Fiefia 'aupito hono tukuange mai Sea, ke fai 'a e feme'a'aki l loa 'i he L pooti ko eni. Pea mahino ia kuo ke hanga 'o femahu'inga'i ko e L pooti 'a e Potung ue 'Atita, ko e L pooti 'oku mahu'inga koe'uhí ko 'ene tu'u tau'at ina ke ne hanga 'o sivi 'etau ngaahi fakahoko fatongia.. Ka 'oku 'i ai p 'a e ki'i me'a 'oku ou tokanga ki ai. Ko e me'a ko eni 'oku fel ve'i mo e lave fel ve'i mo e S poti, ko u fiu hono fakasiosio hifo 'i he L pooti p 'oku kau ai 'a e me'a ko ia, ka 'oku 'i ai 'a e ngaahi fika 'oku 'omai ko u faka'apa'apa lahi p ki he Fakafofonga N pele mei Vava'u Fika 2. 'Oku te'eki ai ke fakamahino'i mai p ko e fika mo'oni ia, hang ko ia ko e fika pa'anga 'e 2miliona pea na'e fakamoleki 'e Fisi pea ma'u mei ai mo e 19 miliona.

Sea K miti Kakato: 'Eiki Minisit ! Me'a mai p koe 'i he 'etau ko e kinikini p ia 'a e Hou'eiki. Ka 'oku 'ikai ko ha...

Fakam l 'ia faifaiange pea lava ke alea'i tau'at ina l pooti 'atita

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: M l 'aupito Sea. Teu afe leva he taimi ni ki he poini hono ua ko e Ako. Kapau p ko ha kinikini ka 'oku 'i ai foki 'a e ngaahi lea na'e ng ue 'aki, ko e...

<004>

Taimi: 1410-1415.

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: ... peh 'oku movetevete e akó, 'oku ki'i. pea 'oku 'i ai mo e ngaahi l unga. 'Ikai ke ma'u 'e he motu'a ni ia ha l unga, mei he akó. Kapau ko e 'uhinga 'a e feme'a'aki ki he tokanga mai ko ia 'a e kau faiako ko 'a e ngaahi siasí, ki he liunga tolu ko ia 'a e v henga 'a e kau faiako 'a e Pule'angá, 'i he v henga ko ia 'o kinautolu ko ia he ngaahi ako ta'efaka-Pule'angá, ka ko e Pule'angá 'oku nau hanga p 'o ako'i 'a e vahetolu-e-taha 'o e f nau 'a e fonuá, kae vahetolu-e-ua pe to e lahi ange ai 'a e ngaahi Akó, 'ikai ke f aka-Pule'angá. 'Oku 'ikai ko ha faihala ia 'a e Pule'angá. Ko e palopalema fuoloa ia. Pea 'oku totonu ia ke tokanga ki ai 'a e fonua ni k toa. Ke ako'i hono to'utupú, hang ko e me'a ko ia na'e t folofola ki ai 'a e Tama Tu'í. 'Ene tokanga ki he Akó, Mo'uí, mo e 'Ekon miká. Ngaahi me'a ko iá, 'oku fel ve'i kotoa p pea mo e fo'i tohi ko iá, 'oku 'ikai ke peh ia ko e l unga. Ko e kole ia. Pea 'oku ou tui au 'oku totonu ia ke fai ha tokanga ki ai 'a e Hou'eiki 'o e Fale ni, pea mo e Pule'angá, ki he fo'i ta'epalanisi ko iá. He 'oku ne hanga 'e ia 'o affect 'a e ola 'o e akó he fonua ni. 'Oku totonu ke tau sio mamafa ki ai. 'Ikai ke 'aonga ia ke 'ai ke tukuaki'i ha ni'ihi, ko e palopalema ia 'atautolu k toa. Ko e ki'i fo'i me'a p ia na'a ku ongo'i 'oku ou fie kau ai, ka 'oku ou faka'osi atu p au ia, Sea.

Fakam l atu ho'o tuku 'a e taimi lahi ke alea'i 'a e l pooti ko ení. Sea, 'oku ke mea'i p , ko e motu'a ni na'e fakakaungat maki he Potung ue ni he kuohilí. Pea ko ho'o laum lie lelei ko ia ke tau talatalanoa 'i he ta'u ni, ki he l pooti ko ia 'a e Potungaue ni, ki'i ongo'i 'e he motu'a ni. Ko e taimi na'e fai fatongia ai e motu'a ni, ho Pule'angá, Sea, na'e 'ikai ke fu'u ma'u e faingam lie ko eni ke talanoa'i 'a e l pooti ko ení. Meimei ko e me'a tataup na'e 'omai ko iá, na'e l pooti ko iá. He na'e a'u i ki he taimi na'e 'itengia e motu'a ni, 'i he ngaahi l pooti ko iá. 'Ikai ke puli ki ha taha 'i Fale ni, 'a e me'a ko iá. He na'e a'u ia 'o 'ai ke fakam l l 'i e motu'a ni. Pea ko e fo'i a'u ko ki ho'o hanga 'o tuku fakalelei mai ke fakamatala'i 'a e, ke tau talanoa ki he mahu'inga e l pooti pehe ni, 'oku 'i ai 'a e fiefia 'i he motu'a ni, Sea, 'i ho'o hanga 'o tukutuku lelei mai ke tau talanoa. Pea 'oku ou ongo'i fiefia ai, he na'e fai hono ki'i liliu e Lao ko ení, ke lava 'o tau tau'at ina 'o fai e feme'a'aki lelei he ngaahi tounounó, 'ikai ha taha 'e haohaoa. Ka ko e taimi ko na'e hang ia ha tuhu ki he 'umatá, ka te hanga 'o ki'i fakalea mai ha me'a 'e ngalingali kau kovi ki ha taha.

S miu Vaipulu : Sea, k taki ka u ki'i fehu'i p mu'a ki he Minisit .

Sea K miti Kakato : Ko e ki'i fehu'i eni.

'Eiki Minisit Fefakatau'aki : 'Io, fehu'i mai.

Sea K miti Kakato : Fakafofonga 15.

S miu Vaipulu : M l . Sea, kole p ke u h fanga atu p he ngaahi fakatapú, 'Eiki Sea. K taki, ko e me'a 'oku ou fakatokanga'í, ko e taimi ko na'a ke kei ' tita Seniale aí, na'e lava ia 'o faihala p ha taha he ngaahi Potung ué, kuo ke faka'ilo pea 'alu ai e ni'ihi 'o ng ue p pula. Ko eni, fu'u fokotu'unga me'á eni, talamai 'e fai ki ai e ng ue. Ko e h e me'a kuo kehe ai 'a e 'aho ni, mei he kuo hilí?

Sea K miti Kakato : Me'a mai, Minisit .

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: Ko e me'a kuo me'a ki ai, fakam l 'aupito he me'a kuo me'a mai ki ai 'a e Fakafofonga, ki he l pooti 'a e ' titá. Ko hono kehé p , ko e fanga ki'i mokimoki'i me'a eni, 'a eni 'oku 'omai ko ení.

<006>

Taimi: 1415-1420

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: ...Pea 'oku fai p 'a e ng ue ia ki ai, fanga ki'i me'a ko hang ko 'oku 'asi tau peh na'e 'ikai ke...

S miu Vaipulu: Sea ke peh ko e ki'i mokimoki'i me'a 'Eiki Minisit hono fakatau e koloa e Pule'anga ko e peh mo ha ki'i mokimoki'i me'a ia?

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M l 'aupito Sea, na'a ku kamata ke u a'u atu ki ai, 'oku 'i ai p ngaahi fehalaaki 'oku ki'i... ko e tau peh p ko e *mistake* he 'oku 'ikai ke lava ha

taha ia 'oku lava p ke te fakakaukau lelei p kita kae hala p ia, 'oku 'i ai 'a e me'a na'a te fai na'a te 'ilo lelei p 'oku hala kae fai p , ko e anga ko 'eku fakamaau'i e me'a 'oku lahi e ngaahi me'a ko e *mistake*, k 'oku 'i ai 'a e ngaahi me'a 'oku hang ko e me'a ko eni na'e me'a ki ai 'a e Fakafofonga pea 'oku lolotonga fai p 'a e ng ue ia 'oku l pooti mai p ia

Lord Tu'ilakepa: Sea fakatonutonu

Sea K miti Kakato: Ko e fakatonutonu

Lord Tu'ilakepa: P 'e sai p ki he Minisit ke u tokoni atu ki ai

Sea K miti Kakato: M l ko e kole tokoni

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Faka'ofu'ofa 'aupito p ia Sea, ko e 'Eiki Fakafofonga ko eni fie tu'u hake p au 'anenai 'o fakalea ki ai, kae sai p

Sea K miti Kakato: Me'a mai koe 'Eiki N pele

Lord Tu'ilakepa: Kapau na'a ke fakalea mai p koe ia 'anenai na u tali p 'e au. Pea kapau 'oku 'ikai ke ke lelei'ia, laum lie lelei e Feitu'u na ia pea u tangutu p au ki lalo 'ikai hano kovi kae tafe p feme'a'aki ia ke mea'i he kakai tu'unga 'oku 'i ai, ko e me'a ko 'oku ou ki'i tokanga ki ai, 'a e me'a ko ena 'oku me'a ki ai, ko e fehu'i ko 'a e Fakafofonga 'oku ou lave'i lelei 'oku fa'a lahi hono ng ue'aki he Feitu'u na he ta fa'a ng ue mo e Feitu'u na ko e lea fakatauhi tohi, pea ko e lea fakatauhi tohi na'e puputu'u ai e fonua ni lolotonga 'a e tau'at ina 'a e 'Atita 'i he taimi e Feitu'u na.

'Eiki Pal mia: Sea ko u fakatonutonu atu

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu

'Eiki Pal mia: Ko e fakatonutonu 'oku te'eki ai ke 'osi e tali 'oku ou fie fanongo au ke 'osi e tali ki he fo'i fo'i fehu'i ko

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Pal mia

'Eiki Pal mia: Te'eki ke kakato 'ene fehu'i 'a'ana 'oku ou faka'amu au ke 'osi he 'oku ou fie fanongo au ki ai.

Lord Tu'ilakepa: Talitali p mu'a ke 'ai e fehu'i

Sea K miti Kakato: 'Eiki N pele mo me'a hifo ki lalo, me'a mai koe N pele kae toki fakakakato atu e ...

Lord Tu'ilakepa: Ko e me'a ko 'oku ke ...fakamolemole p 'Eiki Pal mia 'e faifai pea te u to e h he me'a ko eni 'oku ou manatu'i ho'o ng ue 'a e Feitu'u na k 'oku ou manatu'i lelei p , ko e fo'i lea fakatauhi tohi na'e ng ue'aki he Feitu'u na ko e *two faces* e fonua ni, pea 'oku 'alu

hono liliu 'o'ona ia ave he kau *media* 'o a'u ki ha tu'unga, a'u mai ki he me'a ko e matamata ua 'a e Pule'anga Tonga, ko e 'aho ni e fehu'i ko 'oku ke me'a mai *it's a mistake*, ko e fo'i lea fakatauhi tohi ia 'e taha, mahalo ko e 'ai ko 'ene liliu lea ko he lave'i he motu'a ni ko e fanau tama p 'a e me'a ko e faihala e me'a ko e *mistake*, k ko e 'uhinga ke 'ai ke fakapapau'i ange he 'oku mau fie fanongo lelei ki he Feitu'u na he koe'uh h e me'a na'e lava ai he ki'i 'atita ko 'eni, ki'i leka ko eni ke ha'u 'o toki 'omai e fa'ahinga fakamatala fu'u fakalilifu 'aupito 'aupito kae 'ikai ke lava he Feitu'u na 'o 'omai, he taimi e Feitu'u na.

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit

Lord Tu'ilakepa: Hoko atu e Feitu'u na k 'oku m lie 'aupito.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea m l 'aupito, fakam l 'aupito ki he 'Eiki N pele Fakafofonga Fika 2 'o Vava'u, te u feinga ke tali atu 'a e fakakaukau ko *two faces*, na'e 'ikai ke 'i ai ha lea peh 'a e motu'a ni, ko e lea ia 'a e tokotaha fai ongoongo ko 'oku 'ai mai he ... 'ikai ke u fu'u loko ma'u lelei p na'e... kae hang kiate au mahalo ko e fo'i me'a ia 'oku tonu p anga 'eku fakakaukau

Lord Tu'ilakepa: Sea manatu'i lelei p he'e kau M mipa a'u ki he motu'a ni, 'oku ou kei manatu'i lelei p , na'a mou fakafekiki 'i he ng ue'aki e fo'i lea ko eni

Sea K miti Kakato: Sai p 'Eiki N pele hoko mai p ho'o miniti kae hoko atu ...ke u toki vakai lelei ki ai

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M l k ko e 'uhinga ko 'eku lave 'anenai k 'i ai ha me'a 'oku hala 'oku 'i ai 'a e hala ko e *mistakes*, ko e me'a p ia 'oku lau ko 'e he lao, 'a ia na'e 'ikai ha *intention* 'a ia 'oku tataup p 'a e *mistake* ko e *error* kapau te te t naki 'a e pa'anga 'e 10 pea te tohi'i 'e kita 100 pea to e ha'u ha taha 'o *check*

<007>

Taimi: 1420-1425

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: :.. 'oku te 'ilo'i na'a te ..'oku tu'i lelei p 'a e ' fika ia ki 'olungá, na'e tonú ke pa'anga 'e \$10. Ha'u 'a tamá ia 'o talamai, ko e h 'a e me'a 'oku ke pa'anga 'e 100 ai 'a e me'a na'e tonu ke pa'anga 'e \$10. 'Oku 'osi tonu p 'ene 'alu hifo 'a'ana ia he t naki. *That's error.* Ka 'o kapau ..

Vili Hingano : 'Eiki Sea ke u ki'i fehu'i mu'a ki he 'Eiki Minisit .

'Eiki Minisit Fefakatau'aki: Ke ki'i talitali p ..

Sea K miti Kakato : Ki'i talitali p ke hifo p ho'omou fehu'i kae toki me'a mai he 'osi 'a e me'a mai 'a e Hou'eikí, kae lava ke tau lele ki mu'a.

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: Ko e ki'i fakat t p foki 'a ia ko e fo'i *mistake* ia p ko e *errors* 'ikai ke 'i ai ha fu'u me'a ia 'e fai ai ha hoha'a. Ka 'o kapau te te 'alu atu 'o vakai,

na'e tonu ke tupu he poini ko 'a e pa'anga 'e \$10, ka te 'alu atu kita 'oku 'ikai ha pa'anga 'e \$10 ai, 'e hang ia ko e me'a na; e me'a ki ai 'a e Fakafofonga Fika 1 ko eni 'a e Fika 15.

S miu Vaipulu : K taki p 'Eiki Minisit .

Sea K miti Kakato : Me'a mai 15 ko e h ho'o fiema'u.

S miu Vaipulu “ Ko e fehu'í Sea, ko e peesi 26, 27, 28, 29, ko e *mistake* p ia? 'Oku 'ikai ke faihala ia?

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: Ko e halá ia.

Sea K miti Kakato : 'E Hou'eiki mou me'a hifo p ko ena 'oku 'asi atu p ko e matavaivai, p ko e t nounou.

'Eiki Minisit Fefakatau'aki : Ko e matavaivai mo e me'a peh . Ka ko e taimi ko ia te tau ai ko ki he Fakamaau'angá, 'e kehekehe hono fakamaau'i ia 'o'ona, 'a e pulia 'a e pa'anga 'e \$10 mo e t naki ko 'o hala ia na'e tonu ke pa'anga 'e \$10. Koe'uhí 'e lava p ia 'o fakatonutonu pea 'oku kei tu'u p 'a e pa'anga ia 'e \$10, he me'a na'e tonu ke tuku ai. Ka 'o kapau 'oku ki'i hala , pea pulia mo e pa'anga 'e \$10 ko e me'a ia ko 'oku ou peh ko e me'a ia ko kapau te tau ki fale hopo, 'e mo'ua ia. 'A ia 'oku 'i ai 'a e ngaahi me'a ia, 'a ia ko e fakatokanga mai p . H 'a e me'a 'oku toutou hoko ai 'a e t naki 'o hala? Ko e me'a 'e faí, toutou 'ai ha taha ke ha'u 'o *check*. He kapau te ke t naki p pea 'omai 'a e fo'i L pootí, 'e lava ke toutou hoko 'a e hala. Ko e fo'i founga ko ia ke fakaholoki ai ke holo ai ki lalo 'a e hala ko iá, 'ai ke toko 2. Ko e 'osi ho'o t nakí pea 'oatu ki he tama ko ke ne *check* pea toki 'omai 'a e fo'i L pooti. He 'e lava ia ai 'o ma'u 'a e me'a ko ia. Ko hono 'uhinga ia 'oku fai ai 'a e ' me'a peh , 'i he anga 'o e ng ue. Pea ko ia ko e konga ia 'oku ou hanga ki ai. Ka na'a ku tokanga atu foki, ko e anga 'o e hisit lia 'o e ng ue faka'atitá, ta'u ko eni 'e mei 30 na'e ng ue ai 'a e motu'a ni, ko e taha ia 'o e hisit lia 'oku m lie. Ko e ki'i Lao ko eni kuo lava 'o 'oange ai ki he Seá 'a e ... ke ne tau'at ina, l pooti ki ai 'a e Atitá pea 'omai mo ha 'Atita kehe ke sivi 'ene ng ué, ko e Lao ia na'e toki fokotu'u 'e he motu'a ni. Pea na'a ku kole ai he taimi ko iá, na'a ku kole ai ki he Minisit Pa'anga M l l 'o e 'aho ko iá, 'oku 'i heni p 'a e Minisit ko ia. Ke ne hanga mu'a 'o fakah . 'A ia ko e fo'i liliu ia ko he 2012. Pea ko 'ene fo'i fakah ko iá, na'e 'ikai ke to e tipeiti'i ia. 'A ia ko 'ene toki a'u ia 'a e fo'i laum lie,.. to'o leva 'a e fo'i *culture* motu'á, h mai 'a e fo'i *culture* fo'ou, fiem lie leva.

Sea K miti Kakato : 'Eiki Minisit ki'i fakam 'opo'opo mai p .

'Eiki Minisit Fefakatau'aki: Pea hoko leva ko eni, kuo tau mai ki heni 'i he 'aho ní, tau talanoa 'i he funga t pilé, maama 'aupito 'a e me'a k toa. Ka neongo ia, ko hono ola 'o e fo'i me'a ko iá, na'e meimei l au kitu'a, kae m l p 'ofa 'a e 'Eiki, 'o tau toe fesiofaki lelei he 'aho ni. M l Sea

Sea K miti Kakato : M l . Me'a mai 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia : Ko e fehu'i p ke fakaongoongo 'a e me'a ko eni. Na'e 'i ai 'a e l pooti na'e 'omai ko e L pooti 'a e Fale Alea. Pea tu'utu'uni ke to e fakafoki 'o fakatonotonu. 'Oku mea'i lelei eni, pukepuke 'e au 'a e L pooti ko ia na'e tu'utu'uni ke fakafokí, ka ko e tu'utu'uni ko ia mei he 'Ofisi 'o e Pal miá 'ave 'o fakatonotonu ke to'o 'a e ' me'a ko ena 'oku fehalaaki, Ko e t kunga motu'a ia ko na'e 'ai he me'á, ko e *old culture* ia.

Sea K miti Kakato : M 1 .

'Eiki Minisit Tánaki Pa'anga H Mai: 'Eiki Sea ko u fakam l atu he ma'u 'a e vai, ko e fakamo'oni atu p ko 'eku 'uhingá, ko e anga ia 'etau fononga. Peh a'u mai ki he 'aho ni, kuo tau 'i he tu'unga fakalaka ange mei he kuohili.

<008>

Taimi: 1425-1430

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M 1 Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai Minisit Polisi.

Kole ke fa'u ha Lao ki hono tokangaekina Pa'anga tokoni v henga fili

'Eiki Minisit Polisi: Tapu mo e Feitu'u na, Sea 'o e K miti Kakato kae peh ki he Hou'eiki M mipa ho'o K miti Kakato. Sea ko e ki'i me'a si'i p eni ko u fie lave ki ai. Hou'eiki mou k taki p ka 'i ai ha ni'ihi 'e ngali ongo pelepelengesi ki ai 'a e me'a ko eni ka ko hono 'uhinga ko e, ko e maau mo e ma'uma'uluta fakalukufua hotau fonua ni. Ko u peh p mu'a ke taki 'etau tokanga ki ai, 'oku h 'i he peesi 29, ko e sivi ko eni 'oku fakahoko he 'Atita Sea meimei 'oku fakahoko ia fakataau ki he lao. 'Oku 'i ai e ki'i me'a ia 'oku makehe 'ene fakamatala mai e me'a ko ena ia peesi 29 'oku peh , ko e palopalema eni. 'Ikai ha lao 'e fokotu'u pea 'oku tohi'i hifo ai, pa'anga tokoni fakav henga fili, 'a ia ko e 'uhinga ko 'eku taki ho'omou tokanga ki ai 'e Hou'eiki M mipa 'oku tuhu eni ia ki he pa'anga ko eni ko 'oku 'omai ki he ngaahi v henga fili, 'oku 'ikai ke 'i ai hano lao ia 'o'ona ka 'oku tu'utu'uni p . Pea ko 'eku kole p ia 'a'aku 'e Sea na'a lava ke fa'u mu'a ha ki'i lao ki heni he ko e natula e pa'anga ko 'eni 'oku hikihiki pea 'oku kaunga tonu ia ki he mo'ui 'a e kakai kae faingofua 'a e ng ue ko 'a e 'Atita 'e Sea. Pea to e ma'a ai mo ...

'Eiki Minisit Pa'anga: Ki'i tokoni Sea.

Sea K miti Kakato: Ko e, Minisit Pa'anga ke ne tokoni mai.

'Eiki Minisit Polisi: Ko e tokoni kapau te u loto ki ai ko au 'oku poaki mai ki ai.

Sea K miti Kakato: Ko ia ko e ...

'Eiki Minisit Polisi: Ko 'etau tu'utu'uni Sea.

'Eiki Minisit Pa'anga: Kapau 'oku 'ikai ke loto, langim lie lelei ki ai 'oku sai p ia Sea.

'Eiki Minisit Polisi: 'Ai mai ...

Sea K miti Kakato: Kae me'a mai ko e 'Eiki Minisit Pa'anga.

'Eiki Minisit Pa'anga: He ko e 'uhinga 'oku fel ve'i eni mo e pa'anga fakalukufua ko 'a e fonua pea ko hono vahevahe ko e 'esitimeti 'Eiki Sea, hang ko ia kuo mou mea'i, ko e ki'i s niti ko 'eni 'oku 'osi fai e ng ue ki ai 'a e k miti, K miti Pa'anga ko 'a e Fale Alea. 'A ia ko e founa ng ue ia ko kuo pau ke muimui'i 'aki hono fakahoko 'a e, hono ng ue'aki e silini ko eni. Ko e fokotu'u mai ko eni ke to e 'ai ha lao mavahe ki ai Sea 'oku 'ikai ke u tui au 'oku fie ma'u 'a e kongia ko ia.

Sea K miti Kakato: M 1 .

'Eiki Minisit Pa'anga: M 1 .

'Eiki Minisit Polisi: Sai p ia Sea. M 1 e tokoni 'oku mo'oni p ia 'oku tau fou k toa ai, motu'a ni, 'oku 'i ai e ' kosilio, tu'utu'uni ko na'e 'ave, ng ue'aki ia. Ka ko e me'a ko 'oku tokanga mai ko , ko e L pooti eni 'a e 'Atita Seniale Sea. Ko ia 'oku taki p ki ai 'etau tokanga. Ko e kongia 'oku ne hanga 'o talamai 'oku 'ikai ke 'i ai ha lao 'e fokotu'u, ko e tu'utu'uni p pea 'oku ou 'oatu p 'e au Sea ki he k miti ke nau mea'i p na'a to e vilo mai p eni 'i he ta'u fo'ou Sea he tauman foki 'e tu'u 'a e tokoni ia ko eni. Ko 'eku ongo'i p 'a'aku 'e tau'at ina ange kitautolu kapau 'oku 'ai ha me'a peh pau, ko e sipela mai p na'e pea 'oku pea fou ai pea mahino. Kai kehe 'oku peh p Sea ko e, ko 'ek fie 'oatu p 'a'aku Sea ko e, 'oku 'i ai e ngaahi ' me'a ia heni, me'a ko eni 'oku tokanga ko ki ai ko 'a e 'Atita Seniale 'oku ou peh 'e au Sea 'oku mamafa pea 'oku kau ai e kongia ko 'eni, liliu k k 'o e mahu'inga fakapa'anga 'i he tohi tali totongi. Sea, pea 'oku 'amanaki ke u fokotu'u atu ia 'e au ki he Komisiona Polisi ke fai ha ng ue fakalao ia ki ai Sea ke fakapapai'i e ngaahi, 'a e ngaahi keisi ko ia Sea. Ko e maumau lao 'oku 'ikai ko ha ki'i me'a si'i. M 1 'aupito Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 , me'a mai Ha'apai 12.

Fokotu'u ke 'i ai ha mafai 'Ofisi 'Atita Seniale ke faitu'utu'uni ki ha potung ue

Vili Hingano: M 1 'aupito Sea. Kole p ke u fakatapu atu ki he Feitu'u na. Tapu atu ki he Hou'eiki M mipa ho K miti 'Eiki kae 'at mo e motu'a ni ke hoko atu p mu'a 'a e tokoni ki he 'etau ng ue. 'E Sea ko e, ko e ngaahi kaveinga lalahi eni kuo fai e, 'a e faka'amu 'a e 'Atita ke 'omai ki he Fale 'Eiki ni. Kuo fai e feme'a'aki ki ai 'a ho Fale mei 'aneafi 'o a'u mai eni ki he 'aho ni. Ko e me'a ko eni ko 'oku, na'e 'i ai e ki'i me'a na'a ku *pick up* 'aneafi 'i he me'a ko ia 'a e 'Eiki Fakafofonga Kakai 'o Tongatapu 5 'oku h ia 'i he peesi 29, 2.2.7.3 'a ia 'oku fel ve'i 'aupito eni Sea pea mo e fakahoha'a ko eni 'oku ou faka'amu ke u fakahoha'a atu ai. 'A ia ko e faka'amu eni ia p ko e ngaahi pole. Ko e ngaahi pole eni ia 'oku fekuki pea mo 'etau 'ofisi ko eni 'i he fakahoko fatongia 'oku nau fai. Pea ko e taha 'o e ngaahi me'a ko na'e fai ko ki ai 'a e faka'amu ko eni 'a e Potung ue 'a e 'Ofisi 'Atita, 'a eni 'oku 'asi atu ia he peesi 29 k taki te u lau atu p , 2.2.7.3 ko e ngaahi me'a ke muimui'i 'oku 'ikai ha mafai fakapule 'o e 'Atita Seniale ke fakam lohi'i ha ngaahi Potung ue 'a e Pule'anga mo e ngaahi faka ...

Taimi: 1430-1435

Vili Hingano: ... fofonga 'a e Pule'anga ke tali mo fakahoko 'a 'ene ngaahi fokotu'u. Sea ko hono to e ki'i fakaloloto ange p ko hono to e ki'i, 'o e fo'i s tesi ko eni 'oku fiema'u 'e he 'Atita Seniale pea mo 'ene 'ofisi ha ivi p ko ha mafai ke nau lava 'o faitu'utu'uni ki he potung ue ko A, B pea mo C ke fai e me'a ko 'oku nau fokotu'u atu.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea ko e, 'Eiki Sea ko e, ke u ki'i fakatonutonu mu'a ki he ...

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu p Sea tapu pea mo e fakataha 'Eiki ni. 'Oku 'ikai ke tui peh 'a e motu'a ni. Ko hono hanga p 'e he Potung ue 'Atita ia 'o *state* mai e fo'i *fact* ko ia ke m hino p ki he, to e fakamanatu p ki he Hou'eiki ko u tui 'oku mea'i p he 'e Hou'eiki 'a e me'a ko ia. 'Oku 'ikai ke 'oange ha mafai ia ki he 'Atita ke ne fakam lohi'i te ne l pooti mai p . Ko e tu'utu'uni 'e fai ia he Fale ko eni 'e fai ia ho Fale. He kapau 'e peh 'e to e hanga p he 'e 'Atita ia 'o fai e ng ue pea ne to e 'atita'i p 'e ia. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l .

'Eiki Minisit Pa'anga: Sea te u ki'i hoko atu ai p heni.

Sea K miti Kakato: Tali p eni Fakafofonga ?

Vili Hingano: 'Io me'a mai 'Eiki Minisit .

Fakama'ala'ala he tefito'i fatongia 'Ofisi 'Atita

'Eiki Minisit Pa'anga: Ko e t naki atu p ki he me'a ko 'oku me'a ki ai e 'Eiki Minisit T naki Pa'anga. Ko e fatongia 'o e 'Atita ko 'ene vakai'i 'a e founga ng ue mo e lao fakang ue ki he pa'anga 'a ia 'oku fatu ia 'e he Minisit Pa'anga pea tali 'e he Fale ko eni. Ka 'ikai leva ke 'i ai ha me'a 'oku fakahoko 'e ha potung ue 'o fakatatau ki he lao mo e ngaahi tu'utu'uni fel ve'i mo e pa'anga mo e koloa 'a e Pule'anga ko honau fatongia ke l pooti mai. L pooti ki he potung ue ko 'oku 'i ai ki he Minisit ko ia pea 'oku tonu ke tatau mai ki he Minisit Pa'anga mo 'ene *CEO* ke na 'ilo 'a e ngaahi potung ue ko 'oku 'ikai ke nau fakahoko e ngaahi tu'utu'uni fakapa'anga. M l .

Sea K miti Kakato: M l .

Vili Hingano: M l . Sea ko u fakam l ki he fakatonutonu ko eni pea mo e tokoni ko eni. 'Oku m hino mai kiate au 'a ia ko e fo'i *culture* fo'ou ko eni ko kuo fai ko ki ai e f me'a'aki ko eni 'a e Hou'eiki 'a ia 'oku 'ikai ke to e ma'u he 'Atita ia e ivi ko ia. 'O hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a 15 ko e ivi ko na'e ma'u ko he 'Atita 'aneafi fo'i *culture* motu'a 'a ia na'a

ne fai 'ene ng ue pea ne fai mo e faka'ilo. 'A ia ko e taimi ni 'oku 'ikai ke to e fai e fo'i me'a ko ia. 'A ia 'e Sea kae kehe te u foki mai p ki he peesi f Sea ki he ngaahi pole ko eni 'oku ...

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Sea ka u to e ki'i fakatonutonu mu'a 'a e Fakafofonga. To e ki'i fakatonutonu atu p me'a ko ia. Ko e 'ulungaanga maheni eni 'o e 'Atita. Na'e 'ikai ke peh ia na'e ma'u he 'Atita ia 'i he *culture* motu'a. Ko e 'Atita ko hono fatongia p hang ko e me'a ko na'e me'a ki ai e Minisit Pa'anga ko 'ene, 'e fa'u lao 'a e Minisit Pa'anga ki hono tauhi 'o e pa'anga 'o e pa'anga pea 'omai ia ki Fale ni pea tali he Fale ni. Fatongia e motu'a 'Atita ko 'ene 'alu 'o vakai'i p na'e fai 'a e ng ue 'o muimui ki ai pea 'osi p ia pea ne l pooti mai. Ko ia p 'oku 'ikai ke peh ia na'e to e 'i ai ha me'a 'e liliu ai. M l Sea.

Sea K miti Kakato: M l . Hoko atu Fakafofonga.

Vili Hingano: 'Io k taki Sea ko u to e fie fakam hino atu p au ia 'a e me'a ko eni ko ko u fakahoha'a ai ko e 'uhinga ko e me'a ia 'oku 'omai he 'atita.

Sea K miti Kakato: 'E Fakafofonga kuo tali he 'e Sea 'a e fakatonutonu pea te ta hiki leva 'etau malanga.

Poto'i ng ue fika 1 fokotu'u mai 'Ofisi 'Atita

Vili Hingano: 'Io sai m l Sea. Ko e ngaahi pole eni 'e tolu Sea kuo fokotu'u mai he 'e 'Atita 'oku fekuki mo ia. 'Uluaki 'o e ngaahi pole ko e poto'i ng ue 'o e kau ng ue ki he tu'unga lelei mo fakapolofesinale 'oku fakahoko 'aki 'a e 'atita ke fen pasi mo e fiema'u ke a'u ki ai 'a e ng ue. 'A ia ko e pole 'uluaki ia Sea 'oku fiema'u 'e he 'Atita Seniale pea mo hono 'ofisi ke ma'u 'e he'ene kau ng ue 'a e tu'unga taukei fakapolofesinale p ko e, ke nau ma'u ha faingam lie ke 'alu ha'anau ng ue 'o ako, ako ng ue p ko e h 'a e fa'ahinga founa ka ko e me'a eni 'oku fokotu'u mai 'oku m hino 'i he fokotu'u ko eni 'oku 'omai ko eni pea mei he 'Atita Seniale ko e ni'ihi ko eni 'i hono 'ofisi 'oku fu'u fiema'u 'aupito ke 'i ai ha'anau tu'unga ng ue fakapolofesinale 'i he l volo CA CBA p ko e h 'enau fa'ahinga ui fakatauhitohi 'oku fiema'u ke a'u ki ai 'a e tu'unga ko ia 'o 'enau fakahoko fatongia.

Pole hono ua fokotu'u mai 'Ofisi 'Atita ko e ivi fakpa'anga

Ko e pole hono ua 'oku peh mai ko honau ivi fakapa'anga. 'A ia Sea tau peh 'i loto heni 'i he peesi 16 pea mo e peesi 17 'o a'u ki he peesi 18 ko e *budget* ko eni na'a tau 'oange ko eni ki he 'Atita Seniale pea mo hono 'ofisi 'i he ua ...

<002>

Taimi: 1435-1440

Vili Hingano: 2015 ko e 2.1 pea ko e 2016 ko e 1.9. Pea ko e pa'anga ko na'e lava ko he 'ofisi ko eni 'o t nakí 'i he 2015, ko e pa'anga 'e \$54, 200. Ko e t naki ko eni na'e fai ko he 2016 ko e \$73, 980. Pea ko e fakamole k toa eni ko na'e fakahoko 'aki 'a e ng ue ko eni 'a e 'ofisi ki he fo'i ta'u ko eni 'e 15 pea mo e 16 Sea. Ka ko e poini ko 'oku ou fie 'ohake heni, 'oku

mahino mai ko e ivi fakapa'anga pe ko e patiseti 'oku tau 'oange ki he 'ofisi ko ení, 'oku si'isi'i. Ko e ng ue lahi mo'oni mo'oni 'oku fai he 'ofisi ko ení Sea, ka ko e pole eni 'oku nau 'omaí, Pule'anga mo Fale Alea mo fakalahi mai 'emau patisetí. Mou 'omai ha ki'i ivi fakapa'anga. 'Uluaki, ke fai'aki e ng ué, ua ko e pole 'uluaki ko ení 'e fiema'u ke 'alu ha'anau taha. Lolotonga e lele e me'á, 'alu atu 'o *take* ha ki'i *course* 'i Nu'usila. He 'oku 'asi he fakamatalá 'i loto 'oku ai e ki'i faingam lie 'oku ma'u ke 'alu 'o ng ue he 'ofisi 'o e 'Atita Seniale 'o Nu'usila mo 'Aositel lia, ki'i taimi nounou p ka 'oku fiema'u ha ki'i taimi lahi mo ha ki'i s niti fe'unga ke fakaivia 'a e 'ofisi ko ení mo e 'Ateni Senialé ke lava 'enau kau ng ué 'o ma'u ha ki'i *training* mo ha ki'i *workshop* pea mei he tu'unga fakapolofesinale ko mei mulí ke nau mai 'o fakahoko fatongia 'aki 'i Tongá ni pea ko e l volo ko ena 'o e PASAI 'i he Pasifikí.

'A ia Sea ko e me'a ko ena 'oku ou mahu'inga'ia, kapau te mou me'a hifo ki he ki'i kalafi ko ena 'i he peesi, 'i he fakamatala peesi 10 pea mo e peesi 11 'oku ai e ongo fo'i kalafi 'e 2 ai, ko e pa'anga ko eni na'e t naki ko eni, ko e k toa e pa'anga h mai ki he 2015/16 na'a ku lave ko 'anenai, 73, kapau te mou me'a ki he fo'i kalafi ko ená, 2011/12, 12/13, 13/14, 14/15, 15/16, ko e ki'i kalafi lanu pul ko 'enau 'esitimetí ia. 'A ia 'oku lolotonga p 'ene luelue lelei atú, tu'u 'enau 'esitimetí 'anautolu 'i 'olunga 'aupito Sea, m kape ia pea mei he 1 kilú 'o 'alu ia 'o a'u hake ki he 2 kilú. Ka ko e me'a ko eni na'e hoko totonu ko hení, pa'anga h mai totonú, ko ena Sea 'oku nofo p ia 'i he l volo totonu ko ena na'e luelue atu 'aki talu mei he 2011, 2012.

'A ia 73,000 ko iá. 'A ia ko e 'uhinga ko ení Sea, 'oku 'omai he ki'i kalafi ko ení, 'a ia na'e *forecast* 'a e 'ofisi ko ení, tau peh ko e ngaahi mo'ua ko eni 'oku 'asi ko eni 'i loto ko ení, 'e lava 'o totongi mai, he peesi 19, 'oku ai e mo'ua \$10,000 ke totongi mai he Komisoni Fakamafola Leá ki he ta'u fakapa'anga 2015, 'oku te'eki ma'u mai ia. Pea 'oku 'i loto h he peesi 26, 27, 28, 29, 'a e ngaahi mo'ua 'o e ngaahi Kautaha 'a e Pule'angá 'oku fiema'u ke totongi mai. 'A ia kuo u fakafuofua atu, na'e *project* he kau tama ko ení 'enau *revenue* ki he ta'u ko eni, 'i he fo'i makape ko eni 'a e kalafí ki 'olungá, kae pangó ko e me'a ko ena na'e hoko totonu mo hoko mo'oní na'e 'ikai ke a'u ki ai, ko e 'uhingá 'oku 'ikai ke lava 'o totongi fakafoki mai 'a e ngaahi me'á.

Kole ke fakaivia fakapa'anga 'Ofisi 'Atita mei he Patiseti Pule'anga

'A ia Sea, ko e fo'i pole ia 'oku 'omai 'e he 'Atita Senialé pea mo hono 'ofisi 'a e mahu'inga ke fakaivia fakapa'anga kinautolu. Kapau 'oku 'ikai ke lava 'e he Pule'angá 'o totongi atu honau ngaahi mo'uá, 'a e ngaahi Potung ue ko 'a e Pule'angá ke totongi honau ngaahi mo'uá ki he 'ofisi 'o e 'Atita Senialé, tau fakaivia 'i he patisetí 'i he founa ko iá. Ke lava 'a e 'ofisi 'o e 'Atita Senialé pea mo 'ene kau ng ué 'o ma'u ha faingam lie, sio ko e taha eni 'a e ... ko e ki'i polokalama eni mahalo na'e si'i lava pe 'o fe'unga mo e ivi ko na'e 'oange kia nautolú, na'e kumi 'aki e ki'i polokalama ko ená ko e *Team Mate*. Ko e ki'i polokalama fakakomipiuta faka'atita. 'A ia ko e polokalama ko ení 'oku *certify* ia pea 'oku meimei ng ue'aki he ngaahi 'atita fakapolofesinale ko eni ko e PASAI pea mo Nu'usila pea mo 'Aositel lia Sea. 'A ia ko e ola lelei ia ke ma'u ha ki'i ivi faka'ekonomika 'e he 'ofisi ko eni e 'Atita Senialé.

Pole fika 3 ko e tomui taimi fakahu atu Fakamatala Pa'anga e Pule'anga ke 'atitai

Ko e pole hono 3 Sea, fekau'aki eni pea mo e taimí. Ko e me'a 'oku fokotu'u mai ko eni he 'Atita Senialé ko e kupu 'ikai le'eia 'a e t mui hono fakah mai 'o e Fakamatala Pa'anga ke 'atita'i. 'A ia ko e fo'i *culture* eni ia 'o e ng ué 'oku tatali mai e 'ofisi ia ke fakahoko honau fatongiá ka 'oku t mui 'a e ng ue atu 'a e ngaahi potung ué ke 'oatu 'enau ngaahi fakamatalá ke 'atita'i he 'ofisi 'o e 'Atita Senialé. 'A ia ko e ngaahi fakafe'atungia eni Sea, pea ko e ngaahi pole lalahi eni 'e 3 'oku fokotu'u mai he 'Atita Senialé ke fai hano tokangaekina pea fakaivia kinautolu ko e 'uhingá ke 'oua 'e to e ...

<003>

Taimi: 1440-1445

Vili Manu pangai Hingano: Toe 'asi mai 'a e ngaahi pole ko eni mahalo p 'e toe 'asi mai p 'i he ta'u fo'ou. Ka ko 'etau fakafuofua atu ki he ta'u 19 p 20, ke 'oua 'e toe 'asi mai 'a e fakatangi ko eni koe'uhí ko e ngaahi me'a 'oku nau fekuki mo ia. Ko u tui kapau 'e lilii 'a e *culture* ko eni, 'a e taimi 'oku fiema'u he 'oku fiema'u ke *on-time* 'a e ngaahi Potung ué. Kapau 'e *on-time* 'a e ngaahi Potung ue *on-time* 'a e ng ue 'a e 'Atita, pea *on-time* 'ene h mai ki ho Fale Sea. Pea ko u tui ko e ivi fakapa'anga 'o e 'Atita Seniale mo hono 'Ofisi, mahu'inga 'aupito, 'aupito ia Sea, ke lava 'o tokanga kina p ko e h 'a e founa te tau lava 'o fai, ka 'oku totonu ke fakatokanga'i heni 'a e mahu'inga ke hanga 'e he Pule'anga pea mo e Fale Alea 'o 'oange ha fa'ahinga ivi faka'ikonomika ke fakahoko 'aki honau fatongia ko eni. He ko u tui ko e lelei ange ia kapau 'oku peh Sea, 'a e tu'unga 'o e ng ue 'a e 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale. Kapau 'oku peh 'enau 'ilo 'a e ngaahi me'a ko eni 'i he ki'i tu'unga p ko eni 'oku nau 'i ai. F f kapau te tau fakaivia ke nau toe ma'u ha faingamalie ke nau 'o ako 'o toe lahi ange, ma'u mo ha ngaahi *training* 'i ha ngaahi *workshop* lalahi, pea nau mai mo e 'ilo ko ia. Ko u tui ko e ng ué. T t atu!

'Oku 'i ai 'a e ki'i peesi 'i loto heni Sea. Ko u fiefia 'aupito 'i he 'eku vakai ki he peesi ko ia. Peesi 9 fo'i Tepile Fika 2. Fokotu'utu'u mai heni ko 'a e anga 'o e Fokotu'utu'u Ng ue ko 'a e 'Ofisi ko 'o e 'Atita Seniale Sea. K toa 'a e ngaahi lakangá, ko e ngaahi lakanga 'e 53 'i he 15 a'u mai ko eni ki he 16 lakanga 'e 51 pea ko hono ki'i fakaikiiki hifo ena 'i lalo Sea. Ko 'eku lave'i ki ai, me'a ko e m 'opo'opo lelei 'a e fatongiá pea mo e lakanga pea mo e pa'anga ko 'oku tau 'oatu Sea. Ng ue lelei 'aki 'e he 'Ofisi ko eni p ko 'etau *Department* ko eni Sea. Ka ko 'eku kole 'a'aku ia Sea ki he Pule'anga pea mo e K miti ke nau hanga mu'a 'o tali 'a e pole ko eni 'oku kole mai 'e he 'Ofisi 'o e 'Atita Seniale. Ko e me'a ko 'oku ou loto ki ai. Kapau te tau 'ai p 'etautolu 'a e Fika 2 ivi fakapa'anga. Kapau te tau hanga 'o fakaivia kinautolu, 'osi lava ai p 'a e 1 ia pea mo e 3 Sea.

'Oku 'i ai 'a e fakam 1 lahi ia Sea, ki he 'Atita Seniale pea mo 'ene kau ng ue ko e 'uhinga ko e ngaahi me'a ko eni 'oku nau fokotu'u mai ko eni, pea ko u pou pou lahi kapau 'e lava ke fai 'a e me'a ko eni. Ko 'enau misiona ena kuo nau 'osi fokotu'u mai 'a e anga haohaoa, tali ui mo e 'ata ki tu'a. Ko u tui 'e ikuna 'enau taumu'a pea mo 'enau v sone faka'ofisi. Ko ia p Sea, m 1 .

Sea K miti Kakato: Ko u tui au kuo tau mahino. Me'a mai 'e 15!

Mahu'inga ke fakatokanga'i lelei pea fai e ng ue ki he L pooti e 'Atita

S miu Vaipulu: Sea, ko u h fanga atu he fakatapu. Sea, ka 'oku ou fie fakahoha'a 'i he peesi 40. Kamata p mei 'olunga Sea. Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga 2014-15. 'Oku 'omai 'a e fakaikiiki 'Eiki Sea, talamai 'e he 'Atita 'oku 'ikai haohaoa 'ene fakamatala 'oku 'omai fekau'aki mo eni. Ko e me'a ia 'oku talamai 'Eiki Sea, 'oku 'ikai haohaoa. Pea 'oku 'i ai 'a e ngaahi fakakaukau 'oku fokotu'u mai 'i heni. Kapau 'oku ke me'ahifo p ki ai 'Eiki Sea, 'a e 'uhinga 'oku peh ai 'e he 'Atita 'oku mahu'inga ke totonu 'o e ngaahi me'a 'i he Fakamatala 'o e ngaahi koloa mo e mo'ua 'a e Pule'anga. 'E makatu'unga p 'a e lau ko ia 'Eiki Sea, mei he ngaahi peesi ko ki mu'a na'a ku lave ki ai. Pea mo e talamai ko e founa 'oku liliu 'aki 'a e founa ng ue 'oku makatu'unga ai 'a e me'a ko e fen pasi ia mo 'eku fehu'i 'anenai. Ko e h 'a e me'a na'e malava ai 'i he kuohilí 'i he founa ng ue ko . Ko e h 'a e me'a 'oku 'ikai ke lava ai 'e he 'aho ni? M l , ko e me'a mai 'a e Pal mia 'e fai 'a e ng ue ...

<004>

Taimi: 1445-1450

S miu Vaipulu : ... ki heni, 'Eiki Sea, ka na'e kamata p ia mei heni. Na'e 'omai e l pooti 'a e ' titá he ng ue na'a nau fai, ka na'e 'ikai ke tali ia 'e he Fale ni. 'Oku mahu'inga, 'Eiki Sea, ke tau ng ue fakatatau ki he ' me'a ko ení. M l 'aupito hono talamai, 'e fai e ng ue. Ka ko e 'omai ko 'e he ' tita Senialé 'a e fakamatala pehe ni, ki he Fale ni, 'oku 'i ai e me'a 'oku hoko. Pea 'oku ou tangane'ia 'i he ' tita Senialé. 'I he'ene loto lahi fe'unga ke talamai 'a e ngaahi matavaivaí, 'Eiki Sea. 'Ikai ke u tui au ia ko ha me'a eni ia ke toe fakataha'i. Ko e ng ue ke fai. 'Oku 'i ai e ki'i fehu'i, 'Eiki Sea, he ngaahi fakataha ko 'a e siasí. Faka'osi'aki 'a e me'á, ko e peh mai. Ko e h 'a e ng ue te tau fai ke ' sili ai 'a e lelei e ng ue 'a e 'Eikí? Ko e me'a ia 'oku 'omai heni. Ko e h e ng ue te tau fai ke ' sili ai e lelei 'a e ng ue 'a e Pule'anga 'o Tupou mo e Hou'eikí, 'a e fonua ko Tonga?

Ko e lisí e, kuo talamai. Kuo me'a mai ko e fanga ki'i mokimoki'i me'a. 'Eiki Sea, 'oku fu'u mahu'inga 'aupito ke fai e tokanga ki ai. 'Oku 'ikai ko e mokimoki'i me'a, 'a e mo'ungaloa ke fakah e pa'anga ko 'a e fonuá. 'Oku 'ikai ko ha mokimoki'i me'a, 'a hono liliu 'o e me'a ko 'oku tohi'í. 'Oku 'ikai ko e mokimoki'i me'a 'a e ta'elesisita 'o e ' koloa 'a e Pule'angá. 'Oku 'ikai ke lau 'e he motu'a ni ia ko ha mokimoki'i me'a. 'Oku ou faka'apa'apa 'aupito, Sea. Na'e 'ikai ke u ' tita au kimu'a, ka 'oku 'ikai ke u lau 'e au ko ha mokimoki'i me'a 'a e ' me'a ko 'a e fonuá kuo 'omai ke tau tauhi, mo ng ue'aki 'i he founa fonuá. Mahu'inga, 'Eiki Sea, ke fai ha vakai lelei ki he ' me'a ko eni 'oku 'i heni. 'Oku talamai 'i he peesi 45, Vakai'i e fakamatala ki he ' mo'ua. 'Eiki Sea, ko e 'aho ni, fele 'a l unga mei Vava'u, ngaahi mo'ua 'oku te'eki ai totongi. 'Oku fiema'u ke totongi. Ko e h e 'uhinga 'oku peh ai? 'Oku 'i ai e me'a ia 'e taha, 'Eiki Sea, na'e 'i ai e toko taha na'e kai ia he falekai, 'o 400, pea talaange ke 'ai e 'inivoisi ke 600, pea 'ange *cash* 'a e toengá. Ko ha founa ng ue ia ke tau kei ng ue'aki 'i he fonua ni? Ko e tali ki aí, 'ikai, 'oku 'ikai ke totonu eni, 'Eiki Sea.

Ko ia, 'oku ou hoha'a au ia, 'Eiki Sea. Neongo 'oku tuku mai 'e he ' titá, ko 'ene l pooti eni, ka 'oku totonu ke tau ng ue ki ai, mo fakatokanga'i lelei, 'o fai e ng ue ki ai, ka 'ikai, ko hono 'ohake p he Fale ni, pea 'osi.

Ko ia, Sea, 'oku tuku atu 'e he motu'a ni ia. 'Oku fele 'a e ' me'a 'i loto ke tau lau, ka 'oku ifo hono laukonga, ka 'oku hang 'oku lau atu ko pea te loto mamahi, pea tuku, ka te toki kamata fo'ou hake koe'uhí ke te ki'i mokomoko, pea toki lau fakalelei. Hono pehe'i, 'i he ongo, ko e toko taha totongi tukuhau au, tatau p mo Mele, mo Sione, mei Niua 'o tau mai ki Tonga ni. 'Oku mahu'inga ...

<006>

Taimi: 1450-1455

S miu Vaipulu: ...mahu'inga Sea,

Sea K miti Kakato: Me'a mai Minisit ko e h e me'a 'oku tokanga ki ai e Minisit

Taukave'i kamata fakalalakaka kimu'a hono tauhi koloa Pule'anga talu mei he kuohili

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu mo e 'Eiki Sea, pea tapu mo e Hou'eiki M mipa 'Eiki Sea, 'oku ou tui 'Eiki Sea ko e ngaahi me'a ko eni 'oku tau to e feinga ke fakamamafa'i 'e to e kekekehe ia mo e l pooti ko eni na'e fai, 'oku ou loto p ke u to e fakaongo atu p 'Eiki Sea. Ko e tu'unga fakalalakaka ko 'o e tokanga'i mo e tauhi 'a e me'a fakapa'anga ko 'o e fonua ni, ko e tu'unga lelei taha eni fakafehoanaki ki he ta'u 10 ko kuo'osi, ko e ngaahi me'a ko 'oku l pooti mai 'i he l pooti ko eni 'Eiki Sea hang ko e me'a ko 'a e 'Eiki Minisit ko eni, na'e 'Atita Seniale he ta'u 'e tolungofulu na'e 'ikai ko ha me'a fo'ou 'a e ta'el sisita e ngaahi koloa 'a e Pule'anga mo e h fua mo e h fua, ko e me'a 'oku fakatokanga'i 'Eiki Sea 'oku kamata ke tau nga'unu'unu ki he lelei ange hono tokanga'i 'a e ngaahi koloa 'a e Pule'anga, ko e fatongia 'o hai 'Eiki Sea, hang p ko ia na'a ku lave ki ai 'aneafi ko e k toa e Hou'eiki Minisit ko eni 'osi vahevahe ki ai e ngaahi *portfolio* e ngaahi potung ue, ko e tefito'i fatongia e 'Eiki Minisit pea mo 'ene *CEO* ke tokanga'i he 'oku pule'i 'e he lao, me'a ko eni 'oku 'i ai 'ene lao 'oku ne pule'i, ke na tokanga'i e me'a fakapa'anga mo e koloa 'a e Pule'anga 'oku ng ue'aki he potung ue, fatongia leva e 'atita ke nau atu 'o vakai'i kapau 'oku 'ikai ke fakahoko e ngaahi ng ue ko ia, pea 'oku fai leva e feng ue'aki ke lava ke taimi ko 'oku atu ai e 'a'ahi ko he ta'u ni ko e ngaahi me'a ko na'e fai 'a e ta'etokanga 'oku 'ikai ke malava 'o fakahoko he ta'u kuo'osi, kuo lava 'o fakakakato, 'a ia 'Eiki Sea ko e fehu'i ko peh 'oua 'e tukunoa'i e ng ue ko eni, 'ikai 'Eiki Sea ko e l pooti eni 'oku 'omai ko e fatongia mo e ng ue ke fai fatongia ia 'a e 'Eiki Pal mia, Tokoni Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'e l pooti mai he 'Atita he ta'u kaha'u te ne fakah mai ai ko e tu'unga ko eni e ta'u 17/18 fakafehoanaki mo e 15/16 'oku to e kovi ange p 'oku sai ange ko hono tonu ke nau l pooti mai ko e tu'unga ko na'e 'i ai he ta'u ni 'o fakafehoanaki ki he ta'u kaha'u, 'oku sai ange 'a e ng ue ia 'a e fakafiem lie mo e ola 'oku lava 'o fakahoko e ngaahi ng ue ko , lava 'ai e lao mo e h , 'a ia ko e tali ia 'Eiki Sea, pea 'oku ou tui au 'Eiki Sea 'oku napangapangam lie 'a e tokanga ki he l pooti ko eni, fokotu'u atu tau tali 'etautolu 'a e L pooti 'a e 'Atita.

S miu Vaipulu: 'Eiki Sea faka'apa'apa 'aupito ki he 'Eiki Minisit Pa'anga 'Eiki Sea, 'oku mahu'inga ke mau fakahoha'a 'i he l pooti ko eni he 'oku mahu'inga'ia ai 'a e 'Eiki Pal mia pea mo e toenga e kakai e fonua, 'oku 'ikai ko ha l pooti eni ia 'Eiki Sea ke fakavave'i kovi, 'oku totonu ke vakai'i lelei he tokotaha kotoa p 'a e me'a ni koe'uhi ke fai'aki 'a e ng ue 'o e fonua,

mo'oni 'a e 'Eiki Minisit ia fai e ng ue ki he ta'u kaha'u, k ko 'emau fakahoko atu, 'oku 'ikai ke sai ki ha taha 'a e me'a ko eni Sea, kapau ko e fai eni 'i ha pisinisi taautaha mate ia, taau p ko e t naki tukuhau 'a e fonua 'oku fai p 'i he 'aho ki he 'aho, k 'oku ongoongosia 'a e kakai he t naki tukuhau kae kei fakahoko e founga ng ue ko eni, fiema'u ke fai e ng ue ki ai, pea 'oku ou tui au 'Eiki Sea 'ikai ke u tui ai ko hono 'ai ke fakangata e feme'a'aki ki he l pooti, tukuange ke hoko atu.

Sea K miti Kakato: 'E Fakafofonga me'a mai p koe, kae toki tu'utu'uni ki ai 'a e motu'a ni ia

S miu Vaipulu: Ko e kovi 'etau me'a Sea ko ho to e Minisit kapau teke Sea p 'oua te ke to e Minisit sai 'aupito, he fai sai 'etau ng ue m l Sea.

Sea K miti Kakato: M l me'a mai N pele Fika l 'o Tongatapu

Lord Vaea: Sea te u nounou p ko e fakam l atu p au ki he fakamatala ko eni 'a e 'atita pea 'oku 'i ai 'a e ngaahi keisi fakalilifu ai Sea 'oku totonu ke to e vahe'i mavahe he taimi ko 'e fakafoki ai ke fai ha tu'utu'uni ki ai 'a kinautolu ko ia 'e toki fili he Fale ni kae 'uma' foki 'a e Sea 'o e Fale Alea ke fai ha'anau tu'utu'uni aofangatuku ki he ng ue ko eni, 'oku ou fie 'ohake p 'e au 'e Sea 'a e me'a na'e me'a'aki he Pal mia 'i he'ene folau ko eni ko ki Tokelau ki Ha'apai pea 'oku ou tokanga ki ai ko hono 'uhinga ko e 'uluaki ko e ...

<007>

Taimi: 1455-1500

Lord Vaea : Ko e fakatu'upak ko ia 'o e folau, pea ua ko pea fakahoko maí, 'oku fo'ou 'a e 'asi 'a e palopalema ko eni ki he Kapineti, ko e 'uhinga ia na'e fai ai 'a e folau fakavavevave. Fekau'aki eni pea mo homou v hengá e Sea K miti Kakató, kae 'uma' foki 'a e Fakafofonga ko ia 'o Ha'apai 12. 'Oku h 'i he fakamatala 'a e 'Atitá, 'a e me'a na'e hoha'a ki ai 'a e Pal miá pea mo e Minisit 'i he Laó, na'e 'uhinga ai 'ena ki'i folau. 'Oku h p ia heni he peesi 38. Peesi 38 'oku h ai he kongá ki lalo 'a e poini ko ia ko e 2.5 - 3.10 tokoni ki he langa fakalelei hili 'a e saikolone *Ian*, pea mo e maliu mei he ngaahi femataaki tupunga 'i he feliuliuaki 'a e 'ea. Sea, 'oku kakato heni 'a e ng ue ko ia 'a e 'Atita Senialé, fekau'aki pea mo e ng ue mo e hoha'a ko eni 'a e 'Eiki Pal miá na'e me'a ai.

Sea K miti Kakato : 'E 'Eiki N pele, ko e hoha'a 'a e kakaí, fakafou mai he motu'a ni, pea u fakahoko ki he Pal miá, 'o mau fakataha ki mu'a he *Show*.

Tokanga ki he matavaivai e 40 tupu he ng ue 'i Vava'u ke fai ha ng ue ki ai

Lord Vaea M l Sea, ka ko e kongá lahi 'o e hoha'a ko eni foki, ko e tu'unga fakapa'anga. 'Oku h p ai 'i he ngaahi fakamatala ko eni, na'e fokotu'u ai 'e he 'Atitá ki he *contract* Pule pea mo e ngaahi ng ue v ofi pea mo e kau 'Inisipekita langá, mo e ngaahi totongi kotoa p , kuo pau ke 'i ai hano ngaahi pepa poupu pea 'oua 'e toe hoko ha me'a peh ki he kaha'u. Ko 'eku lau atu p Sea 'oku 'i ai 'a e 'aofi kuo fai 'e he Potung ue ko eni, fekau'aki pea mo e Pule'angá, he me'a na'e fai ki ai 'a e hoha'á, kapau 'e lava 'omai 'a e L pooti ko ia, 'e tokoni ia kia kimoutolu

fekau'aki mo e 'uhinga, na'e fai ai 'a e t nounou pea mo e t mui ko ia 'a e ng ue. Ko 'eku fie tokoni p ia Sea, ko e pou pou atu p ki he ngaahi ng ue ko ia 'a e 'Atita. Sea, kau eni ia he ngaahi L pooti fakalilifu hono 'omai ko eni. Pea na'a ku fie lave atu p ki ai. Na'a ku lave'i hifo ki he fakakakato ko ia 'o e ngaahi t nounou p ko e matavaivaí, 'oku h ai 'oku taki ai 'a e v henga Vava'u ia Sea. 'Oku .. pea toki ofiofi hake p ki ai 'a Ha'apai pea mo 'Eua. Ko e v henga Vava'u 'oku ngalingali 'oku 'i he fo'i poini 'e 100 tupu ko ení, 'oku 'i he 40 tupu 'a Vava'u ia ai Sea. 'Oku ou 'oatu p ki ai, kapau 'e fai ha fakakaukau 'a e K mití ki he kaha'ú ke fai ha ng ue, pea tau kamata 'i Vava'u 'o holoholo hifo ai ki he toenga 'o e ngaahi vahefonua. M l Sea.

Sea K miti Kakato : M l . Hou'eiki, tau m l l ai.

(Na'e ki'i m l l heni 'a e Fale)

<008>

Taimi: 1520-1525

S tini Le'o: Me'a mai 'Eiki Sea 'o e K miti Kakato. (Veivosa *Light of Life* Taka)

Sea K miti Kakato: Tapu ki he 'Eiki Pal mia 'o Tonga fakatapu ki he Hou'eiki N pele 'o e fonuá kae 'uma' 'a e Hou'eiki Minisit 'o e Kapineti. Tapu mavahe ki he Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakai. Hou'eiki m l mu'a homou kei fakalaum lie kae hoko atu homou f me'a'aki. Ko ho'omou fo'i p he f me'a'aki pea mou me'a ka tau p loti. Me'a mai 'Eiki Pal mia.

Kole ki ha ng ue fakataha ke fakangata ngaue hala'aki 'o e pa'anga he kuohili

'Eiki Pal mia: Tapu atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea kae 'uma' 'a e toenga 'o e Hou'eiki. Ko u faka'amup 'Eiki Sea ke u t 'utu p pea mo e *report* 'a e 'Atita fatongia 'o e potung ue. Pea ko u tui p ko e mo'oni 'etau hoha'a tau tui k toa ki he me'a ko eni 'oku 'omai pea 'oku tau fiefia ai. Ka 'oku tonu p ke tau hoha'a pea tau ki'i fakakaukau.

Ta'u 1990 Hou'eiki na'a ku lele atu 'a e motu'a ni ki he 'ofisi Palasi pea mo e puaka toho mo e fu'u kava. Na'e 'ikai ke u 'alu mo ha taha mo e tohi tangi na'e fe'unga mo e peesi 'e 42. Talitali ai au pea u hanga 'o fakah ke fakahoko ki he Tu'i ko e fo'i tohi tangi ko eni 'oku 'asi kakato ai 'a e v henga Fale Alea he 1986. Pea 'ikai ke u to e fakamatala fakaikiiki ai he ko e hisit lia ia na'e toki tohi atu ha fa'ahinga. Na'e 'i heni 'a e fakafofonga 'a e tangata fainusipepa mei he *The Australian*. Pea na'a ne hanga 'o 'init viue Tu'i fekau'aki mo e me'a ko na'e 'asi he me'a pea ko e tali 'a e Tu'i na'a ne peh , ko u hanga 'o tautea e Sea 'o fakahifo kae fetongi. Mahalo ko moutolu 'oku mou m tu'otu'a he Fale Alea 'oku mou 'ilo'i e fo'i me'a ko na'e hoko. Tali ia 'a e Tu'i ki he fo'i, ko e fehu'i makatu'unga 'i he *report* ko . Ka te u 'oatu ha ki'i tokoni atu ki he me'a na'e tokanga ki ai 'a e 'Atita Seniale.

Ko e 'uhinga na'e 'ikai ke 'omai kakato ai 'a e ' fakamatala na'e totonu ke 'omai p ia. Na'a ku fakat t 'aki e fo'i L pooti 'a e Fale Alea he ta'u 1990. Na'a ku ma'u 'a e l pooti na'e l ange ki

hoku 'api pea 'ikai ke fakah mai ki heni. 'Oku 'asi he *report* 'a e hingoa 'o e Hou'eiki Fale Alea tu'utu'uni 'a e 'Atita ke fakafoki e silini na'e 'ikai ke totonu ke nau ma'u ia. Hou'eiki na'e 'ikai ke to e fakah mai 'a e *report* ko eni ki Fale Alea. Na'a ku feinga mo feinga ke fakah kae 'ikai p ke lava. Ko e palopalema 'o e kuohili 'o hang ko e fakamatala 'a e 'Atita na'e 'ikai ke lava 'a e 'Atita 'o ma'u 'a e tau'at ina ke ne *report* kakato fakaikiiki 'o hang ko e me'a ko eni 'oku hoko. He kapau na'a ne *report* kakato Hou'eiki mahalo p te u peh p 'e au na'e mei kovi ange 'a e taimi ko ia. Pea ko u 'oatu p au 'a e ki'i fakat t ko eni ke peh p 'eku lau 'oku fakalaka 'oku 'i ai 'a e fakalaka lahi 'i he ng ue 'a e Pule'anga pea peh p ki he Fale Alea. Na'a ku 'oatu 'a e fo'i fakat t 'e taha 'anenai pea 'oku ou peh p 'oku mahu'inga p ke tau fakakaukau loto ki ai.

Ko e taimi ko na'a mau h mai ai ko 'ene a'u p ko ki he 'uluaki ava p ta'u fakapa'anga 'i Siulai 'oku vahe kakato 'a e fu'u ta'u kakato. Ko e me'a ia na'e hoko he kuohili pea na'a ku feinga 'i Fale Alea ni ke ta'ofi 'a e me'a ko ia pea faifai atu p he taimi 'o Havea k taki 'a e Sea ko eni pea ne feinga 'o ma'u p fo'i m hina 'e ono kimu'a. Ka ko e palopalema na'e peh ni. Ko kinautolu ko na'e pekia kimu'a 'oku te'eki ai ke kakato e ta'u tau fehu'i ange p 'oku nau 'alu ki f fa'ahinga ko ia. 'Osi ma'u kakato e vahe ia he fo'i ta'u kakato 'e taha. Ko 'eku 'uhinga 'eku 'oatu 'a e me'a ko eni ke tau fakat t 'oku 'i ai 'a e fakalaka mei he kuohili 'i he'etau a'u ki he 'aho ni. Pea hang ko 'eku lau 'a'aku ia kapau na'e kakato mai 'a e ngaahi ta'u ko mahalo 'e to e kovi ange ia heni. Na'e hoko e me'a ko eni te u talaatu.

Na'e 'i ai 'a e fo'i toko ua na'a na ki 'Amelika ko e 'o kumi pa'anga ki he siu'a'alo. Vahe kakato k toa na'a mau 'ovataimi heni kau ai p mo naua he 'ovataimi. Mau folau he ngaahi folau ko ki tahi ko lolotonga 'o e 'a'ahi na'e to e kau p mo naua ai. Mou fakamolemole 'oku 'ikai ke u feinga'i 'ikai ko ha'aku feinga ka ko 'eku feinga atu ke tau vakai ki he kuohili mo e me'a na'e hoko 'o tau luelue mai 'o a'u ki he 'aho ni. Ko e me'a ko eni 'oku 'ohake tau hoha'a ai mo'oni 'aupito 'aupito fai e ng ue ki ai. Ka ko 'eku 'uhinga 'eku lave ki ai ke m hino p ...

<002>

Taimi: 1525-1530

'Eiki Pal mia: ... ko e hala fononga eni na'a tau fou mai mei ai he kuohili pea na'e fai e feinga, lolotonga e fu'u vaha'a taimi ko eni, ko hoku ta'u eni 'e tolungofulu ma taha. Na'e fai e feinga fakataha mo e Hou'eiki N pele mo e Hou'eiki he me'a ko e teletele atu e me'a ko ia. Pea 'oku ou tui 'oku mahino ia ki he Fakafofonga Vava'u, mo e Fakafofonga ko ena he taimi na'e Sea a'i. Kuo u tui 'oku 'ikai ke fo'ou kia moua e me'a ko eni. Me'a ko eni na'a tau 'i heni k toa na'a tau 'ilo'i lelei e me'a na'e hoko. Ka ko 'eku 'uhinga 'eku 'ai atu ke tau hoha'a mo tau fakakaukau p , tau ng ue fakataha feinga'i ke fakasi'isi'i hifo e me'a ko eni, ka ko e me'a ko eni te u talaatu na'e hoko 'i he kuohili. Pea he 'ikai ke tau to e lava 'o ... pea ko e me'a ko eni 'e tohi ia he hisit lia, pea he 'ikai ke to e lava ha taha ia ke peh 'oku 'ikai ke mo'oni e ngaahi me'a ko ia. Na'e ui 'aki ia he taimi ko ia ko e lulu tava, pea 'oku kei 'asi holo pe fo'i me'a ko ia 'o a'u ki he 'aho ni e lulu tava. Ai mo e ngaahi me'a kehe 'i he ngaahi l pooti 'atita na'e ma'u he motu'a ni pea na'a ku feinga ke u 'ave ki he ... fakah , ka na'e taimi ko ia na'e fai e feveitokai'aki mo e Sea e taimi ko ia ke ki'i fakatatafe atu e ngaahi me'a ko ia 'oku fu'u 'asi fakalilifu ia ki he anga e fakakaukau e to'u tangata 'i he 'aho ko ia. Kai kehe ko e 'uhinga 'eku lave ki ai Sea, mo'oni 'aupito e hoha'a ka ko 'eku fakah atu e me'a ko eni, kapau na'e ma'u he 'atita e tau'at ina ko 'oku ma'u he 'atita

he 'aho ni, hono liliu e laó, ko e mahino kiate au e fakamatalá na'e liliu 'a e laó kimui ni koe'uhí ke 'oange e fo'i tau'at ina ko iá ki he 'atitá ke fai kakato 'a hono fatongiá 'o hang ko ia 'oku tau ... Pea ko ia ai 'oku tau fakam l tautolu 'i he fo'i lao ko ia na'e fa'u ke fakatonutonu 'a e lao ki he 'atitá kae malava 'e he 'atitá 'o 'omai kakato 'o hang ko ia 'oku mou me'a ki ai 'i he 'aho ni. Ka 'oku ou fakah atu ko e kuo hilí mo e hala fononga na'a tau fononga mai aí, ko e me'a tatau, pea na'e ai pe mo e ngaahi me'a na'e to e hoko he kuohilí to e fu'u ngali fakalilifu ange ia ki he anga 'etau fakakaukaú. Pea ko ia ko 'eku 'atu e ki'i fakamatala ko iá mo 'eku fakam l pe 'a'aku ia 'i he l pootí. Pea hang ko e 'u fevahevahe'akí, tau ng ue fakataha 'o feinga'i ke teletel e atu 'a e ngaahi me'a 'o e kuohilí ka tau fononga ki he kaha'ú.

Lord Tu'ilakepa: Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Me'a mai Hou'eiki N pele Fika 2 'o Vava'ú.

Lord Tu'ilakepa: Sea 'oku ou fakam l atu ki he Feitu'u na he mai e faingam lié. Ka u kole mu'a ke u h fanga he fakatapu kuo 'osi hono aofakí 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, ko 'eku tu'u p 'a'aku ia ki 'olungá koe'uhí ko e me'a 'a e 'Eiki N pele ko eni mei Tongatapu 'Uluakí fekau'aki mo e ki'i lahilahi 'a Vava'ú. Mahalo ko e 40. Ko 'eku vakai hifó 'Eiki Sea ko e 35. 'I he peesi 26, 27, 28 pea mo e 29 Sea. Pea 'oku mo'oni pe 'Eiki Sea 'oku ki'i lahilahi 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, 'Eiki Pal mia 'oku ou faka'amu pe ke 'oua na'a ke faifai ange 'oku ke peh 'Eiki Sea ko ha me'a kehe eni 'Eiki Sea 'oku ou 'oatu ki he Feitu'u na. Ka ko 'eku 'atu pe 'Eiki Sea koe'uhí ko 'aneafi na'u 'ohake e me'a ko iá 'Eiki Sea ka 'oku mahino mai 'oku 'ikai ke fai he 'Atitá hono ngafa fatongiá 'Eiki Sea he ko e peesi 28 ki he peesi 29 lahilahi taha ai 'a e palopalema ko ení ko e palopalema 'a e Potung ue Lalahí 'Eiki Sea. Pea na'a ku 'ohake leva 'aneafi 'Eiki Sea, fakafokif pe 'Eiki Pal mia ho'o me'a mai 'aneafí, na'e 'ikai tautea 'a e Minisit ia 'o hang ko ia ko 'ene me'a 'aneafí 'Eiki Sea. Na'e me'a mai e 'Eiki Pal mia na'e 'osi 'omai e fokotu'u ki he Fale ni pea na'e tali he Fale ni. 'Eiki Sea fakamolemole atu ki he Feitu'u na ko e minití eni kuo u lele mai mo ia 'Eiki Sea. Ko e minití 'Eiki Sea kapau pe te u 'atu pe hisit lia mo'oni 'Eiki Sea ki he fai 'a e ng ue ko 'a e Fale ni pea ko e taha eni 'a e me'a 'a e Minisit m l l ko ia 'a ia pe ko e Minisit Pa'anga 'o e 'aho ko iá, ko e 'omi 'a e faka'ilo 'a ha tokotaha he kakai e fonuá 'o fakafou mai 'i he kau M mipa 'o e Fale ni 'Eiki Sea. Pea ko e fakafou mai ko iá 'Eiki Sea 'o mahino 'oku 'i ai e faihala 'i he Fale ni 'Eiki Sea. Pea 'oku 'ikai ke lava he 'Atitá 'o fakamatala'i mai e 'u me'a ko ení 'Eiki Sea. Ka ko u 'atu p 'Eiki Sea, koe'uhí 'oku ou hoha'á koe'uhí ko e tali 'a e 'Eiki Pal miá 'aneafí. Pea 'oku ou m lie'ia he me'a ko 'a e Minisit . Kuo u m lie'ia 'i he me'a ko 'a e Fakafofonga ...

<003>

Taimi: 1530-1535

Lord Tu'ilakepa: Vava'u 15. Ka tau p loti pea 'ai ke tatau 'etau hikinima mo e me'a ko eni 'oku hoko he taimi ni 'Eiki Sea. Ka ko u to'o kongalalahi atu p 'Eiki Sea, 'a e me'a 'a e 'Eiki Minisit m l l , ka ko e Fakafofonga Fika 5 ia 'i he Fale ni 'Eiki Sea. 'A ia 'oku peh . Ko e 'aho ni 'oku ou fakatokanga'i ai ko e me'a ia 'oku me'a ai 'a e Pal mia ke tukuange 'a e toki ke tu'u 'iate ia.

Sea K miti Kakato: Ko e peesi fiha ena?

Lord Tu'ilakepa: Ko e miniti, na'e 'ikai ke ke fanongo Sea, ko e miniti eni 'oku ou 'omai. Hoko atu p 'Eiki Sea. Pea 'oku 'ikai ko ha ki'i me'a si'i ia Sea, 'i he'eku vakai ki he me'a 'oku ne me'a mai, ka ko e me'a p 'oku ou faka'amu heni ke fakamahino'i, hang kiate au 'oku ma kauhala taha ai. 'Io, 'oku 'i ai 'a e *case* kae tuku ki ai ke ne fai 'e ia 'a e aofangatuku ki he me'a ko ia, mo 'ene tu'utu'uni mo 'ene vakai pea ne fai 'e ia 'a e tu'utu'uni 'i he falala ko ia ko hono mafai kae 'ikai ke tau fou 'i h Sea.

'I he 'eku hanga 'o lau 'a e me'a ko eni. Mahino mai na'e me'a mai 'a e Pal mia 'i he 'aho ko ia pea 'oku mea'i lelei ka ko u 'ai p ke ke manatu'i lelei 'Eiki Pal mia. 'Oku 'i ai 'a e mafai 'e ua,. Ko e mafai 'o e Fale Alea, ke tautea ha Minisit pea mo e mafai 'o e 'Eiki Pal mia ke ne tautea 'a e Minisit ko ia.

'Eiki Sea, tuku p mu'a kau hoko atu mu'a ki he lau p 'a e miniti ko ...

Sea K miti Kakato: Kuo fe'unga ia 'Eiki N pele, ka ke me'a mai koe he kuo 'osi mahino e me'a na'e ...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, kapau 'oku fe'unga 'a e me'a ni, pea 'oku mo'oni 'a e me'a ko eni 'oku ou lave ki ai. 'Oku 'ikai 'ata ki tu'a 'a e fakamatala 'a e 'Atita ko eni 'o fel ve'i pea mo e ng ue 'a e Minisit ko eni. 'Oku 'ikai 'omai 'a e fakamatala totonu 'o fekau'aki mo e tautea ko u 'alu 'o totongi 'Eiki Sea, 'a e pa'anga 'e 30 ke 'omai 'a e *press release* 'a e 'Eiki Pal mia, 'io na'a ne 'osi fakah ki he fonua ni, 'oku tautea mahina 'e 5 'o 'ikai vahe. 'Aneafi 'oku ke me'a mai 'Eiki Pal mia, 'ikai mo'oni 'a e me'a ko ia.

'Eiki Minisit Polisi: Sea, ki'i fakatonutonu p .

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu.

'Eiki Minisit Polisi: Ko e me'a ko eni 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki N pele 'oku 'ikai ha'ane kaunga 'ana ia ki he fakamatala ko eni 'a e 'Atita. Ko e 'asenita ko ena 'i mu'a 'iate kitautolu Sea, ko e fakamatala ko , tohi ko . Fai mu'a ha lave mai ki ai ke mahino ko e me'a ia 'oku fai ai 'a e feme'a'aki 'a ho'o K miti Sea. Ko e me'akehe 'aupito ena ia.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea, ki'i fakamolemole atu Minisit na'a ke tomui mai e Feitu'u na

Sea K miti Kakato: Hou'eiki! Hoko atu ho'o me'a ki ha...

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea h me'a kuo ta'ofi ai 'eku malanga

'Eiki Pal mia: Peh pe ke u tali atu kae mahino 'ene.....

Sea K miti Kakato: Sai p Pal mia ko eni kuo tali 'a e fakatonutonu ko eni 'a e Minisit Polisi, kae me'a mai p Hou'eiki N pele.

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea! 'Oku ou fokotu'u atu ki he Feitu'u na koe'uhí ko e ngaahi ng ue na'e fai ko eni mo e ta'evahe ko eni na'e 'oange ki he Minisit kuo m l l 'oku hanga 'e he 'Eiki Pal mia 'o lohiaki'i 'a e Fale ni 'Eiki Sea. 'Eiki Sea, me'ahifo ki he kupu 108 'oku 'ikai keu loi 'oku ou 'oatu 'a e me'a mo'oni ki he Feitu'u na 'i he Tohi Tu'utu'uni.

Sea K miti Kakato: Ko u kole atu kuo tali ke ke me'a mai 'i he 'etau l pooti, ka ke

‘Eiki Pal mia: Sea, ka u tali atu ai leva ‘ene me’a ko eni ‘oku ‘omai

Sea K miti Kakato: Me’a mai ‘Eiki Pal mia.

‘Eiki Pal mia: Ko ‘eku tali ‘oku pehe ni. Hili ‘a ‘eku tala ‘a e me’a ko ia, pea ko e fale’i eni ‘a e *Solicitor General* ‘oku ‘ikai tali ke fai ‘a e me’a ko ena he ‘oku ta’efakalao ia. Ko e fale’i ia. Pea ko e ‘uhinga ia na’e ‘ikai ke vahe ai pea na’e ‘osi mahino p ‘i he taimi ko ia na’e ‘ikai ke ‘oange ha’ane vahe. Ko e fale’i ia na’e ‘omai kiate au. ‘Oku hala ke ke hanga ‘o tautea pehe’i he ‘oku ‘ikai ke ngofua ‘i he lao. Pea na’a ku tui ki ai pea ko e ‘uhinga ia na’e ta’ofi ai.

Ko hono uá. Ko e me’a ko ena ‘oku peh na’a mau hikinima mahalo ko e me’a ia na’e lave ki ai ‘a e Fakafofonga. Ko e *case* ko ia na’e pehe ni, na’e tali ‘e Fale Pa’anga hono ‘oatu ‘a e vausia ke ‘oange ‘ene vahe. Ko e me’a tatau eni na’e hoko ‘i he 1993,’oatu ‘a e vausia mei Fale Alea ‘o tali ‘i Fale Pa’anga ‘e he Minisit ...

Lord Tu’ilakepa: ‘Eiki Sea, ki’i fakatonutonu atu ‘a e ‘Eiki Pal mia.

Sea K miti Kakato: Me’a ia ‘oku ou fakahoha’a atu ‘Eiki N pele mo e ‘Eiki Pal mia. Tau foki mai mu’a ki he ‘etau l pooti, ko e me’a ...

<004>

Taimi: 1535-1540

Sea K miti Kakato : ... ke tau k áí, pea faifai pea toe

Lord Tu’ilakepa : ‘Oku ‘ikai ke kau e Feitu’u na ia he k . ‘Oku ‘ikai ke tonu ke a’u e Falé ki he tu’unga ko e k .

Sea K miti Kakato : Me’a mai he l pootí.

Lord Tu’ilakepa : Ko e l pooti eni, ‘Eiki Sea, ‘oku ou ‘oatú, ‘oku ‘ikai ke fai mai ‘e he ‘ tita Senialé, ‘a e l pooti ko ení ‘o fekau’aki pea mo e me’a ko ení, ‘Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Me’a ki lalo. Me’a ki lalo.

Lord Tu’ilakepa : Ko ‘eku ‘ai p ke ke mea’i. ‘A e lipooti ko ení, ‘o fekau’aki mo e me’a ko ení, ‘Eiki Sea. Ko ‘eku ‘ai p ke ke mea’i, he ‘oku ‘ikai ke ke lau ho’o l pooti fakamolemole e Feitu’u na.

Sea K miti Kakato : Tu’ilakepa, Me’a ki lalo.

Lord Tu’ilakepa : Sea, ke fai ho’o tu’utu’uni .. Me’a ange ki ai ki ho’o founzá ke tau ngaue’aki

Sea K miti Kakato : Tau p loti. Me’a mai, Minisit Toutai. Me’a ki lalo.

Lord Tu’ilakepa : Te u tangutu na’a ke me’a mai ‘o tuki ‘ia au.

Kamata ng ue e Potung ue Ngoue & Toutai ki he ngaahi tonounou ‘asi he I pooti ‘atita

‘Eiki Minisit Toutai : Fakatapu atu ki he Feitu’u na, ‘Eiki Sea. Fakatapu atu ki he Hou’eiki M mipa ‘o e Kapinetí. Ko e fie fakahoko atu p ki he Feitu’u na, ‘Eiki Sea, pea mo e Fakataha ‘eiki ni, ‘oku mahu’inga ‘aupito ‘aupito ‘a e I pooti ko ení. Pea ‘oku kau eni mahalo ‘i he fakalakalaka lelei mo’oni, hono fakahoko mai ko eni ‘a e I pooti ko eni ‘a e ‘Ofisi ko eni ‘o e ‘titá, pea ‘oku fu’u mahu’inga ‘aupito eni, pea ‘oku mahu’inga ‘aupito ki he motu’a ni. Pea ko e ‘uluaki ‘ilo lelei p eni ‘a e motu’a ni ki he ngaahi palopalema ‘oku hoko, tautautefito ki he ngaahi t nounou ko ia ‘a e ng ue ‘a e ngaahi Potung ué, kau ai e Potung ue ko ia ‘a e motu’a ni. Pea ko e me’a ‘oku toe p ke fie fakahoko atú, ‘a ko ‘oku h ko ia ‘i he peesi 25 ki he peesi 29. Ngaahi palopalema mo e t nounou ko ia he ngaahi ng ue ko ‘a e ngaahi Potung ué. Ko eni ia kuo ‘osi ui ‘a e kau Taki ‘o e ngaahi va’a ‘a e Potung ue ‘a e motu’a ni. Na’e kamata p ‘enau fakataha ‘i he haafe ‘a e 9.00 ‘aneuhu, pea na’a ku foki mai ko eni ki he Fale Aleá, ‘oku nau kei fakataha p . ‘Oku fiema’u ke nau hanga ‘o ‘ilo’i ‘a e ‘uhinga ‘o e ngaahi t nounou ko ení, pea ‘oku fiema’u ke ‘omai ‘a e ngaahi fakamatala ko iá, ke ‘ilo ki ai ‘a e motu’a ni. Pea ‘oku ‘ikai ngata p , ko e I pooti foki eni ‘o e 2015/16.

Pea ko e me’a ‘e taha, ‘oku toki ‘ilo ai p ki he motu’a ni, ‘a e founga ng ue ‘a e Potung ue ko ení. ‘Oku nau ange ‘o sivi, ‘osi ko iá, pea ko ‘ene ma’u ko e ola ‘enau ng ué, ‘oku nau to e ‘a’ahi ange p ki he Potung ué ‘o nau fakataha pea mo e *CEO*, pea mo e kau ngaué, ‘o fakahoko kiate kinautolu ‘a e me’a ko iá. Ka ko e kimu’a ko ke nau lava angé, ‘oku ‘oange p e tohi, ka ‘oku ‘alu p e tohi ki he *CEO*, ka ‘oku ‘ikai ke a’u mai ki he Minisit . Mahalo ko e tu’unga ia ko na’e ‘ikai ke ‘ilo ki ai e motu’a ni. Ka kuo ‘osi fakahoko ‘enau ng ue ko ‘o sivi’i e ng ué. ‘i he ta’u fakapa’anga ko ia, ‘a e 2016/17, pea na’e toki lava p , pea na’a nau ‘osi fakataha ki ai.

Pea na’a ku fakataha ‘aneuhu pea mo e toko 2, kau ng ue mei he ‘ofisi ko ení, pea na’a ku kole p kia kinautolu ke nau k taki fakamolemole, ko e taimi p ko ‘oku maau ai ‘enau ng ue ‘o ma’u e olá, pea ko e fetu’utaki maí, kuo pau ke ‘omai e tatau fetu’utaki ko ki he *CEO*, ke ‘omai ki he Minisit , koe’uhí ke u ‘ilo’i ‘oku ‘ilo ki ai kimu’a, koe’uhí kae lava ke fai ki ai ha fetu’utaki, mo fai ki ai ha ng ue ‘a e Potung ué. Kaikehe ko e me’a mahu’inga eni ia, he ko eni ‘oku lolotonga ng ue e Potung ué, ke ma’u e fakaikiiki ko eni ki he palopalema ko ení, pe ko e h e me’a na’e hoko ai e ngaahi palopalema ko ení. Koe’uhí he’oku ‘i ai e ng ue, pea ‘e to e fakahoko p ‘a e ng ue tatau ki he ola ko ia ‘o hono sivi’i ko ia ‘enau ng ué, ‘i he 2016/17. Pea ‘oku pau ke fai ‘a e sio ki ai ke fakafehoanaki, pe ‘oku to e hoko atu pe ‘ikai, he ko e me’a ko ‘oku fiema’ú, fiema’u ke ta’ofi ‘aupito, ‘oua ‘e to e hoko ha toe me’a ‘oku h mai ko e palopalema ‘i he founga ng ué.

Pea mo e me’a ‘e taha, kapau ‘oku fiema’u ke ‘ave ki he kau ma’u mafai ko ia, ngaahi potung ue hang ko e *PSC*, mo e me’á, ‘a e ngaahi palopalema ko ia na’e hokó, kuo pau ke fakahoko p kia kinautolu, koe’uhí ke fai ha’anau tu’utu’uni, koe’uhí ko e ngaahi tautea fe’unga ko ia mo kinautolu ‘oku nau fakahoko ‘a e ngaahi palopalema ko iá.

Mahalo ko e ki’i me’a p ia ‘oku fie fakahoko atu ki he Feitu’u na, Sea, ke me’a’i ‘e he Feitu’u na, pea mo e Fakataha ‘eikí. M l .

Sea K miti Kakato : M l . Me’a mai, Tongatapu 5.

Kole fakah mai l pooti makehe ‘Ofisi ‘Atita ki he 16/17 ke fai hono muimui’i

Dr. ‘Aisake Eke : Sea, tapu mo e Seá, peh ki he K miti Kakató, Sea.

<006>

Taimi: 1540-1545

Dr. ‘Aisake Eke: ...Sea ko e sio p eni ki he hoko atu, koe’uh ‘oku mahino ‘aupito ‘oku taha p ‘a e Fale ia he faka’amu ke fai ha ng ue ki heni ke ‘oua ‘e to e hoko, ko e kole p ia ke kole p ki he ‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea koe’uh ko ia ‘oku fakamalumu ai ‘a e ‘Atita na’ a lava ke fakah mai he ‘atita ha’ane l pooti makehe *special report* ‘oku ‘asi p eni ia ‘i he lao, koe’uh ke ne lava, hang ko e tu’u he taimi ni ‘oku tau mavahe’aki ‘etautolu ia e ta’u ‘e taha, ‘a ia ko e 15/16 eni ia, ‘osi atu mo e 16/17 ia, ‘a ia ‘oku tau ‘i mui tautolu ia ko e kole ia koe’uh kuo ‘osi lava he ‘atita taimi ni ‘oku ou tui kuo ‘osi lava e fo’i ng ue lahi ia he 16/17 kapau ‘e fai mo fakah mai ia tau peh ha mahina ‘e tolu mei heni, *special report* ‘a e me’a ko , ka tau tuli ofi ‘aupito, h e me’a kuo ‘osi lava he ‘ potung ue ko he taimi ni, ‘a ia ‘i he ta’u fakapa’anga ko eni koe’uh ko e h e me’a ko ia pea ko e h e l pooti ko ia pea ko e h e tu’unga pea tau muimui’i atu ai koe’uh ko ‘etau faka’amu ke tau muimui ofi eni ke ‘oua ‘e to e hoko e ‘ me’a ko eni.

Sea ko e ki’i fokotu’u p ko e kole p ki he ‘Eiki Sea ko eni ‘oku ‘a’ana pea mo e potung ue ko eni, ‘i he hoko atu ko eni koe’uh ‘oku lahi e ‘ me’a ‘oku ou tui ‘oku tau taha ke fai ha ng ue ki ai, pea ko e ki’i kole p ia ‘Eiki Sea koe’uh na’ a lava ‘o fakah mai ha’ane l pooti mai p ‘a e l pooti makehe ‘oku ‘asi p ia he lao, pea toki muimui mai ai p ‘ene l pooti ‘atita ‘a’ana ia ko fakata’u k ko e ‘uhinga p ‘oku tau lototaha ke muimui’i e me’a ko eni ke solova ko ia p Sea m l .

Sea K miti Kakato: M l me’a mai Minisit Ako

Fokotu’u ke fakah fakamahina ono mai l pooti ‘atita ki Fale Alea

‘Eiki Minisit Ako: Tapu mo e Sea e K miti Kakato, tapu mo e Hou’eiki e K miti Kakato, ‘oku ou poupu ki he fokotu’u ko eni ‘oku ‘omai ‘e he Fakafofonga Fika 5, k ko e tuku atu p na’ a laum lie lelei p ki ai ‘a e Fakafofonga Fika 5 ko e t naki atu p , ‘oku ou faka’amu au ia ko e l pooti foki ko eni ‘oku ‘i he ta’u ia ‘e taha, pea lolotonga ko ta’u ‘e taha ‘oku hoko e ngaahi me’a ia, ‘e lava ke ‘omai ha l pooti fakam hina ono pea toki ‘ai leva e ta’u ‘e taha, sio ki h , ko ‘etau fononga mai tautolu e fo’i ta’u ‘e taha ko eni ‘osi ‘i ai ‘i ai ‘a e me’a ia ‘oku ‘osi hoko ia ‘i h , k ‘o kapau ko e ‘uhinga p na’ a lava ke ‘omai ha m hina ‘e ono tau sio ki ai, ‘e lava leva ‘i he ‘ me’a ko ia ke ta’ota’ofi ‘a e me’a ko eni ‘oku hoko, ko e ki’i fokotu’u p mo e t naki p ki he fokotu’u ko eni ‘oku fai he Fakafofonga Fika 5 m l .

Sea K miti Kakato: Me’a mai Minisit T naki Pa’anga

‘Eiki Minisit T naki Pa’anga H Mai: Sea m l ‘aupito Sea e tuku mai e ki’i faingam lie ko ‘eku ki’i me’a nounou p hang p ko e me’a ‘a e Fakafofonga Fika 5 ko e me’a ia ‘a e Sea ‘oku tau’at ina ‘a e Sea pea mei he *Executive* ke ne fai ‘a e ...’ikai ko e peh ko e ‘ene tu’utu’uni

ki he 'atita ka te na talanoa 'o 'oange 'ene fiema'u pea 'e fai mai leva 'a e 'atita 'oku hang p ia ko e 'ikai ke tu'utu'uni mai 'a e 'atita kia kitautolu 'i Fale Alea ni, 'e fai p 'a e femahino'aki he koe'uh 'e 'i ai foki 'a e ngaahi fiema'u 'a e 'atita hang ko e me'a na'e 'ohake 'anenai ki he ngaahi fiema'u kau ng ue mo e me'a peh , kapau 'e tukuange p ia ki he Sea vakai p Sea mo 'ene K miti Pa'anga ki he fo'i l pooti 'e lava p 'o *pick up* e ngaahi... ko 'eku 'uhinga atu ko tuku 'a e mokimoki'i me'a ia kae 'ai e ngaahi me'a mahu'inga 'o 'ave ke l pooti'i mai m l Sea.

Sea K miti Kakato:

M l me'a mai Hou'eiki Fika 3 'o Tongatapu

Fakamamafa'i mahu'inga ke fai ng ue Pule'anga fakatatau ki he tu'utu'uni & founa ng ue

Lord Tu'ivakan : Tapu p mo e Sea 'oku faingofua p 'a e ng ue ia, he 'oku ou tui 'e lava p ke toki fai ha talanoa pea mo e 'Atita Seniale k 'oku 'osi 'i ai p 'a e fakapolokalama 'enau ng ue, pea 'oku ou tui 'e lava p ke fai atu p ha talanoa koe'uh ko e ngaahi fiema'u ko eni, k ko e me'a p ke fakamanatu kia moutolu 'oku 'ikai ha mokimoki'i me'a tatau ai p me'a si'isi'i mo e me'a lahi ko e palopalema, k 'oku tonu p ko e me'a p ke fakatokanga mai ke to e ki'i vakavakai fakalelei he Hou'eiki Kapineti 'enau ng ue mo 'enau potung ue takitaha 'oku fai ke fakatatau pea mo e ngaahi fakatokanga 'oku 'omai he 'Atita Seniale, pea 'oku ou tui ko e me'a kotoa p 'oku 'i ai hono tu'utu'uni, 'a ia ko e ngaahi *regulation* mo e ngaahi me'a, pau p ke fakatokanga'i e ' ngaahi me'a ko ia, he ko 'ete mavahe p mei he ngaahi tu'utu'uni ng ue 'a e me'a ko na'e tonu ke fai, 'oku tonu leva ke vakavakai'i 'a e tu'unga ho'o tu'utu'uni 'a e tokotaha Kapineti p ko e pule he 'oku ou tui ko e me'a koe'uh he ko e me'a 'oku lava ke ta'ofi hifo kia kinautolu ...

<007>

Taimi: 1545 1550

Lord Tu'ivakan : ..'i laló, te nau fai 'a e ngaahi tu'utu'uni, koe'uhí p ko e ngaahi me'a 'oku nau sio 'oku fai mo e me'a. Kaikehe ka ko e ngaahi me'a 'oku 'omaí, mou to e tokanga ange ki he ngaahi ng ue 'oku fai. Ka 'e lava p ke fakahoko ki he 'Atita Senialé, ke fai 'a e ng ue ko eni, pea kapau 'oku mou peh ke m hina 6 'oku ou tui 'oku lava p , ka 'e pau p ke fai p 'a e talanoa ki ai, he 'oku 'osi 'i ai 'a e fokotu'utu'u ng ue 'a e Potung ue, m l .

Sea K miti Kakato : M l . M l Hou'eiki, 'oku ou tui kuo mou laum lie lelei ka tau p loti. Ko e me'a p 'oku to e fakamanatú ko e ki'i taimi *extra* ko eni 'oku 'ave ki he 'etau 'Atitá, 'oku pau p ke 'i ai hono *fund*. Ko e me'a ia ke fakahoko'aki 'a e me'a ko íá, na'a faifai pea fai ha'amou tu'utu'uni, ka 'oku 'ikai ke 'i ai ha pa'anga. 'Oku fiema'u pa'anga he ko eni 'oku fakalahi 'ene Patiseti. M l 'Eiki Sea, 'e Kalake.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea fakamolemole.

Sea K miti Kakato : Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa : Ko 'etau p loti ko ení ko e h 'a e me'a 'e a'u ki ai 'etau 'ave ki ai 'a e L pooti ko eni? Ke ke me'a mai angé ki ai.

Sea K miti Kakato : Tau tali ‘a e L pootí mo hono ngaahi fakatonutonu.

Lord Tu'ilakepa : Pea f f leva?

Sea K miti Kakato : Toki me'a ia ‘a e Kalaké ke ne toki fakahoko atu. Kalake, te ke me'a mai.

Fokotu'u ke 'ave L pooti 'Atita ki he K miti Pa'anga ke nau faitu'utu'uni ki ai

Lord Tu'ilakepa : 'Ikai, 'Eiki Sea, Hou'eiki, ko u tukuatu ke 'ave eni ki he K miti Pa'angá mu'a 'Ave mu'a ki he K miti Pa'angá hang ko e fokotu'u ko eni na'e 'ai 'e he Fakafofonga ko eni 'a e 'Eiki Minisit Pa'angá, koe'uhi ke nau vakai ki he ' me'a ko ení, pea fai ha'atau tu'utu'uni 'Eiki Sea ki he me'a ko eni Kapau 'e 'ai peh 'i p pea tuku peh 'i p 'Eiki Sea, ko u tui 'e fu'u ngalivale ia ka a'u ki ha tu'unga kuo 'omai 'a e ngaahi me'a mo'oni'i me'a, 'oku 'i ai 'a e paloplema 'oku hoko 'i he ng ué 'Eiki Sea. 'Oku ou fokotu'u atu Hou'eiki ke 'ave mu'a ki he K mití ke nau fakapapau'i 'a e fanga ki'i me'a ko na'e mahino p na'e 'ikai ke .. Ko e ngaahi ng ue hala ko na'e fai ai, 'ofa mai Hou'eiki 'ai ke mahino ko e Fale ko ení ko e Fale ia 'oku malava 'o fa'u Lao, pea 'oku malava 'o ng ue 'a e Laó ki ha ni'ihi 'o tatau ai p ki he Fale ni 'Eiki Sea. Pea 'oku ou fokotu'u atu ki he Feitu'u na 'Eiki Sea ke 'ave ki he K miti Laó, ke to'o 'a e fanga ki'i me'a. 'Oku 'i ai 'a e fanga ki'i me'a ia heni Hou'eiki kapau te mou me'a ki ai. Ko e ta'etokanga p 'a e Potung ué ko e 'ikai ke 'ai ha'anau tohi loka. Sai p ia tala kia nautolu ke 'ai 'a e tohi loká, he 'e takai atu 'a e 'Atitá, 'oua 'e to e hoko 'a e me'a ko ia. Ko e ' *accident* 'aki ko ia 'a e ' me'alele ko ia 'a e Pule'angá, pea li'aki 'o l 'a e fu'u me'alelé 'Eiki Sea, pea mo hono 'ave 'a e ' me'alele 'o l sisita 'i he ni'ihi kehe, ko e me'a ia 'oku tau fekumi ki aí, ke ta'ofi 'a e me'a ko e ta'efaitotonu he fonua ni. 'Oku mou me'a hifo 'Eiki Sea, ki he lahi 'a e me'a ko iá, a'u ki he me'a ko ia ko e tali 'a e 'Eiki Minisit fekau'aki pea mo e vai. 'Oku 'osi hoko 'a e ' tautea he fonua ni, 'o tautautefito a'u ki he Minisit , pea na'e ng ue ta'evahe 'a e Minisit ko iá heni. Pea ko e 'ata mo'oni ia 'o ha taha kuo ne hanga 'o fakah ha pa'anga 'i hono hingoá, ko e faihala ia 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : 'Eiki N pele .

Lord Tu'ilakepa : Pea 'oku ou kole atu p 'Eiki Sea ki he Feitu'u na pea 'oku ou fokotu'u atu Hou'eiki. 'Ave eni ko e h 'a e me'a 'oku ke fa'a kole mai ai 'oku mo'oni 'a e me'a 'oku ou 'oatu?

Sea K miti Kakato : Ko 'eku kole atú ke 'oua te ke to e me'a mai he me'a ko ia. Kuo 'osi, 'oua 'e fa'a kini mai he me'a ko ia.

Lord Tu'ilakepa : Na'e toki 'osi ni 'a e kini 'a e Pal miá he ' vahe na'a mau feinga'i ke fakalelei'i 'o ke me'a mai ..

Sea K miti Kakato : 'E to e faifai p pea te u toe fai ha tu'utu'uni kia koe

Lord Tu'ilakepa “ 'Oku 'ikai ke u tokanga au 'Eiki Sea. Ta'emahino, 'oku ke mea'i.

Sea K miti Kakato : Me'a mai p koe ia ho'o poiní, pea holoki ho le'o.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea kapau te ke fai tu'utu'uni ke a'u ki ha tu'unga ke 'ave au 'o tautea, kae mo'oni 'eku leá, ko e mo'oni ia 'oku ou taukave'í 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Sai.

Lord Tu'ilakepa : Ko e me'a ia 'oku ou'oatu ki he Feitu'u na . Fokotu'u ke 'ave ki he K miti Pa'anga, ke nau fai tu'utu'uni ki ai. M 1 'Eiki Sea.

Sea K miti Kakato : Ko e fokotu'u ko ení ke 'ave ki he 'Atitá ke nau to e l pooti mai 'a e me'a ko eni.

Lord Tu'ilakepa : 'Eiki Sea tuku kia mautolu ke mau 'oatu 'a e fokotu'u 'oku 'ikai totonu ke ke tipeiti fakamolemole ki he Feitu'u na .

Sea K miti Kakato : Me'a ki lalo. Fakamo'ui 'a e maama. Me'a mai 'Eiki Minisit Pa'anga. Me'a ki lalo. Fakamo'ui 'a e maama.

Poupou ke 'ave K miti Pa'anga pea tali 'a e L pooti 'Atita

'Eiki Minisit Pa'anga : Tapu pea mo e 'Eiki Seá, pea tapu pea mo e Hou'eiki M mipa 'o e Falé 'Eiki Sea. Ko 'eku tu'u p 'a'aku ia, na'a ku 'osi fokotu'u atu p foki he'eku fakahoha'a 'anenai. Ko e 'uhingá ke tuku ki he K miti Pa'angá ke nau sio, ke nau to'o 'a e ngaahi me'a lalahi 'oku tonu leva ke fai ha tokanga ki ai, Pea te nau lava p nautolu 'o fai tu'utu'uni ai ki he 'Atitá, ke muimui'i angé ko e h 'a e ng ue 'oku fai ki he ' me'a ko ia. 'Oku ou poupou ki he fokotu'u ko ení Sea ka tau tali 'a e L pootí, kae tuku ki he K miti Pa'angá ke hoko atu ai. M 1 .

Sea K miti Kakato : M 1 . Me'a mai Fakafofonga 12.

Vili Hingano : Ko 'eku to e tu'u haké Sea ko e me'a ko eni 'oku me'a mai ki ai 'a e 'Eiki Minisit Pa'anga. 'Oku ou poupou 'aupito ki ai 'Oku ou tui lahi Sea ko e 'uhinga ia 'a e fokotu'u ko eni kuo 'omai 'e he 'Atita Senialé, 'a e ki'i fo'i *recommendation* na'a nau 'omai ko eni 'i he peesi 29 naa ku kamata lau atu 'anenai Sea...

<008>

Taimi: 1550-1555

Vili Hingano: Ko u tui ko e 'uhinga lahi ia 'enau kole mai ke fakamafai'i nautolu ke nau lava 'o faitu'utu'uni ki he ngaahi Potung ue, ngaahi *Department* mo e kau Fakafofonga Pule'anga ke fai e fanga ki'i me'a ko eni ko e 'uhinga ke 'oua te tau to e hoha'a tautolu ki ai. Sio ko e 'omai ko eni e l pooti ko eni kuo tau 'osi lava p tautolu 'o tali he Fale ka ko eni te tau to e fakafoki ki h pea te mau to e *follow up* pea mo e ...

'Eiki Pal mia: Fakatonutonu atu Sea k taki fakamolemole.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu mai.

'Eiki Pal mia: Sea.

Vili Hingano: 'Oku 'ikai ke 'i ai, mahalo ko e me'a ia ko eni.

'Eiki Pal mia: Sea.

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo.

'Eiki Pal mia: Ko e faitu'utu'uni Sea 'o fakatatau ko Fale Alea ni 'oku faitu'utu'uni. *Report* mai ka tautolu kapau 'oku tau peh 'e tautolu, pea ko e tu'utu'uni eni 'a e Fale Alea. 'Ave ki he K miti Pa'anga. He 'ikai ke nau hanga 'o l pooti pea nau to e faitu'utu'uni. 'Oku ou kole atu Sea ke 'ai mai ke nounou 'etau me'a.

Sea K miti Kakato: M 1 . Hou'eiki, mou laum lie lelei ka tau p loti.

Lord Tu'ivakan : Sea.

Sea K miti Kakato: Kalake.

Lord Tu'ivakan : 'Oku ...

Sea K miti Kakato: Me'a mai.

Lord Tu'ivakan : Tapu p mo e Feitu'u na, koe'uh , sai p he 'ikai ke ta'ofi 'a e p loti ia ka koe'uh p ko e taha foki e ngaahi mahu'inga hono mai 'a e ngaahi l pooti ko eni ka 'oku 'i ai ha me'a 'oku me'a ki ai 'a e Hou'eiki 'oku tonu ke fai hano vakai'i pea ko hono 'aonga ia e mai e ' l pooti. Ka 'oku, ngaahi kuo hili p foki 'omai 'a e ngaahi l pooti, fa'a vave p hono paasi 'o'ona. Ka 'oku tonu ke vakai'i fakalelei p e ngaahi l pooti. Pea ko e toki taimi te ke toki l pooti mai ki he Fale koe'uh ke tau toki p loti'i ke tukuhifo ki he k miti. M 1 .

Vili Hingano: Sea, k taki ko 'eku ...

Sea K miti Kakato: Sai ...

Vili Hingano: Ko 'eku fie 'oatu e me'a ko eni ke fakatokanga'i 'e he Fale.

Sea K miti Kakato: Ki'i, 'e ...

Vili Hingano: Ko e 'omai ko eni e l pooti ko eni 'a e 'Atita...

Sea K miti Kakato: 'E Hou'eiki, 'e 12.

Vili Hingano: K taki Sea kau hanga 'o 'oatu e fo'i me'a ko eni.

Sea K miti Kakato: 12, me'a ki lalo.

Vili Hingano: Sea, kapau he 'ikai ke 'oatu eni he 'ikai ke mahino ki he Fale 'a e fo'i me'a ko eni.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki, ko u, ko u, mou fakamolemole p 'o me'a ki lalo. Mou 'ofa mai ka u ka ki'i fakahoha'a atu ke mou me'a ki lalo pea mou me'a hifo. 'Oku 'ikai ke faingata'a ki he motu'a ni ke lele atu 'o fakame'a'i koe ki lalo ka ko 'eku sio ki he fu'u lahi 'etau ng ue. Ke u lele atu pea u to e lele mai. Pea ko 'eku 'uhinga atu ke mou me'a hifo ke mou, mou 'ofa mai 'o mokomoko.

Vili Hingano: Sea me'a na'a ke lele mai ...

Lord Tu'ilakepa: Kau ena ia he me'a 'oku fakafiefia ki ha M mipa kapau te ke me'a mai 'o fakame'a'i ha M mipa ki lalo.

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo.

Lord Tu'ilakepa: Kau au ia he fiefia ai.

Sea K miti Kakato: Me'a ki lalo. Me'a ki lalo.

Lord Tu'ilakepa: Ko u langilangi'ia ke me'a mai e Sea K miti Kakato 'o peh ange, me'a hifo ki lalo.

Sea K miti Kakato: Ko e, Hou'eiki, me'a ki lalo. Ko 'eku 'uhinga atu ke mou 'ofa mai 'o talangofua. Ko u tui ko e me'a ia 'e Hou'eiki ke tau lava 'o fakahoko lelei hotau fatongia pea mou laum lie lelei kae, to e 'i ai ha taha 'e to e 'i ai ha me'a 'e tokanga ki ai? Me'a mai 12. Me'a mai 'a 12.

Vili Hingano: M 1 'aupito Sea. K taki p 'e Sea ko e poini ko 'oku ou fie, 'oku ou 'oatu ko he fokotu'u ko eni 'oku 'omai he 'Atita heni, ko 'ene, ko e me'a ko eni 'oku ne 'omai. 'Omai ia ki Fale Alea ni. 'A ia 'oku 'ikai ke 'ilo'i ia 'e he ngaahi Potung ue p ko e ngaahi *Department* mo e Fakafofonga Pule'anga 'a e ngaahi *recommendation* ko 'oku ne 'omai. Ko e me'a ko 'oku ne fiema'u mai he ki'i fo'i kupu ko 'eni ke ne ma'u ha ki'i mafai ke ne hanga 'o fakahoko 'a e *implementation* ko ia ki he ngaahi *Department* mo e ngaahi Potung ue pea mo e ngaahi, pea mo e kau Fakafofonga Pule'anga. 'A ia ko e mafai ia ko 'oku 'uhinga mai ko ki ai 'a e Pule'anga ia ...

'Eiki Minisit Pa'anga: Ki'i fakatonutonu 'Eiki Sea.

Vili Hingano: 'Oku 'osi mahino p ia. Ka ko e fo'i me'a ko eni 'oku 'uhinga mai ko ki ai 'a e 'Atita.

'Eiki Minisit Pa'anga: Fakatonutonu.

Sea K miti Kakato: Fakatonutonu eni.

'Eiki Minisit Pa'anga: Tapu pea mo e Sea pea tapu mo e Hou'eiki. 'Eiki Sea ko e fakatonutonu ko e founga ng ue, 'osi ko e ng ue 'a e Potung ue 'Atita p ki ha Potung ue p ko ha tafa'aki. Ko 'ene 'osi ko ia pea 'oku fai e p talanoa mo e taki 'o e Potung ue, 'osi ko ia pea nau toki l pooti ki he Potung ue ko ia, 'a e ola 'o e ng ue.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

'Eiki Minisit Pa'anga: 'A ia ko hono faka ... k toa e ' me'a ko eni 'oku l pooti mai, 'oku 'osi takitaha mea'i p 'e he Potung ue ko ia mo e CEO 'a e L pooti 'a e 'Atita. M l Sea.

Sea K miti Kakato: Tongatapu 5, 'oku 'i ai ha me'a 'oku ...

Dr. 'Aisake Eke: 'Io sai ko u 'ilo p 'e au, pou pou p au tali e l pooti, ua 'alu ki he K miti Pa'anga ke nau muimui'i mai.

Sea K miti Kakato: Ko e me'a ia 'oku 'ai ke fai.

Dr. 'Aisake Eke: 'Uh ki he me'a ko ia. Ka ko 'eku lau p au ki he me'a ko eni ko u tui 'oku mo'oni, konga lahi foki ia 'oku 'omai he 'Atita, ko e ta'u ko e 'omai e me'a tatau. 'A ia kuo tau tui ko e Pule'anga 'oku nau fanongo mai p , 'a ia ko e me'a 'oku foki mai ai 'a e 'Atita 'o ki'i m hina 'e 6, vave mai, sio mai 'oku f f , pea te nau me'a, ko na'a nau 'osi me'a mai p , Minisit mo e CEO, sio ko eni kuo kamata hake e Minisit Lao, 'a e Ngoue, kuo 'osi sio nautolu ki ai, 'oku nau 'osi me'a ki ai. Ko u tui ko 'ene ha'u ko eni e l pooti ko eni m hina 'e 6 tau lava p 'o tala ai 'ene fakalalakala he 'oku fel ve'i eni ia mo e feng ue'aki ko 'a e CEO, 'oku ai foki e me'a ko e reward 'a e me'a ko eni increment, 'a ia ko e foki ia ki he'enu founga ko hono vakai'i ko 'a e fakahoko fatongia mo e me'a'ofa totongi ko 'oku fai, 'a 'oku 'i ai 'a e PMS, lele foki ia he taimi ni. 'A ia ko e halanga ia ke fou ai Sea 'a ia ko e tu'u ia ko he taimi ni. Kai kehe ka 'oku mo'oni p e 'Eiki Sea, 'a e Fakafofonga koe'uh ko e, koe'uh ko e palopalema 'oku toutou hoko, ka ko eni 'oku tau lototaha 'e kehe e fo'i culture ko eni 'oku tau ... Pea kuo tau tui, muimui mai mo tau 'alu fakataha, ko u tui ko 'ene a'u 17/...

<009>

Taimi: 1555-1600

Dr. 'Aisake Eke: ... 18 'oku 'ikai ha to e me'a peh . M l Sea.

P loti'i 'o tali L pooti 'Atita 2015/2016 pea 'ave ki he K miti Pa'anga

Sea K miti Kakato: M l . 12 tau p loti. Hou'eiki ko kimoutolu 'oku loto ke tau tali e l pooti ni pea 'ave ia ki he K miti Pa'anga fakah 'aki ia hiki homou nima ki 'olunga.

Kalake T pile: Sea loto ki ai 'a 'Aisake Valu Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, 'Akosita H vili Lavulavu, 'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit F fakatau'aki, 'Eiki Minisit Ng ue, 'Eiki Pal mia, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki

N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Vaea, 'Eiki N pele Tu'ivakan . Loto kotoa ki ai 'a e Hou'eiki toko 17.

Sea K miti Kakato: Hou'eiki ko u fakam l atu homou laum lie lelei ko u peh 'e au ia 'oku mou, fakam l atu ho'omou loto homou laum lie lelei ke tau fo'i lao. Tau liliu 'o **Fale Alea**.

(*Na'e liliu 'o Fale Alea.*)

'Eiki Sea: M l , Sea K miti Kakato.

L pooti mei he ng ue kuo lava he K miti Kakato

Veivosa Taka: Tapu pea mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea kae 'uma' e ho Fale 'Eiki. 'Eiki Sea te u l pooti atu 'a e ng ue kuo lava mei he K miti Kakato.

Ne nau tali 'a e L pooti 'Atita 'Ateni Seniale pea 'oatu ia ki he K miti Pa'anga fai ki ai ha'anau ng ue. Ko e ngata'anga p ia 'a e l pooti Sea m l 'aupito.

P loti'i 'o tali ke tukuhifo K miti Pa'anga e L pooti 'Atita

'Eiki Sea: M l 'aupito 'Eiki Sea 'o e K miti Kakato. Ko e kole atu p ke, ko ena 'oku, na'e 'i ai p fokotu'u ke tuku ki he K miti Pa'anga ke nau sio ki he ngaahi me'a 'oku 'omai mei he 'Atita. Ka ko u kole p ke tau, mou p loti ke tukuhifo ki he K miti Pa'anga 'a e me'a ko eni. Ko ia ke loto tuku eni ki he K miti Pa'anga ke Sea 'o e K miti Kakato 'a e Pa'anga ke vakai'i ke fai ha'amou fakataha ki he me'a ko eni kapau 'e tali. Ko ia ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Veivosa *Light of Life* Taka, 'Aisake Valu Eke, Vili Manuopangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, 'Akosita H vili Lavulavu, 'Eiki Minisit Polisi, 'Eiki Minisit Ako, 'Eiki Minisit Mo'ui, 'Eiki Minisit F fakatau'aki, 'Eiki Minisit Ng ue, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Pal mia, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Vaea. Loto kotoa ki ai 'a e Hou'eiki toko 17.

'Eiki Sea: M l 'aupito Hou'eiki. Tuku atu ia ki he Sea 'o e k miti ko eni ke toki ui hamou fakataha ki he l pooti ko eni. Pea ko e to e me'a p 'e taha ke fakamanatu kia moutolu 'ai mo mou angalelei ki he ongo Sea. Taimi 'oku me'a atu ai 'a e Sea 'oku 'ikai ke ke to e taungutu he koe'uhí 'e lava p ke tu'utu'uni atu he 'e Sea ke 'ave koe ki ha feitu'u 'oku 'ikai te ke loto ki ai. Pea ko ia 'oku ...

Lord Tu'ilakepa: Sea 'e sai p ke u ki'i lea atu ki he Feitu'u na kapau 'oku ke tali he 'e Feitu'u na.

'Eiki Sea: 'Oku ke lolotonga me'a mai, me'a mai.

Tokanga ki he founga tataki e K miti Kakato

Lord Tu'ilakepa: 'Ikai Sea 'oku ou tu'u hake p au koe'uhí ko e *issue* ko ena 'oku ke me'a mai ki ai 'Eiki Sea. Fakamolemole atu ki he Feitu'u na 'oku 'ikai ke mau anga ta'efaka'apa'apa ka koe'uhí ko hono tataki e Fale ni. 'Oku ke mea'i lelei p he Feitu'u na 'oku ke 'osi mea'i p na'a tau tutuku atu kuo lolotonga p t peití 'oku talamai fakam lohi'i ke p loti. A'u ki ha tu'unga 'oku te'eki ke 'oatu e me'a talamai ke ta'ofi. Pea 'e anga f f leva 'emau totonu 'i he Fale ni kapau 'oku mau 'omai ha me'a 'oku mo'oni 'o fel l ve'i pea mo 'etau ng ue. 'E peh p ia? Pea a'u ki ha tu'unga 'oku ke me'a mai ke 'oua te mau taungutu ki he Sea. Mau fai homou t kuingata koe'uhí 'Eiki Sea ko homau lelei ia 'oku mau fai ki he Fale ni.

'Eiki Sea: Pea ko ia 'oku ...

Veivosa Taka: Sea ki'i tokoni atu p .

'Eiki Sea: Me'a mai.

Veivosa Taka: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Hou'eiki Kapineti kae 'uma' 'a e kau Fakafofonga 'o e Kakai mo e N pele. Sea ko e kole ke mou angalelei ke u fakahoha'a atu pea mou fakamolemole 'o me'a hifo ki lalo. Ka 'oku 'i ai ha'o totonu pea ke toki me'a mai p koe 'o fakahoko mai 'i tu'a he ko e motu'a ni 'oku ne hanga 'o tokanga'i 'etau ng ue. M l 'aupito Sea.

Lord Tu'ilakepa: Ke me'a ki h 'Eiki Sea. Mou peh ko ha founga eni ke ngaue'aki ...

Vili Hingano: ... 'e 13.

Tapou totonu ke 'oua kau Sea e Komiti Kakato ki ha fa'ahi

Lord Tu'ilakepa: 'He Fale ni 'Eiki Sea. Sea ko u kole atu ki he Feitu'u na ke 'ai, Hou'eiki ko u kole atu kia moutolu ko e Sea 'o e K miti Kakato 'oku totonu ke mahu'inga ke ne pukepuke 'a e ma'uma'uluta he Fale ni pea 'oua 'e kau ki ha fa'ahi 'Eiki Sea 'o hang ko e me'a ko 'oku me'a 'aki he Feitu'u na. Ko u 'osi ma'u 'Eiki Sea 'a e ngaahi fakamatala falala'anga pea ko u 'osi sio he filimi 'oku *control* e Sea 'o e K miti Kakato mei he t pile 'o e Pule'anga 'Eiki Sea ke ke mea'i lelei 'a e me'a ko ia. Pea 'oku fait 'a e me'a ko ia.

Veivosa Taka: Sea kole ke u ki'i tokoni atu ki he ...

Lord Tu'ilakepa: Pea ko 'ene kamo mai p ko ni'ihi ko ko e p loti 'ikai ke to e lava 'o to e faitu'utu'uni.

Veivosa Taka: Sea ko u kole atu ko e ...

Lord Tu'ilakepa: Ko e Feitu'u na 'oku ke totonu ke ke me'a mai ...

Veivosa Taka: Tapu mo e Feitu'u na Sea kae 'uma' e Hou'eiki N pele, Hou'eiki Kapineti mo e Fakafofonga 'o e Kakai. 'Eiki Sea 'oku ou kole atu ki he me'a atu mu'a ki he Fakafofonga

'oku ne taki hala'i e Fale ni 'oku 'ikai ke 'i ai ha me'a peh 'e hoko pea hang 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'oku fa'ufa'u Sea.

'Eiki Sea: Hou'eiki.

Veivosa Taka: Ko e motu'a laum lie lelei...

'Eiki Sea: M 1 'aupito ka tau kelesi ai.

Veivosa Taka: Pea ko u fakam 1 atu Sea. M 1 .

Lord Tu'ilakepa: 'Eiki Sea.

Kelesi

(Na'e kelesi tuku 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea ke faka'osi 'aki 'a e f me'a'aki 'o e Fale Alea ki he 'aho ni.)

<002>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga

'Aho Pulelulu, 2 Aokosi 2017, 10:00am

10:00 am

Fale Alea 'o Tonga

1. Lotu

2. Ui 'o e Fale Alea

3. Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Me a a e Minisita Mo ui, a ia oku le ole o i he Potung ue ki he Ngaahi Pisinisi a e Pule anga o l pooti mai fekau aki mo e tokanga na e ohake aneafi fekau aki mo e FISA. Ko e fua o e fanga ki i kato ko e fua p ke ilo a e mamafa fakakatoa o e vaka ka oku ikai ke totongi ia. Pea ko e totongi eni o talu mei he 2010. Oku fai mo e ng ue ki he fea ke ki i ma ama a ange ki he kau toulekeleka pea mo e f nau iiki. Ko e me a fekau aki mo e vai a Eua, oku peh mei he Poate Vai oku fakafiem lie p a e lele a e vai a Eua kae mahalo na e i ai ha ki i palopalema ne hoko ai eni. Ko e vahe ko ia o e ngaahi mon ia kimu a he a u ki he m hina ko ia, na e makatu unga ia i he fakafisi a e kau tal kita kae lava ke fakataha i a e ngaahi Poate koia o ma u a e Poate *Utility*.

Me a a e Fakafofonga Kakai Niua o kole na a lava ke ki i holoki pea meesi ma a e kakai o e Ongo Niua i he totongi he vaka.

Me a a e Minisita Ako o kole ki he Hou eiki Fakafofonga Kakaí ke tomu a omai a e ngaahi me a oku nau tokanga ki ai ke fai ha vakai ki ai pea toki omai ki Fale Alea.

Me a a e Fakafofonga Ha apai 13 o tokanga ki he totongi ki Ha apai, ko e pasese oku mo oni pe oku ikai ke hiki, ka ko e uta oku totongi ia o ikai hang ko e me a ko eni na e omai e he Minisita Le ole o. Ko e puha 4x4 na e pa anga 100, kuo 150 pea mo e ngaahi me a peh .

Fokotu u mei he Minisita Mo ui ke oange ha faingam lie ke nau fakataha mo e Hou eiki Fakafofonga pea omai mo e kau ngaue mei he FISA kae lava ke fai ha femahino aki.

Hoko atu a e me a a e Fakafofonga Ha apai 13 o tokanga ki he hikihiki a e totongi uta he ko e mo oni oku hikihiki ka oku ikai ke tala ia ki he kakai ke nau ilo. Hoko atu ene me a o tokanga ki he folau na e fakahoko e he Eiki Pal mia ki Ha apai o fekau aki mo e langa af , pea ko e faka amu ke omai ha fakamatala mei he Eiki Pal mia. Tokanga foki ki he palopalema ki he vahe a e kau faiako mei he vahe motu i Ha apai a ia oku fiema u ke nau alu kotoa ki Pangai o vahe ai, pea ko e m hina eni e taha te eki ke vahe a e kau faiako mei Lulunga mo e Otu Mu omu á he e ikai lava ke nau li aki a e ako ka nau alu ki Pangai o vahe.

Me a a e Eiki Pal mia o kole fakamolemole he t nounou a e fakahoko fatongia pea e fai a e ng ue kiai.

Me a a e Fakafofonga Ha apai 12 o tokanga ki he fakataha kuo omai mei he k inga Ha apai koe uhi ko e tu utu uni a e Eiki Palemia o ta ofi a e langa af . Ko e h a e me a e hoko ki he kakai ko eni? I ai mo e hoha a ki he ikai ke kau mo e ongo Fakafofonga o Ha apai ki he fakataha ko eni.

Tali mei he Eiki Pal mia na a ne fakatokanga i oku fu u tuai a e ng ue pea i he ene fekumi ki ai na e mahino ko e toko 18 oku nau fai a e ng ue ko eni. Na e fai a e sio ki he l pooti 2014/2015 a ia na e iai a e *overpayment* ko e \$9K pea iai mo e \$4K na e totongi e he pule anga ki he kautaha koe uhi ko e fehalaaki mo e ngaahi me a pehe. Ko e me a ia na e tu utu uni a e Pal mia ke ta ofi fakataimi a e langa kae fai hano sivi faka atita ke fai ha ilo ki he tu unga totonu o e tu unga o e langa. Me a a e Minisita Polisi o fakamahino ko e tu utu uni eni a e Kapineta ke ki i ta ofi fakataimi kae fai hano vakai i he oku iai a e ngaahi uHINGA oku fai a e hu uhu u oku tuai ai a e ngaue.

Me a a e Fakafofonga Ha apai 12 o kole a e ngaue fakataha mo e pule anga kae lava ke nga unu a e ngaue.

4. K MITI KAKATO [2pm]

4.1 Ofisi o e Atita 2015/2016

Me a a e Minisita Polisi o tokanga ki he ngaahi me a i he l pooti atita oku mafatukituki, hang ko e liliu e mahu inga i he tali totongi. Pea te ne fokotu u atu ki he Komanit Polisi ke ng ue kiai.

Tokanga a e Fakafofonga Ha apai 12 ki he asi mai he lipooti he peesi 29 a e ikai ke ma u e he atita a e mafai ke ne fai ha me a ki he ngaahi potungae ko eni oku asi mai he l pooti ko eni. Fokotu u ke tali ke fakalahi a e fiema u pa anga a e Ofisi Atita ke fakaivia enau ng ue.

Me a a e Eiki Pal mia o fakahoa a e ngaahi me a ko eni ki he ngaahi me a ne hoko i he kuohili, a ia kuo fakalaka ange a e aho ni.

Me a a e Minisita Ngoue o fakahoko mai oku osi i ai a e ng ue oku fai ki he ngaahi me a ko eni oku asi fekau aki mo ene potung ue.

Fokotu u a e Fakafofonga Tongatapu 15 p e lava e he Atita ke fakahu mai ha “*special reports*” o fekau aki mo e ngaahi me a ko eni kuo ohake. Kole a e Minisita Ako ke t naki atu ki he Fokotu u ko ia hano omai ha l pooti ke fakam hina e ono, kae oua e tatali ke osi a e ta u e taha kae toki omai a e l pooti. Tokoni mei he Minisita T naki Pa anga he ikai ke tu utu uni a e Fale Alea/ Eiki Sea ki he Atita ka e lava ke kole atu mo fokotu u ki ai. Me a a e Eiki Sea e lava pe ke fai ha talanoa kiai mo e Atita he oku osi i ai pe mo enau palani ng ue a kinautolu.

Ka ko e fakamahino p oku ikai ha me a ko e “mokimoki ime a” kae fai ha tokanga ki he ngaahi me a ko eni.

Fokotu u a e Fakafofonga N pele Fika 2 Vava u ke ave a e l pooti ki he K miti ke nau siofi pea fai ha ng ue ki ai.

P LOTI O TALI A E L POOTI PEA KE AVE A E NGAahi ME A OKU TOKANGA KI AI A E ATITA KI HE K MITI PA ANGA KE NAU MUIMUI I MO NG UE KIAI. 17/0.

FALE ALEA [3:57pm]

L pooti a e Sea K miti Kakato oku tali e he K miti Kakato a e L pooti Atita 2015/2016 pea ke tuku ki he K miti Paanga ke nau vakai ki ai.

P LOTI O TALI PEA A E A E L POOTI ATITA 2015/2016 KI HE MITI PA ANGA.

TOLOI A E FALE ALEA KI HE TU APULELULU 3 AOKOSI 2017, 10AM